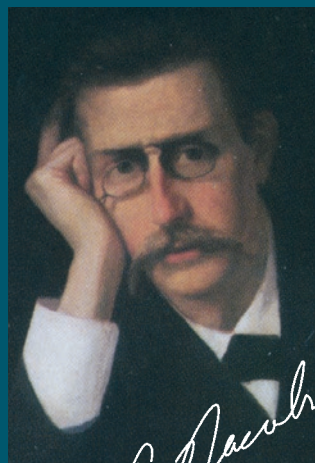

JACOBSENIANA

SKRIFTER FRA J. P. JACOBSEN SELSKABET

J. P. Jacobsen

Nummer 13

JACOBSENIANA

Skrifter fra J. P. Jacobsen Selskabet

Nr. 13, 2019

Udgiver:

J. P. Jacobsen Selskabet, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted
samt Institut for Æstetik og Kommunikation, Aarhus Universitet,
Langelandsgade 139, 8000 Århus C

Redaktion:

Jørn Erslev Andersen og Svend Sørensen

Dtp:

Karin S. Fredsøe, Tilde Grafisk

Tryk:

Trykkeriet Friheden, Nors

Oplag:

250

© J. P. Jacobsen Selskabet og forfatterne

ISBN 978-87-88945-67-6

Gratis for medlemmer af J. P. Jacobsen Selskabet.

Kan i begrænset omfang rekvireres ved henvendelse til J. P. Jacobsen
Selskabet, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted

Elektronisk udgave på J. P. Jacobsen Selskabets hjemmeside:
www.jpjselskabet.dk

FORORD

Forfatteren Knud Sørensen er et skattet medlem af bestyrelsen for J. P. Jacobsen Selskabet, og dette nummer af Jacobseniana lægger ud med at markere hans 90 års fødselsdag i en artikel, der sammenholder hans og Jacobsens forfatterskaber. Artiklen er skrevet af Ernst-Ullrich Pinkert, der er dr. phil. og tilknyttet Aalborg Universitets Institut for Kultur og Globale Studier.

Fra fødselsdag på Mors tager vi til bryllup i Sydengland, hvor J. P. Jacobsen i sommeren 2018 indgik i en bryllupsceremoni, der blev overværet af Else Bisgaard. Hun skriver i sin artikel om de citater fra Niels Lyhne, der blev brugt ved brylluppet. Else Bisgaard er lektor i dansk og religion ved Thy-Mors HF & VUC.

I forbindelse med J. P. Jacobsen Selskabets generalforsamling i april 2018 blev der holdt et foredrag af Bo Hakon Jørgensen, som har været professor ved Syddansk Universitet med speciale i moderne lyrik og Karen Blixen. Foredraget omhandlede J. P. Jacobsens stil ud fra romanen Niels Lyhne. Dette foredrag har Bo Hakon Jørgensen omsat til en artikel i Jacobseniana.

Nyt dansk Maanedsskrift og *Det 19. Aarhundrede* bragte tekster af J. P. Jacobsen. De to tidsskrifterne er behandlet af Per Jacobsen i en artikel, der også har været bragt i tidsskriftet »Spring« nr. 44 i 2018. Artiklens forfatter var i årene 1968–2005 lektor ved Slavisk institut ved Københavns Universitet med sydslaviske sprog og litteraturer som område.

Jacobseniana bringer i dette nummer to artikler, der belyser religiøse elementer i Jacobsens forfatterskab. Jørgen Kjærgaard har skrevet om salmen, der afslutter Fru Marie Grubbe, og Kaj Mogensen har skrevet om salmen »Det bødes der for«, som har været en del af Indre Missions salmebog. Jørgen Kjærgaard er tidligere sognepræst i Vestervig-Agger, og Kaj Mogensen har været sognepræst i Hvidbjerg, Ørum og Lodbjerg i Sydthy og er nu hjælpepræst i Morsø

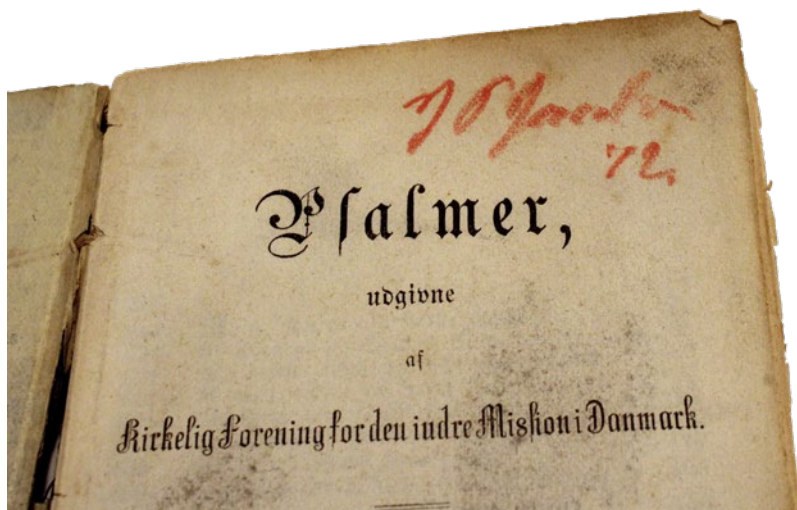
Frimenighed. Han er dr.theol., mens Jørgen Kjærgaard er adj. professor i kirke- og salmehistorie ved Aarhus Universitet.

Forfatteren Bertel Budtz Müller, der er kendt for oprettelsen af Arbejdernes Teater i København i 1925, skrev i 1937 en kronik om J. P. Jacobsen. Den får nu nyt liv i Jacobseniana.

En lang artikel om dialektordene i J. P. Jacobsens forfatterskab er udarbejdet af Torben Arboe, der er cand.mag. i nordisk, engelsk og tysk – redaktør på Jysk Ordbog, Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet. Artiklen har thybomålet i centrum, og af samme grund har Historisk Samfund Thy givet et tilskud, der har gjort det muligt at udgive et udvidet nummer af Jacobseniana. Vi siger mange tak!

Aage Jørgensen viderefører sin Jacobsen-bibliografi fra 2016. Til slut har Jacobseniana en kort artikel af Museum Thys leder Jytte Nielsen, der gør rede for fremtidsplanerne for museet... og J. P. Jacobsen.

Redaktionen

J. P. Jacobsens salmebog er udstillet i mindestuen på Thisted Museum.

At gøre det ubemærkede synligt

– Knud Sørensen og J. P. Jacobsen

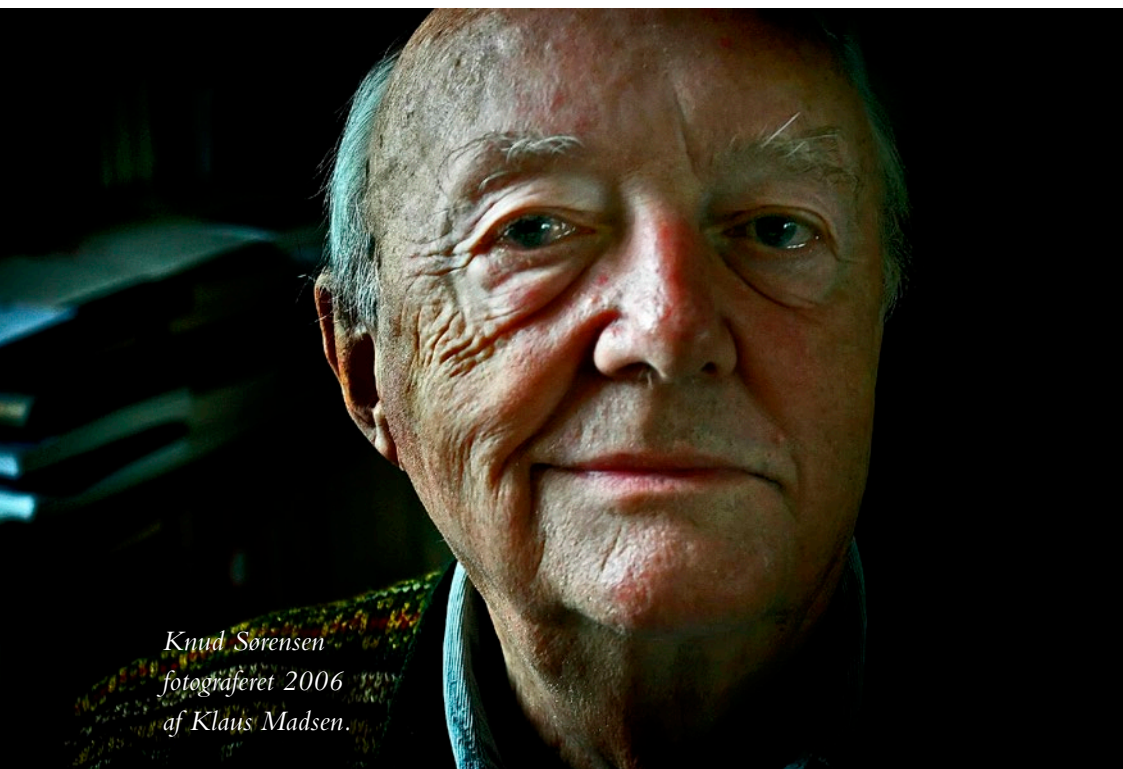
Limfjordsdigteren Knud Sørensens 90 årsdag d. 10. marts 2018 blev fejret på behørig vis – ikke kun omkring Limfjorden. Det skyldes bl.a. hans »livslange virke som samlende kulturpersonlighed«. ¹ I denne egenskab har Knud Sørensen også aktivt støttet J. P. Jacobsen Selskabets arbejde.

Knud Sørensen har således været medlem af Selskabets bestyrelse siden marts 1996. Selskabets formand, Svend Sørensen, roser hans engagerede indsats og fremhæver, at Knud Sørensen i hans 18 år som formand kun en enkel gang måtte melde afbud til bestyrelsesmøderne. Medlemmer af J. P. Jacobsen Selskabet vil huske, at Knud Sørensen i september 2008, da man på Skærum Mølle sammen med Blicher Selskabet gennemførte et seminar om *Marie Grubbe*, under en udflugt til Tjele i bussen holdt et foredrag om romanens hovedfigur.

Knud Sørensen har også ytret sig om J. P. Jacobsen på skrift. I sin bog *Digterne omkring Limfjorden* præsenterer han Jacobsen i dennes hjemby Thisted som limfjordsdigter. ² Bogen forener ret forskellige indtryk og litterære beretninger fra *En rundtur til stederne*, som det hedder i undertitlen. »Stederne« – det er steder ved eller i nærheden af Limfjorden, der har fået betydning i litteraturhistorien, enten A) fordi en forfatter blev født her, eller B) fordi de er kraftcentret for hans / hendes virksomhed som forfatter eller C) fordi de har spillet en rolle som skueplads i et litterært værk. J. P. Jacobsen er kun en af i alt tredive forfattere, der bliver behandlet i bogen. Knud Sørensen oplyser, at udvalget af disse tredive er hans personlige bud, – idet der jo findes mange flere limfjordsdigtere at vælge imellem.

Når man diskuterer J. P. Jacobsens forfatterskab i en større sammenhæng, anvendes ofte begreber som Det moderne Gennembrud, naturalisme, symbolisme, modernisme etc. Knud Sørensens bog *Digterne omkring Limfjorden* viser stille og roligt og uden store teoretiske armbevægelser, at også egnen omkring Limfjorden er en af disse større sammenhænge.

En vigtig limfjordsdigter, der ikke bliver behandlet i bogen, er Knud Sørensen selv; men som bogens fortæller og guide manifesterer han sig netop også som limfjordsdigter og sublim kender af Limfjorden som kulturelt landskab. Ikke kun med denne bog, men også gennem utallige foredrag, interviews, tv-bidrag og mangfoldige aktiviteter i

*Knud Sørensen
fotograferet 2006
af Klaus Madsen.*

kunst- og litteraturforeninger³ har Knud Sørensen gjort en utrættelig indsats for at limfjordsdigternes værker og virke blev mere synlige på det litterære og kulturelle landkort. »Flittigere forfatter og formidler [end K.S.] skal man lede længe efter«, skrev Bjarne Nielsen Brovst i 2008, fuld af beundring.⁴ Johannes Riis, Sørensens forlægger i mere end tyve år, understreger: »Han har spillet en stor rolle i Danmarkshistorien, for han har været en fantastisk formidler mellem land og by.«⁵

Knud Sørensen og J. P. Jacobsen er begge limfjordsdigtere i henhold til de kriterier, som Knud Sørensen (jf. oven), har formuleret i sin vidtfavnende definition af »stederne«. Jacobsen, født i Thisted, opfylder det første kriterium (A), til dels også det andet (B); Sørensen, født i Hjørring og fra 1958 bosat på limfjordsøen Mors, opfylder de to sidste (B, C). Sørensen skriver om sin tilknytning til både Vendsyssel og Mors: »Jeg har faktisk to landskaber, som er mine. Det ene er hjemstavns landskab [...], det andet er min valgstavns landskab [...], hvis befolkning jeg solidariserer mig med [...]. Min valgstavns landskab er en landskabstype snarere end et geografisk éntydigt sted. Det er det opdyrkede land, bondelandet [...]. Og i dette, min valgstavns landskab, skal der være mennesker, arbejdende mennesker.«⁶

En tilsvarende adskillelse mellem hjemstavn og valgstavn⁷ giver ikke mening i forbindelse med J. P. Jacobsen. Hans hjemstavn er givetvis Thisted og her, ved Limfjordens bredder udviklede hans interesse for natur og naturvidenskab sig, men fra ham kender vi ikke lignende programmatiske bekendelser til hverken hjemstavn eller valgstavn, – hvis der for ham i det hele taget eksisterede nogen anden valgstavn end selve litteraturen. Netop det kan have bidraget til, at han i årene omkring 1900 i Danmark og i udlandet i utallige oversættelser blev læst som modernist, hilst velkommen som forbillede og at hans værker i dag fortsat regnes til verdenslitteraturen.

Knud Sørensens sigter ikke mod en plads i verdenslitteraturen. Han sigter og sigtede heller ikke mod modernismens laurbær: »sådan som jeg var skruet sammen, måtte jeg søge det mere enkle og konkrete,

både hvad angik motiver og sprog.«⁸ Desuden tog han i 70'erne afstand fra de mange »undtagelsesmennesker«, der dengang befolkede samtidens litteratur: »Jeg savnede skildringer af den almindelige samfundsborger, som betalte sin skat [...] Mennesket, der ikke gjorde oprør, var vel i virkeligheden det mest gådefulde i dagens samfund.«⁹ Digtningen er for ham en form for historieskrivning, der handler om »almindelige menneskers liv og skæbne i en given periode«, og derfor ønskede han at »medvirke til, at denne *ubemærkede del* af Danmark blev gjort *synlig*«. ¹⁰

En sådan sociologisk, pædagogisk og vel også politisk begrundet litterær hensigtserklæring finder man ganske vist ikke hos Jacobsen, men både som forfatter og videnskabsmand lykkedes han også med at gøre ubemærkede fænomener synlige – især de *ubemærkede dele* af den menneskelige natur samt litteraturens og sprogets indtil da ubemærkede udtrykspotentialer. Hans to romaner tematiserer det ubevidste og dets magt, f.eks. i *Marie Grubbe*. Romanens undertitel – *Interiører fra det syttende Aarhundrede* – skal ganske vist forstås som »samfundets interiør«¹¹, men handler tillige om et indtil da ubemærket menneskeligt »interiør«, – det underbevidste og driftslivet.

Med sine oversættelser af Darwins to hovedværker og gennem artikler bidrog Jacobsen afgørende til, at Darwins forskning om menneskets udviklingshistorie blev synlig i Danmark. Det påvirkede også hans litterære opgør med kristendom og ateisme. Det litterære sprog, han anvender er, som Anker Gemzøe påpegede, karakteriseret ved »nye udtryks- og stilmidler«. ¹² Allerede Johannes V. Jensen, der ellers var ret kritisk over for J. P. Jacobsen, roste ham for at »berige sproget«; sprogberigelse betyder altid en udvidelse af sprogets udtryksmuligheder, og Jacobsen synliggjorde og aktiverede således sprogets hidtil ubemærkede potentialer.

Sørensen og Jacobsen skriver begge både prosa og lyrik, og begge deres forfatterskaber har genremæssigt en stor spændvidde. De har begge en naturvidenskabelig baggrund og et naturvidenskabeligt syn

på tingene. »Jeg kan ikke lide tanken om noget overnaturligt« – skriver Sørensen,¹³ en sætning også Jacobsen ville have kunnet skrive under på.

I sine *Erindringer* nævner Knud Sørensen mange bøger og forfattere, der har gjort indtryk på ham, dog Jacobsens bøger spiller i denne kontekst (så vidt jeg kan se) ingen rolle. Men det forhindrede ikke Sørensen i at gøre en indsats for Jacobsen. Det er netop mangfoldigheden og forskelligartetheden ved digterne omkring Limfjorden, som Sørensen er betaget af. Måske har hans irritation over »undtagelsesmennesker« i litteraturen også forhindret ham i at stille Jacobsen op på en piedestal som undtagelsesforfatteren. For ham er han efter alt at dømme blot en vigtig stemme blandt flere, og han arbejder for at denne – og de andre – bliver hørt.

Jacobsen døde i en alder af 38, Sørensen begyndte at publicere, da han var 37. Nu blev han 90, og gud ske lov for det.

Noter

- 1 Limfjordens Litteratur Samvirke: *Landmåleren. Knud Sørensens forfatterskab og dets baggrund*. Gyldendal 2008; her Bjarne Nielsen Brovst s.165.
- 2 Gyldendal 2002, s. 66-77.
- 3 Som formand for Nykøbing Mors Biblioteksforening tog Knud Sørensen i 1991 f.eks. initiativ til oprettelsen af »Limfjordens Litteratur Samvirke«. Dette forum har siden da fremmet kendskabet til litteraturen fra og om limfjordsegnen.
- 4 Jf. note 1, s.153.
- 5 Citeret i: Nordjyske, 10.3.2018.
- 6 Knud Sørensen: *Mit valgstavns landskab. Information*, 3.7.2002.
- 7 Knud Sørensen selv prægede dette begreb!
- 8 Knud Sørensen: *Kun slutningen mangler. Erindringer*. Gyldendal 2008, s. 70.
- 9 Ibid. s. 77.
- 10 Ibid. s. 78f. Min fremhævelse; E.U.P.
- 11 Per Jacobsen, *Jacobseniana* nr. 9, s. 53.
- 12 Citeret i: *Jacobseniana* nr. 5, s. 5.
- 13 Jf. note 8, s.33.

Else Bisgaard

But, oh, how sweet it was to love...

Den 30. juni 2018 blev engelske Bethan gift med danske Leo i et lille *chapel* ved Lyscombe Farm i Syd-England. Det lille chapel, eller kapel, er oprindeligt opført i 1200-tallet som en kristent indviet bygning, men er ikke længere *consecrated*. Dvs. at kapellet nu er et profant rum. Smukt ligger det nænsomt restaurerede kapel i det syd-engelske landskab og trækker lange historiske tråde tilbage til middelalderen.

Det var et fint sommerbryllup med et indhold helt efter parrets egne ønsker. Med andre ord en individuel og unik ceremoni, som Bethan og Leo havde tilrettelagt sammen med celebranten, ceremonilederen, Patsy Wallace fra organisationen *Humanists UK*.

Efter at parret sammen var gået ind i kapellet, bød celebranten velkommen og introducerede gæsterne for en gammel keltisk tradition med at lade brudeparrets ringe »vandre« mellem alle gæsterne, så deres hænder symbolsk varmede ringene. Herefter læste brudens søster første tekst. Celebranten talte om ægteskabet og genfortalte parrets fælles historie indtil brylluppet. En fælles ven læste en anden tekst. Herefter fulgte ritualets kernepunkt, hvor celebranten holdt parrets hænder, mens de afgav deres løfte til hinanden – begge havde selv formuleret deres ægteskabsløfte. Ringene blev sat på fingrene og celebranten annoncerede nu Bethan og Leo som ægtefolk. De underskrev en ægteskabskontrakt i alles påsyn og med to vidner. Undervejs blev der spillet musik, som parret havde valgt.

Derefter sluttede ceremonien. En helt igennem smuk og gennemtænkt ceremoni, som rummede musik, ord og rituelle handlinger af stor symbolsk og betydningsfuld værdi for brudeparret.

Som det burde være fremgået, så var det en ikke-religiøs bryllups-ceremoni med vægt på, at parret hermed viste deres nærmeste

omgivelser, familie og nære venner, at de elsker hinanden og ønsker at leve deres liv sammen.

Som første tekst havde parret valgt et uddrag fra J. P. Jacobsens »Niels Lyhne«, kapitel XI – om kærligheden, da den blomstrer stærkest og smukkeste mellem Niels og Fennimore. Teksten lyder således i den engelske oversættelse:

But, oh, how sweet it was to love for once with the love of real life; for now he knew that nothing of what he had imagined to be love was real love, neither the turgid longing of the lonely youth, nor the passionate yearning of the dreamer, nor yet the nervous foreboding of the child.

These were currents in the ocean of love, single reflections of its full light, fragments of love as the meteors rushing through space are splinters of a world -- for that was love; a world complete in itself, fully rounded, vast, and orderly.

It was no medley of confused sensations and moods rushing one upon another! Love was like nature, ever changing, ever renewing; no feeling died and no emotion withered without giving life to the seed of something still more perfect which was embedded in it.

This was the beginning of happiness, and they were happy long.

Der er ved engelske bryllupper tradition for tekstlæsninger, valgt af brudeparret selv, kaldet *readings*, og det er af stor betydning for brudeparret, hvilken tekst der læses op ved brylluppet. Teksten skal sige noget vedkommende og betydningsfuldt, noget der er vigtigt for brudeparret, på en måde forudgribe det liv, de skal leve sammen – varsle godt.

Bethan og Leo havde da også valgt netop dette citat fra romanen, som var den første bog, Leo forærede Bethan, da de havde lært hinanden at kende. De er begge meget optagede af Jacobsens litteratur, især »Niels Lyhne«, som for dem er en ganske enestående roman.

Det var et humanistisk bryllup, som nævnt tilrettelagt af organisationen Humanists.uk, der præsenterer sig selv som en organisation, der *bringer ikke-religiøse mennesker sammen, så de kan udvikle deres egne holdninger og en forståelse af verden omkring dem* (oversat frit efter hjemmesidens præsentation).

Med andre ord har vi at gøre med en ateistisk, humanistisk organisation, som er etableret allerede tilbage i 1898. Også i Danmark finder vi tilsvarende organisationer, som på et humanistisk, ateistisk grundlag tilbyder at tilrettelægge og forestå ceremonier ved livets overgange og store øjeblikke.

I dansk kontekst hører Jacobsen hjemme som en af de helt markante forfattere i Det moderne Gennembrud, hvilket vi næppe behøver at forklare nøjere her. Det betyder også, at han associeres med kredsen af de store, klassiske religionskritikere – Feuerbach, Marx, Nietzsche, Freud m.fl., der alle formulerede opgøret med en dominerende

Det lykkelige brudepar.

kirkelig kristendom, som havde siddet tungt på eksistentielle tilværelsestolkninger i mange århundreders europæisk kultur. Der går tillige en linje fra 1800-tallets religionskritik og op til vor egen tids ateisme, som profilerer sig i opposition til en religiøs tænkning.

Niels Lyhne, der i romanen som en stor dreng havde sit første store opgør med Gud i fortvivlelse over den smukke tante Edeles død, gennemlever i romanen mange livtag med Gud og med sig selv. Et af de smukkeste steder, hvor han dog for en stund finder en slags ro i sin kærlighed til Fennimore, er netop afsnittet i kapitel XI.

Hvad siger da citatet om kærligheden?

Ingen kan som Jacobsen dykke ned i og undersøge en følelse, en stemning. Ingen kan som Jacobsen holde fast, udfolde og krænge stadig flere lag af for at prøve at komme ind til kernen af, hvad menneskelivet er, hvad de store følelser gør ved os – og hvor svært det er eller kan være. Han trænger ned i dybe lag af menneskelig erfaring og næsten førsproglige erkendelser, som knap nok er erkendelser, snarere strejf af noget sanset og anelsesfuldt.

Niels indser med sin kærlighed til Fennimore, at kærligheden ikke er, hvad han hidtil har erfaret eller troet. At den ægte kærlighed ikke er fragmenterede stykker, ikke er tilfældige glimt af skrøbelig lykke, at kærligheden ikke er noget stykkevis.

Men kærligheden er som en natur *evigt skiftende og evigt fødende, og der døde ikke en Stemning, der visned ikke Følelse, uden for at give Liv til den Spire, de bar i sig, til Noget endnu fuldkomnere...*

»Kærligheden er natur«. Natur er organisk og vekslende, hvilende i sig selv og sin egen foranderlighed – og netop derfor, fordi den er natur og foranderlig, bestandigt i udvikling og fremdrift frem mod noget bedre, er den kontinuerlig og sammenhængende.

At Bethan og Leo valgte just denne passage fra »Niels Lyhne«, viser, at god litteratur kan sætte ord på menneskelig erfaring, håb og drømme. Vi kan spejle os i ordene, få ord på vores eget liv, vore egne håb, og god litteratur kan række ud over det almindelige og hverdagsagtige

og hjælpe os igennem de store øjeblikke i livet – der hvor hverdags-sproget ikke slår til.

Det er velkendt, at Jacobsen var ateist, eller noget, der ligner i hvert fald. Han reflekterede dybt over religiøsiteten og dens væsen.

Romanen om Niels Lyhne spejler denne refleksion og giver stof til uendeligt mange tanker om tilværelsen. Niels erklærer sig som sand ateist en juleaften, hvor han programmatisk formulerer det, som nogle kalder »ateismens manifest«:

... fatter De da ikke at den Dag da Menneskeheden frit kan juble: der er ingen Gud, den Dag skabes der som med et Trylleslag en ny Himmel og en ny Jord...først da bliver Jorden vor og vi Jordens... (kapitel IX).

Men den i ungdommen til ateismen så dedikerede Niels må senere i livet sande, at mennesket står så brutalt alene uden en gud. Niels bliver stående, omend han vakler til sidst, da han dør »den vanskelige død«. Viljen til ateismen er som viljen til virkeligheden uhyre vanskelig, som Frederik Nielsen formulerer det i indledningen til den her anvendte danske udgave af romanen.

Romanen giver da heller ingen nemme løsninger på religionens og ateismens væsen. Lige så lidt som den hævder, at sand kærlighed er enkel og ukompliceret.

Det er både modigt og flot, at Bethan og Leo valgte citatet om kærligheden fra »Niels Lyhne«, fordi det netop ikke fremstiller kærligheden som en statisk og uvirkeligt romantisk størrelse. Men fordi det taler om kærlighedens som kompleks, foranderlig, altid i drift – som naturen selv. Meningsfuld i øjeblikket.

Således optræder nu Jacobsen og hans Niels Lyhne også i en rituel sammenhæng og har sat ord på kærligheden mellem to moderne mennesker. Jacobsen har leveret ordene, som indrammer de store følelser ved et ungt pars bryllup.

Jo, han lever endnu.

Men hvor var det ikke ogsaa sødt at elske, elske en Gang den virkelige Livets Elskov; for det var jo ikke Kjærlighed, det, han havde troet var Kjærlighed, før, hverken den Ensommets tungt svulmende Længsel, eller Fantastens glødende Savn, eller Barnets anelsesfulde Nerveusitet; det var Strømme i Kjærlighedens store Ocean, enkelte Reflexer af dens fulde Lys, Splinter af Kjærligheden, ligesom Meteorerne, der rase gennem Luften, er Splinter af en Klode, for det var Kjærligheden: en Verden, der var hel, noget Fyldigt, Stort og Ordnet. Der var intet forviltret, meningsløst Jag af Følelser og Stemninger; Kjærligheden var som en Natur, evigt skiftende og evigt fødende, og der døde ikke en Stemning, der visned ikke Følelse, uden for at give Liv til den Spire, de bar i sig, til Noget endnu fuldkomnere...

Dette var Begyndelsen og Lykken, og de var lykkelige længe.

Tak til Bethan og Leo.

Gid de må leve i kærligheden og være lykkelige – længe.

Kilder:

Samtale med Leo Slemming, sommeren 2018.

J. P. Jacobsen »Niels Lyhne«, 1880. Udgivet med forord af Frederik Nielsen på Rosenkilde og Bagger 1973.

<https://humanism.org.uk/>

Bo Hakon Jørgensen

Ateisme kontra stil

– om stilen i Niels Lyhne

Når jeg nu går i gang med at analysere stilen i Niels Lyhne, så er det, fordi jeg holder så meget af denne roman, at jeg gerne vil vide, hvad det i særlig grad er, der betager mig ved den? Her har jeg altid sagt¹ »stilen i den«, men nu har jeg sat mig for nøjere at bestemme, hvad det er, denne stil er, og hvad den gør.

Måske kunne man opfatte hele romanen under kategorien »patos² i forhold til døden« en slags heroisme, som forfatteren har, og denne er så i virkeligheden det, romanen handler om. Handlingen om Niels Lyhne bliver da en slags marionethistorie, der skal bære romanens stemninger. Et stort prosadigt i virkeligheden. Al den kritik, som har krævet historisk baggrund af romanen, er da gået galt i byen vildledt af Jacobsens udsagn om historien om dem »der var før os« (1840'ernes unge). Udsagnet er en maske for hans ene bestræbelse at få sagt sin livserkendelse, som er nederlaget på alle fronter, undtagen netop den: at sige det. Det »mere«, der vil til orde i romanen, er da forfatterens skriveevne, forstået som hans livskraft, op imod døden.

Jacobsen fremstillede den flere steder selv som en ateisme-roman. Men den er først og fremmest en jakobskamp mellem ateismen og fantasien, hvor den sidste ikke slipper den første, før ateismen har velsignet fantasien, som det sker i værkets fuldførelse og dermed i dets stil. Den patos, hvormed denne kamp gennemføres, er det, der betager mig ved romanen. For sker der ikke det, at stilen omfavner og fratager

1 Jeg begyndte sådan set min faglige karriere med en artikel »Om bølgemønstret i Niels Lyhne«. *Meddelelser fra Dansklærerforeningen 1973*, s.269ff, som stadig er læseværdig.

2 Patos her forstået positivt, som en livsviljes udtryk. Se min artikel »Begrebshistorie om patos som æstetisk kategori« i tidsskriftet *Synsvinkler 44*, Odense 2011.

ateismen magten gennem skriveevnen med alle dens fantasifulde udkast? Udkast, der nok mødes af ateismens ikke-troende »men«, hvorved fantasien undergraves, men fantasien bliver alligevel stående som bogens flotte og gennemført klagende tone. Denne tone udspringer af, at guddomsinstansen ikke længere findes (idealet), men alligevel er det denne fraværende instans, som fantasien retter sin henvendelse til i stød på stød³, og dermed på skrømt selv opretter og opretholder instansen i kunstens stedfortrædende ageren. Bogen er en kamp med ateismens negativitet, og det placerer selvfølgelig julesamtalen med Dr. Hjerrild som romanens temamæssige centrum set fra det fortællende jegs side. Og det sker to år før, Nietzsche erklærede Gud død. Vi har altså et samtidigt værk, der er en stemningsrapport fra et jeg i en sådan refleksionskamp som Nietzsches.

Der står nemlig et særligt »Jeg« på første side i *Niels Lyhne*: »Jeg fortæller om hende som hun var i Syttenaarsalderen;« (m. kursiv). Det er fortælleren, der her peger på sig selv i »Jeg«, og bag ham står sikkert forfatteren selv. Det vil jeg i hvert fald hævde og derfor i det følgende interessere mig for stilen i romanen som udtryk for det, forfatteren dybest set vil have sagt, det »mere« som vil til orde i værket, mere end historien om Niels, som kun er det tilsyneladende anliggende. Dette »mere« kan vi til at begynde med som sagt kalde »en patos op mod døden«, »den vanskelige Død« for at citere fra den sidste linje i bogen.

Men først kort et par ord om, hvad jeg forstår ved stil, og hvad stilanalyse er i forhold hertil. Hertil kan arbejdsmottoerne i min bog om stil: *Møder med mere*. Kbh.2014, s.6, benyttes: »stil er en tintning af sagen, som fx brunt for gamle dage på film/ stil er en tonearts prægning af hele musikstykket/ stil er meloditråden gennem alle ordene og

3 I blandt andet de hyppige dobbeltformuleringer som fx »Ring i Ring«, »Nit i Nit« m. fl.

deres medsyngen/ stil er for prosa, hvad metrum, rim eller linjebrud er for digtet/ stil er digtet midt i prosaen/stil er den vigtigste del af det kunstneriske arbejde i prosa, men lykkes ikke altid/ stil taler det »mere«, som vil til orde i værket//«. Hertil knytter der sig en analysemetode, der opretter nogle påstande om stilen, der så eftervises ved at undersøge en række stil-strengte i teksteksemplet. Stilanalysen er i sin kerne en sammenligning med i forvejen kendte stileksempler og en bestemmelse af eksemplets stil i dets lighed med og ikke mindst dets afvigelse fra disse kendte stilarter (se især s.12-37).

Indre og ydre og mellem dem sproget

Et af de vigtigste steder i Niels Lyhne er det følgende:

Det stod naturligtvis ikke for hans barnlige Bevidsthed, dette, med den Klarhed og Bestemthed som det udtalte Ord giver det, men det var der Alt sammen, ufærdigt, ufødt, i vag og ugribelig Fosterform; det var som en Søbunds underlige Vegetation, set gennem blakket Is; slaa Isen i stykker, eller drag det dunkelt levende frem i Ordenes Lys: det er det samme der skeer, – det, der nu sees og nu gribes er, i sin Klarhed, ikke det Dunkle, der var. (s.16 i DSL-udgaven, Kbh. 1986).

Citatet er så vigtigt, fordi det sætter den principielle grænse mellem indre og ydre, der ikke lader sig overskride af sproget, som ellers forsøger at formulere det indre. Sproget, og dermed bogens beskrivelser i ord, kan i dets klarhed kun pege ind mod et område, som ikke lader sig fange i ord, men som ikke desto mindre er menneskets kraftcenter, som nogle vil kalde »det ubevidste«, hvad Jacobsen dog langt fra gør. Ud fra sin levede erfaring giver han i udkast efter udkast bud på, hvad der foregår herinde, men forudskikker altså, at ordene, han bruger, ikke når frem til sagen selv.

Dette »ikke at nå frem« er også hovedmotivet i digtet »Tog Bølgen Land«⁴, hvor den stejlede bølge synker ned i græsset lige før, den

4 »Arabesk til Haandtegning af Michelangelo«. (1874)

når frem til kvinden på altanen. Men derfor er forsøget på at fæstne det, som ikke lader sig fæstne, alligevel hele projektet i Niels Lyhne: at fæstne det bevidsthedens liv, der ytrer sig som udkast med energi, der, idet denne energi tabes, synker virkningsløst sammen. Det kunne ligne Per Højholts formulering i *Turbo* (1968) »hvirvler af sproget et sprog som i dejsende opspring fra nulhuller« – og har sikkert med selve udkastets væsen at gøre, at det netop ikke véd om sit mål og derfor er dømt til tabe sin energi efterhånden. Men så længe energien haves følger sætning på sætning og spænder sig op mod et ukendt mål, der ligger i forlængelse af bevidsthedens uklare og ubestemte stemninger.

Første stileksempel: Bigum

Hvor ofte havde han ikke, næsten ydmygt, forundret sig over denne sin Sjæls vidunderlige Rigdom og over sin Aands magtsikre Guddomstryghed, thi Dagen kunne finde ham dømmende Verden og de Ting, som er i Verden, fra helt modsatte Standpunkter og finde ham betragtede dem, Verden og dens Ting, gennem Forudsætninger, der var saa forskellige fra hinanden som Nat fra Morgen uden at dog disse valgte Standpunkter og valgte Forudsætninger, som han havde gjort til sine, nogenlunde, selv blot et Sekund, gjorde ham til deres, ligesaalidt som Guden, der har taget Tyrens eller Svanens Skikkelse paa sig, et eneste Øjeblik bliver Tyr eller Svane, og ophører med at være Gud. (s. 20 i DSL-udgaven).

Hvad er sagen egentlig her? Hvilke standpunkter drejer det sig faktisk om? Hvad går de ud på? Det får vi intet at vide om. Vi har at gøre med en stil, som ikke vil sige noget om sin sag, fordi dens sag ikke har med den ydre verden at gøre (jf. også hentydningen til mytologien til slut). – Ser vi hen over rækken af stilforslag i stilkataloget⁵, må man først sige, at stilen er *retorisk* i sin opbygning med særlige ord som

5 Katalog over sammenlignelige stilarter se *Møder med mere* (2014 s.24) startende med A: »Abstrakt, akademisk, antikiserende, arkaiserende (stil)/ Barok, burlesk (stil)/ osv.«

»dømmende Verden og de Ting som er i Verden«, hvor vi igen ikke får at vide, hvilke ting det særligt drejer sig om. Dernæst vil jeg af samme stilkatalog vælge betegnelsen *patetisk* ud fra udtryk som »ydmygt, tryghed, sjælens rigdom, aldrig ophører med at være Gud«, der, skønt der ironiseres over Bigums bevidsthed, alligevel fastholder den i beskrivelsen, følelsesfuldt indlevende. For det tredje vil stilen være *filosofisk* og *pompøs*, idet store instanser som mytologien og Gud indtages til slut, desuden er stilen *højstemt* og *svær*.

Ser man på stilstrengene⁶, er stilen (1) absolut skriftlig og akademisk, svær og lærd. Det svære (2) kommer især af de hypotaktisk indskudte sætninger, og i forhold til den klassiske: høj/middel/lav-inddeling af stil er der tale om en høj stil (3). Stilen er allerede i sin samtid 1880 gammelmodig (4) og da også erklæret henlagt til 1840'erne af Jacobsen. Stilen er abstrakt (jf »valgte Forudsætninger«), (5) men den er også ironisk (6) i og med, at Bigum aldrig ophører med at være Gud over sin forudsætninger, og fortælleren indskyder sit »nogenlunde«. Holdningen eller attituden i teksteksemplet er drillende (7) over for Bigum, hvis tanker den foregiver at referere. Tempoet er langsomt, da indskuddene sænker tempoet (8) og det giver hak i forløbet fremad (9). Fortælleren er skønt skjult meget nærværende (10) ja, man kan spørge sig selv, om Jacobsen ikke dækket kommenterer sit eget forhold til romanens personer i den mytologiske passage om Tyr eller Svane, som Bigum ikke bliver ét med, men forholder sig som Gud netop på afstand af? Altså at han som forfatter ikke er ét med sin historie men bruger personerne som marionetter for sin egen bevidsthed.

Meget ofte vil man kunne sige det samme om mange andre steder i romanen. Mange sætninger synes at indeholde selvhenvisninger til stilens betingelser, angive dens poetik så at sige: som er, at den handler om sig selv og sin egen tilblivelse som ord: – noget indre, der søger sig

6 Om stilstrengene se: *Møder med mere* s. 25.

en anderledes ydre form (ordene), hvorved det indre formindskes og stilen vokser. Hvad angår patos, som er sjælsstorheden i kampen med en øvre instans (heroismens ideal), så er Bigum selvfølgelig et ironiseret eksempel men dog indgående beskrevet i sin kamp med sit eget indre væsen, der er større end hans ydre fremtoning.

Samlet set fremviser stilen sig som mere optaget af sin egen form, som den endda forholder sig distanceret til. Selv hinsides den er der desuden et andet indhold på spil, som stilen kun svagt får udtrykt: Fortvivlelsen over at have bevidsthed og alligevel ikke kunne nå frem i verden på grund af sin ydre form. Eller med digtet »Tog Bølgen Land«: »Hvorfor leve, naar vi dog skal dø«.

2. stileksempel: Idealerne i deres Himmel

[ungdommens håb er lagt øde] – *Idealerne, de lyse, de fagre, de har vel ikke tabt noget af deres Glands endnu, men de vandre ikke længer paa Jorden, midt iblandt os, som i vor Ungdoms første Dage; ad Verdensklogskabens bredt baserede Trappe er de, Trin for Trin, bleven ledt tilbage til den Himmel, hvorfra vor enfoldige Tro havde hentet dem ned, og der sidde de, straalende, men fjærne, smilende, i guddommelig Uvirksomhed, medens en Daadløs Tilbedelses Virak stødvis hvirvler sig op mod deres Throner i festlige Bugter.* (DSL-udg. s.120)

Her er kun fortælleren selv fremme, mens Niels' situation er i baggrunden. Det flyder med den negative livsvisdom, som bogen har så mange eksempler på, og den flyder ganske frit. Bølgemotivets fald, energitab eller nedsynken får her sin beskrivelse som idealets fald eller måske snarere dets himmelfærd. Idealerne har som personificerede ikke længere med livet på jorden at gøre og er faret til himmels, en himmel, hvortil en tilbedelse slet ikke når frem. Vi er altså fortsat i en vertikal dimension, hvor mennesket står under Gud eller guddoms-erstattende idealer, men patetisk stadig dyrker dem, uden at tro på sin egen patos længere. Igen kan man spørge: hvilke idealer? Det svares der ikke på, for det er holdninger, det drejer sig om og ikke sagerne selv.

Ind i afsnittet er der lagt den lille historie om en trappe til himlen, som idealerne personificerede vandrer tilbage ad, en trappe som får knyttet begrebsmetaforen »Verdensklogskabens« til sig. Engang i ungdommen er de blevet hentet ned fra den himmel, som de nu er vendt tilbage til. Her op til slynger bevidstheden sin overdrevne ros i stød uden virkning, men de tager sig »festlige« ud, som det siges.

Stilen er causerende, gammelmodig, kunstfuld abstrakt og lærd, den er stadigvæk retorisk og lettere sentimental på tabet (den daadløse tilbedelse, der godt véd, at den er virkningsløs) og endelig er stilen også pompøs med de gudelignende idealer. Stilstrengene er 1) skriftlig med indslag af talesprog (festlige Bugter); 2) her er stilen let på grund af den enkle historie om trappen, 3) stillaget er højt anlagt (fagre og troner og virak), selv om der ironiseres over det. 4) Det gammelmodige er stadig præget ind i de valgte formuleringer, 5) visualiteten er tydelig i trappen og den gamle skabelon med guderne i himlen, men også den er hjemstøgt af ironi. Den elegiske stemning 6) er tydelig i, at guderne ikke længere vandrer på jorden og den nytteløse tilbedelse, der sætter (7) den patetiske holdning i hele afsnittet. 8) Tempoet er langsomt indtil ordet »stødvis«, der nærmest som et stilbrud sætter noget alternativt i gang, nemlig tilbedelsen på trods af det virkningsløse. Rytmen (9) er ligeledes jævn indtil dette ord, der indleder det, man kunne kalde tilbedelsens stejlede bølgemotiv⁷. Her ser vi igen, hvordan Jacobsen er opmærksom på sin egen stils måde at forløbe på, hvordan den kaster sig fremad, opad, men synker ned, og at dette kast med efterfølgende fald danner de »festlige Bugter« dvs. stilens egen gestik.

Alt dette er 10) fortællerens totale nærvær i afsnittet, og det er så-
dan bogens eget stilideal ser ud: det romantiske udkast, som imidlertid undergraves af virkningsløsheden, men fortsætter som afbrudte stød opad. Kan der ikke nås frem, så kan der til gengæld kastes ud igen og igen med disse sætninger. I disse såkaldte »festlige« forsøg opretholder

7 Der er jo tale om to bølgeformer dels den stejlede bølge (viljespringet) og dels den rullende bølge (det daglige, normale liv, der dør i slægt på slægt).

målet sin glans uden helt at være nået. Helt op i bogens storkomposition går dette mønster igen, i det som Finn Stein Larsen i sin analyse af »Der burde have været Roser«⁸ kalder »kædeleg«, et forestillingsmønster, der afprøves gang på gang i kæden af kvinder, som Niels forsøger sig med gennem romanen. De gentagne udkast efter mønsteret kunne også kaldes det nævnte: »patos op mod døden«, som det stadige forsøg på i sætning på sætning at stå op mod den visse død, der ender i bogens sidste sætning, som også stilen, som bogens slutning, ophører i: »Saa døde han da Døden, den vanskelige Død«.

Jeg ser derfor romanen som Jacobsens stadige forsøg på at kaste sin livskraft ind i sætningerne for at holde den indsete død på afstand, vise sin sjælsstorhed op mod døden gennem energisk udkastede sætninger, der nok falder, men rejser sig igen og igen i deres stødvise patos indtil den endelige død eller bogens endelige slutning på kæden.

Men stilen er ikke ens hele tiden. Tredje eksempel

Saa var det, da Erik og Fennimore, som sagt, havde været gift i to Aar, at han en Sommerdag fik et halvt ynkeligt, halvt pralende Brev fra Erik, hvori han anklagede sig selv for at have spildt sin Tid nu paa Sidstningen, men han vidste ikke, hvordan det var, han fik ingen Ideer mere. Det var meget friske, muntre Folk, dem han omgikkes der paa Egnen, slet ikke snerpede eller vrøvlede, men de græsseligste Dromedarer overfor Kunst. Der var ikke et Menneske, han kunde snakke ordentligt med, og han var kommet ind i en Døs af Dovenskab og Uoplagthed, som han ikke kunde faa Bugt med, for han saa aldrig en Idé eller en Stemning, saadan som før, eller blev inspireret, saa han tidt var baade angst og bange for, at det var sluppet op for ham. (DSL-udgaven s.121)

Der er rundt omkring i romanen afsnit af en anden stil, en normal-stil med tendens mod lavstil, og citatet er et eksempel herpå. Det er en

8 Finn Stein Larsen: *Prosaens mønstre*. Kbh 1971.

brevstil i fortællerens eller Niels Lyhnes referat af Eriks brev og derfor deres udvælgelse af, hvad vi får at høre, sikkert med henblik på det »halvt ynkelige og halvt pralende«. Hvilket jo i sig selv er en stilkarakteristik fra fortællerens side. Igen er det en holdning, der beskrives og ikke et af Eriks malerier, som kunne være en sag, tværtimod er det holdningen at være uinspireret, der er på banen.

Stilen er frisk, grov og jargonpræget (græsseligste Dromedarer), lettere lav og prosaisk og, som det siges, sentimental i to retninger (ynkelig og pralende). Stilstrengene er 1) skrift som refereret tale, 2) let »brev-frisk« 3) hverdagsagtig i sin behandling 4) nutidig i forhold til 1880-sprog, 5) ganske konkret om krisen, 6) attituden er vekselende for og imod, 7) brevet holdes på en forstående afstand, 8) tempoet er hurtigt, 9) rytmen er hakkende og 10) fortælleren er skjult i det udvælgende i referatet. Hvad der især slår en, er at stilbestemmelsen »elegisk« her er helt fraværende, hvis den da ikke ligger som et forbehold til Eriks person, som den, der oplever kunstnerens evige problem at mangle inspiration. Hvad der jo til en vis grad kunne overføres på Niels som digter, al den stund vi aldrig får prøver på hans forsøg i digtekunsten.

Sådan kan Jacobsen altså også skrive, hvad der sætter bogens øvrige elegiske tone i relief. Selv om fortælleren vælger ud, kommer der her en anden holdning til kunst og liv til udtryk anderledes end hos Niels. En dagligdags omgang med kunsten som et stadigt problem på grund af manglende inspiration, manglende tilgang til kunsten, skønt den eftertragtes så ivrigt.

Den sproglige fantasipræstation. Fjerde eksempel

Sindet er [hos en forelsket] saa blødt og let bevægeligt, saa beredt til at give sig hen. Et Lys over Søen, en Susning i Løvet, ja blot en Blomst, der spreder sin Blade, det har Alt sammen faaet en saelsom Magt. Og ubestemte Haab foruden Navne bryde pludseligt frem og brede Solglans ud over Alt i Verden og lige saa pludseligt, saa er der ingen Sol: en blød Forsagthed sejler Skybred over

Glansen og maler Haabets Funker ned i sit Kjølvands Graa. – Saa modløs, smeltende modløs og smertesødt hengiven i sin Skæbne, med Hjertet fuldt af Selvmedlidenhed og en Forsagelse, der holder af sig selv, og spejler sig i stille Elegier, og danner i et Suk, der halvvejs er forstilt . . . og saa igjen, saa rasler det med Roser: (s. 112 i DSL)

Selvfølgelig handler det om Niels' og Eriks forelskelse i Fennimore, men kan man ikke også sige, at stykket handler om fortællerens forelskelse i sin egen stil? I hvert fald er den en slags genanvendt romantik, gennemskuet og emblematisk, men alligevel opretholdt som ordenes fastholdelse af det bløde og det uden omrids i sindet. Her kan vi tage stilstrengene først inden stilpåstandene. 1) Der er tale om kunstfuld og retorisk skrift 2) som er svær, begrebslig og uden egentlig sammenhæng, blot udkast på udkast for at pejle sig ind på forelskelsens stemning, hovedordet er »ubestemte«. 3) Det er en høj stil (glans, blomst, roser, spejler sig i elegier), som 4) er fuld af et ældre poetisk ordinventar (gulddis, funker), mens afbrydelserne og ordgentagelserne undervejs er mere moderne. 5) Teksten er meget lidt håndgribelig, men egentlig ganske begrebslig (sind, håb, forsagelse, forsagthed, elegier), 6) attituden er blødt medlidende i en identifikation, der lige netop holder sig på afstand ved at påpege selvmedlidenheden og det halvvejs følte. 7) Affekten er søvrig indslumrende og passiv, der dog ruskes op af de pludselige skift, 8) tempoet er langsomt mellem afbrydelserne og 9) rytmen er rolig, hele tiden på vej til at ophøre inden afbrydelsen som grundlag for næste udkast. 10) Fortælleren er uhyre nærværende, det hele er hans videreformidlede viden om forelskelsen, som lægges ned over Niels og Erik.

Men hvilke triumfer fejrer stilen ikke her? Bare beskrivelsen af forelskelsens indadvendthed og dens særlige følelse af sig selv, det, der her kaldes »halvvejs forstilt«, er rammende. Et repertoire af billeder skydes af (et lys, en susning, en blomst, der folder sig ud) brydes af, og forsætter så i sprogets selvhenviende ord (»smeltende modløs, smertesød

hengiven») i klagesange, der så igen afbrydes for at blive til nye billedudkast, her kaldet »at rasle med roser«, et udtryk, der i »rasle« begynder undergravelsen af billederne i de lige udkastede sætningsemner. Stilen er enormt kunstfærdig i sin allitterationer og assonanser. Alt véd den om sig selv og bliver alligevel ved med sit forsøg på at fæstne det ubestemte liv i sindet.

Billederne, der udkastes, er hentet fra et parkområde og som sådanne kunstfulde, teateragtige, kulisseagtige og arrangerede, de er blot skabeloner, der efterprøves som udtryk for det ubestemmelige. Egentlig er billederne ikke vigtige i sig selv og kan derfor blive til begreber, nej det vigtige er deres tilføjelser (håb uden navne, smeltende modløs, smertesødt, der holder af sig selv, halvvejs forstilt) der angiver tilstande, som er uden sag. Den skrivende bevidsthed arbejder med de romantiske billedskabeloner, den har, og véd, at det er skabeloner, der kun peger på det endnu uudtalte. Stilen agter paradoksalt det indre, dunkle og ubeskrevne højere end sine egne ord. For her er fantasien på hjemmebane og endnu ikke meget anfægtet af »modstanderen«: ateismen i »men« og »ikke«, der kunne benægte det hele. Dette »at forsagelsen spejler sig i stille elegier« peger igen hen på hele bogens samlede stilleje, som vi flere gange har kaldt »elegisk«, som en klagesang over, at skønhedsinstansen har tabt til ateismen, som dog har måttet velsigne stilen i dens udfoldelse som kunst, i gennemførelsen af hele bogen som en patos-protest mod ateismens negativitet – eller som Dr. Hjerrild spørger om, hvordan man kan være fanatisk for noget negativt? (s. 101) Således placeres Dr. Hjerrild som den øverste bevidsthed blandt personerne, ikke langt fra fortællerens indsigt.

Fortællingen på afstand. Femte eksempel

Pointerede jeg i indledningen »Jeg'et« i sætningen »Jeg fortæller om hende, som hun var i Syttenaarsalderen;« skal der her peges på den mærkelige distance, der ligger i ordvalget »fortæller om«. Den gør hele romanen til en allerede overstået begivenhed, således at der kan

udlægges forudbestemmelser i den. Men udtrykket skaber også distance mellem det jeg, som fortæller, og så selve fortællingen. Hvorfor fortæller dette jeg denne historie? Ikke at man noget sted får svar på spørgsmålet, men indtrykket af, at personerne er marionetter i jegets egen historie, dvs. skal udtrykke tendenser i jegets eget liv, ligger snub-lende nær: At klagen over Niels Lyhnes liv er klagen over jegets eget liv, eller at fortællerjeget (forfatteren) er stilens egentlige hovedperson.

En af de nævnte forudbestemmelser ses i første linje af følgende citat:

Pludseligt, hen paa Foraaret, blev saa Gerda syg og kunde ikke leve. En Morgen tidlig, det var den sidste, vaagede Niels inde hos hende. Solen var ved at staa op og kastede et rødt Skjær paa de hvide Rullegardiner, medens Morgenlyset, der trængte ind ved Siden af Gardinerne, endnu var blaat og gjorde Skyggen blaa imellem Sengens hvide folder og under Gerdas blege tynde Hænder, som de laa samlede foran hende paa Lagenet. Kappen var gledet af hende, og hun laa med Hovedet langt tilbage, helt forandret, saa underlig fornem ved Sygdommens skarpe, spidse Træk. (s. 166 i DSL-udg.)

Hvorfor den kunstige formulering »blev Gerda saa syg«? Hvorfor ikke: »Hen på foråret blev Gerda syg og kunne ikke leve«. Hvad skal det lille »saa« i sætningen?

Det skal stemme historien overens med forudbestemmelsen, at så-dan måtte det gå for Niels Lyhne i hans første lykkelige kærlighed. Det er fortælleren, der gør opmærksom på sin historie som en fortælling med en forudlagt handlingsgang. I et større perspektiv er denne forudbestemmelse ligedannet med ateismen som tema og forfaldsromanen som genre. Den stejle bølge SKAL falde, for at i dens fald at fremvise, hvad den kunne være blevet til, hvis den havde fået lov at nå sit utydelige mål. Men uden faldet var opspringet ikke blevet så synligt. Opspringet skal ses i sin rejsende kraft og ikke i det vedvarende; det kan ikke holde til at være andet end udkast. Et skønt broderi af liv op mod dødens realitet.

»Skøn som en springende Hval imod Solen«, sagde allerede Johannes Ewald i »Ode til Sielen« om en hval, som man må tænke sig, falder med et stort plask. Det er så at sige af kunstneriske grunde, at ateismen indføres, ellers kan mennesket ikke stå selv som skaberen af sin egen verden, af sin egen kunst. Den ville da uden ateismen pege på Gud som skaberen. I Jacobsens tilfælde ville romanen som historie pege i denne retning, hvis ikke ateismen var til i den som benægtelse, som faldet set af det fortællende jeg, der rummer begge dimensioner i sig og gennem faldet gør opmærksom på sin egen, netop sin egen, kunst-udfoldelse i opspringene. Stilens grad af selvgenemskuelse er dens pegen på sig selv som menneskeligt værk og netop dens symbolistiske træk, den kunstbevægelse, som hævdede at have gjort symbolet bevidst, altså i tjeneste hos menneskets egen bevidsthed uden en skaber over den.

I eksemplet her må man da spørge, om det er Niels, der ser alle disse træk ved den døende Gerda? Ser han det røde skær, det blå morgenlys, og de hvide folder? Ser han endvidere hendes stilling med hovedet langt tilbage? Næppe, det gør fortælleren for ham, sandsynligvis fordi stillingen skal ligne Edeles på puffen tidligt i romanen, som en slags slutning på den erotiske livsdrift. »Fornem« ville Niels vel heller ikke kalde den syge hustrus træk i sin fortvivlelse over sygdommens fremfærd i hende. Nej, der laves æstetik på dødssituationen, som fortælleren udfoldelse af sin egen evne til at lægge farver på tingene. Igen ser man i sætningen »fornem ved sygdommens spidse træk«, hvordan stilen ophøjer sig selv (fornem) ved faldet, her ind i dødens spidse, afmagrede træk.

Et sidste træk ved stilen

Et sidste karakteristisk træk ved stilen er dens hyppige ordpar: fx »Taget var taget« (10); Bølge for Bølge (16); Ring i Ring (29), »Spæt af Sol ved Spæt af Sol«; »purpurblodigt af Purpurlæber«; »I Tvivl fortvivler ingen«; »Spring der aldrig blev sprunget« og mange flere. Ordparrene

er en slags lyriske rim midt i prosaen, men de er også en formation af Mallarmé's »pli en pli«, fold på fold, hvor der hævdes at ligge noget uformuleret dunkelt, men vigtigt, mellem ordenes gentagelse. Ved den næsten trodsige overskridelse af prosaens krav om variation viser de den lyriske stilvilje til enhed midt i den prosaiske fremfærd. De stejler så at sige op over prosastrømmen og peger på stilens selvhævdelse som det vigtigste i romanen, den der omfavner ateismen og kunstnerisk overvinder den ved at bruge ateismens negativitet til sine egne æstetiske formål: til standsning og fornyet udkast: Opspringet ved fantasiens og ordenes hjælp på vej mod at sige den indre verden, trods alle benægtelser.

Sammenfattende kan den dominerende stil i romanen beskrives som: Det undergravede udkast, der alligevel vinder over undergravelsen netop ved at forsætte, trods alle benægtelser, i stadige udkast over samme formation.

Niels Lyhne på knæ. Illustration af Palle Pio.

Per Jacobsen

To tidsskrifter

J. P. Jacobsen i tidsskrifterne

Nyt Maanedsskrift og Det 19. Aarhundrede

J. P. Jacobsen (1847-1885) kom som 16-årig til København for først at blive student og derefter at studere botanik på universitetet. Han delte sin tid mellem studierne, botanikekskursioner, læsning, digtning og havde efterhånden fået samlet sig en vennekreds af medstuderende og litteraturinteresserede. I frøken Zoffinanns pensionat i Studiestræde boede han sammen med den senere kritiker Hans Vodskov, teologen Poul Kierkegaard og den senere læge Erik Fraenkel.

I Studenterforeningen havde han truffet litteraten Vilhelm Møller (1846-1904), som oprindeligt var begyndt at studere jura og statsvidenskab, men som opgav studierne til fordel for en omfattende men ikke særlig indbringende udgiver- og oversættervirksomhed. Hans store fortjeneste blev tidsskriftet *Nyt dansk Maanedsskrift*, som han begyndte at udgive i 1870. Det havde det franske *Revue des deux Mondes* (grundlagt i 1829) som forbillede, og som det franske tidsskrift bragte det ikke blot litterære indslag, men også artikler om tidens religiøse, politiske og sociale spørgsmål. Møller så det som en forpligtelse ved siden af at give plads for tidens unge og nye talenter, J. P. Jacobsen, Holger Drachmann, Sophus Schandorph, Harald Høffding, Georg og Edvard Brandes, Frederik Bajer m.fl., men publicerede også veletablerede og anerkendte forfattere som Carsten Hauch, H. C. Andersen, Meir A. Goldschmidt, Carit Etlar, P. L. Møller.

Jacobsen sluttede et nært venskab med Vilhelm Møller og hans kone Agnes og kom ind i den kreds af unge digtere og forfattere, Holger Drachmann, Hans Vodskov, Sophus Schandorph, der samledes i Møllers hjem bag Helligåndskirken. J. P. Jacobsen havde sin litterære

debut i 1872 med novellen *Mogens* i månedsskriftet, og Møller offentliggjorde samme sted også syv af Jacobsens populærvidenskabelige artikler om Darwins teorier. Blandt de første bidrag i månedsskriftet var en afhandling om den russiske forfatter Ivan Turgenjev, skrevet af den tyske litteraturforsker Julian Schmidt.¹ Efterfølgende kom Møllers egne oversættelser (fra tysk) af to Turgenjev-fortællinger, *Tre Gange mødt* og *En Udflugt til Skovregionen*², som blev indledningen til hans mangeårige virke med at oversætte Turgenjev, hvis værker kom til at øve indflydelse på flere af gennembruddets forfattere.³ Jacobsen blev fra begyndelsen af månedsskriftets eksistens, foruden bidragyder også korrekturlæser og betroet medarbejder. Møller sendte ham trofast sine oversættelser af Turgenjevs fortællinger og romaner, og i flere breve udtrykker Jacobsen især sin beundring for russerens stil. For eksempel skrev han til Agnes Møller 4. marts 1874:

»Hvadfor en Turgenjew skal nu ud? Er det ikke en mageløs Stil, Sætninger der løber fra hinanden og puffer Spørgsmaal foran sig.«⁴

Og i et brev til broderen William Jacobsen, december 1875:

»Jeg haaber du vil have megen fornøjelse af Turgenjev, læs ham langsomt og læg mærke til hvor fine hans Naturskildringer er og hvor morsomt hans Personer fortælle. Det er en af de største nulevende Mestre.«⁵

1 Julian Schmidt, *En russisk digter*, Nyt dansk Maanedsskrift, bind I, 1870 s. 32-49; og 112-132.

2 *Nyt dansk Maanedsskrift* 1871 og 1872, bind II og III. *Tre Gange mødt* (Tri vstreči) udkom separat på russisk i 1852. Denne fortælling hørte ikke med til *En Jægers Dagbog*.

3 Et udvalg af Turgenjevs *En Jægers Dagbog* var blevet oversat til dansk i 1856 af en unavngiven oversætter. Med Johan Fjord Jensens ord i *Turgenjev i dansk åndsliv* (1961) s.99, er der »intet, der tyder på, at den skulle have sat sig spor i tidens litteratur«. I 1869 oversatte H. P. Holst to fortællinger af Turgenjev, men Møller regnes traditionelt for den, der introducerede Turgenjev i Danmark. I løbet af 1870'erne og 1880'erne oversatte han (fra tysk) et stort antal af russerens romaner og fortællinger.

4 J. P. Jacobsen *Samlede Værker*, udgivet med indledninger og kommentarer af Frederik Nielsen, Bind 5 København 1973.

5 ibidem

Johan Fjord Jensen gør i sin bog *Turgenjev i dansk åndsliv* rede for et påfaldende motivsammenfald i *Mogens* og *Tre Gange mødt*.⁶ Hos Turgenjev kommer jeg-fortælleren forbi en herregård en aften, efter at månen er stået op:

»Jeg gik over den brede Kjørevei, arbejdede mig forsigtigt gennem de støvede Nelder og lænede mig til det lave Gjærde. Den lille Have laae for mig, lydløs, bestraalet og ligesom lullet til Hvile af Maanens Sølvglands, duftende og saftfuldt. Efter gammel Skik og Brug bestod den af en aflang Græsplane. I Midten løb nogle snorlige Gange sammen i et rundt, med Asters tæt bevoxet Bed;«

Det, der optager fortælleren, er det gådefulde og uforklarlige i, at han hele to gange på vidt forskellige steder, i hjertet af Rusland, og i Sorrento i Italien, hører en kvinde synge:

»Da, pludselig, tonede der inde i Huset en Akkord ... tonede og rullede hen som en Bølge ... Den svagt bevægede, klingende Luft sendte Lyden tilbage ... uvilkaarligt foer jeg sammen.

Strax efter den første Akkord intonerede en Damestemme ... Jeg lyttede med spændt Opmærksomhed og ... hvorledes skal jeg beskrive min Forbauselse? ... for to Aar siden, i Italien, i Sorrent havde jeg hørt den samme Sang, den samme Stemme... Ja, ja ...«

Fortælleren møder senere en tredje gang kvinden på et maskebal i Petersborg. Det mystiske i fortællingen understreges af et hemmeligt kærlighedsforhold mellem kvinden og en fremmed mand. I Jacobsens novelle derimod er der ingen mystik, intet gådefuldt. Den mismodige Mogens kommer en sen aften, da han har erkendt livets tomhed og løgnagtighed på Bredbjerg Grønhøj i Vestjylland, forbi en herregård:

»Han gik ned mod Byen ad Stien langs med Herregaardshaven, gik og saae ind over Stengærdet. Inde paa en Plæne i Haven stod en Sølvpoppel, Maanelysset faldt skarpt paa de skjælvende Blade, snart vendte de den mørke Side til, snart den hvide. Han lagde Albuerne

6 Johan Fjord Jensen, *Turgenjev i dansk Åndsliv* Kbh. 1961 s. 105 ff.

paa Gærdet og stirrede ind paa Træet, det saae ud, som Bladene rislede ned over Grenene. Han troede at kunne høre den Lyd, Løvet frembragte. Pludselig lød det nærved med en dejlig kvindestemme:

Du Blomst i Dug!
Du Blomst i Dug!
Hvisk mig Drømmene dine,
Er der i dem den samme Luft,
Den samme sælsomme Elverlandsluft,
Som i mine?
Og hvisker, sukker og klager det der
Gjennem døende Duft og blundende Skjær,
Gjennem vaagnende Klang, gennem spirende Sang:
I Længsel,
I Længsel jeg lever!

Saa kom Stilheden igjen. Mogens trak Vejret dybt og lyttede spændt: ingen Sang; oppe ved Gaarden blev der gaet med en Dør. Nu hørte han tydeligt Lyden af Sølvpoplens Blade. Han bøjede Hovedet mod sine Arme og græd.⁷

Det ser umiddelbart ud, som om Jacobsen har lånt motivet med den syngende kvinde. Det er imidlertid et spørgsmål, om påstanden om et motivlån er rigtig. Kaster vi et blik på Jacobsens tidligere, lyriske produktion, først og fremmest *Hervert Sperring*, ser vi, at denne vrimler med *bølgeslag, toner, måneskin, længsel, klange*, der minder om scenen i *Mogens*. Et af digtene i *Hervert Sperring, Asalis Have* fra 1867 eller 68⁸ lyder (i uddrag):

7 *Mogens, J. P. Jacobsens samlede Værker* Udgivet paa Grundlag af Digterens efterladte Papirer af Morten Borup, Bd. III Kbh. 1927 s. 164 f

8 Jacobsens egen tidsfæstelse.

»Jeg stod ved Havens Gjærde
Med Haanden under Kind,
Med mine lokker leged'
Den svale Aftenvind.

Jeg lyttede til Klokken,
Der ringed' Solen ned, / [...]

De sidste Toner døde,
Og Skyens Bræm blev graa,
End stod jeg der og lytted,
End stod jeg der og saa.

Da bar imod mig Vinden
En Strøm af Rosenduft,
Da vaagnede mit Hjerte,
Da fik min Smerte Luft

Da maalte atter Tanken
Det Tab, jeg havde lidt,
Da risled atter Blodet
Fra Hjertesaaret mit.

Jeg følte mig saa ene,
Forglemmt, forskudt, forladt,
Dog aned' jeg en Lysning
I mine Sorgers Nat.

Jeg hæved' mine Blikke,
Jeg bøjede mit Knæ,
Jeg folded' mine Hænder
I Havegærdets Læ.

Da klang hinsides Gjærdet
Saa frejdig, let og klar
Den milde Bernelatter,
Som hun alene har.⁹

Det er Hervert Sperring der synger, men det kunne lige så godt være Mogens, der også føler sig »forglempt, forskudt, forladt«, og med smerte mindes »Det Tab, jeg havde lidt«.

Også i det prosafragment, der hedder *I Tøner* fra slutningen af 1869 er der en lignende beskrivelse:

»Maanen rullede frem af skyerne og lagde sine fine Straaler ud over Vandet; men Bølgerne brøde dem barskt i Stykker og lod dem synke. Alligevel øste Maanen ud af Straalerne, men det faldt dog Erik som en kold Trøst midt i en dyb og mægtig Kummer. Da strømmede pludseligt tryllende Toner ind fra Havet og greb hans Sind saa stærkt, at da han nu helt optagen af Tonerne saa omkring sig, var Skoven ikke længer mørk og tung, der lå et mildt drømmefoldet Slør over den, Maanen strålede nu herligt og klart, og Straalerne over Havet vare dirrende Streng, som Voverne slog for at tolke deres dybe Længsel. Men midt i Lysstriben svømmede en Kvinde frem, og den vuggende Glands kastede et sælsomt Skjær over hendes skjønne Træk. Ung Erik anede at Tonerne vare hendes ... «¹⁰

Og igen fra *Hervert Sperring*, i digtet *Ene jeg sidder paa Grøftekanten*, af Jacobsen dateret 1868, hedder det:

Ene jeg sidder paa Grøftekanten
Skjult under Hyldens duftende Hang
Stirrer paa Græsset med Morgenduggen
Hører med Vemod Asalis Sang.

9 Borup, Bd. IV s.38 f.

10 *I Tøner*, Borup, Bd. III s.101

Gjennem det aabnede Vindu strømmer
Alle de kjendte Sange sig ud ...¹¹

Og i digtet *Til min Moder* ligeledes fra 1868:

Da sang du med sagte og vemodig Stemme
De Sange, du jubled', da Modet var ungt
De Sange, hvis Klang jeg endnu kan fornemme
Naar Tanken er trættet og Hjertet er tungt.¹²

Og den syngende kvinde møder vi gang på gang igennem hele forfatter-skabet. Mange år efter, i *Niels Lyhne* finder vi igen en scene med en kvinde, hvis stemme lyder over vandet:

»Saa var det en Morgenstund, som Niels sejlede ud, at han hørte Madame Odéro synge i Haven.«¹³

I konsul Claudis hjem betages Niels af Fennimores sang:

»... hendes Sang fyldte ham med Uro. Det var ikke mere den samme lille Provindspige, naar hun gav sig hen til sin Stemmes Klang; - som hun dog ogsaa lod sig tage af disse Toner, og som hun aandede ud i dem, saa uforbeholdent og frit, ja, han følte det næsten som ublu-færdigt, det var som hun sang sig nøgen for ham.«¹⁴

Og et par sider længere henne, hvor selskabet sejler hjemad i to både, den aften hvor man havde været ude på reden for at bese konsulens skonnert, som han var meget stolt af. De to hold roede tilbage:

» ... Grunden til denne Ordning var den, at man vilde høre, hvordan Sangen lød hen over Vandet paa en saadan stille Aften, som det var. [...] Men Sangen blev længe glemmt, for da Aarerne kom ud, viste det

11 *Asali (IV)*, Borup, Bd. IV s. 43

12 *Til min Moder*, Borup, Bd IV s.3

13 Borup, Bd. II, s. 185 f.

14 Borup, Bd II s. 190

sig, at der var en usædvanlig stærk Morild i Vandet og det optog dem aldeles.«¹⁵

Først *efter* synsindtrykket har lagt sig, kommer ønsket om at *høre* sangen.

»Et Raab om Sang inde fra Land vakte dem, og de sang et Par italienske Romancer sammen, til Akkompagnement af Mandolinen.«¹⁶

Denne forestilling om en kvindestemme, hvad enten den lyder ved nat eller ved dag, om den synger eller ler, var på ingen måde ny for Jacobsen.

Men foruden dette angivelige motivlån, som vi altså ikke umiddelbart mener er et lån, finder Fjord-Jensen også stilpåvirkninger fra Turgenjev. Han skriver:

»På den anden side plejer central stilpåvirkning ikke at ske på grundlag af et enkelt prosastykke; den forudsætter almindeligvis længere sproglig indføling. Her kommer os imidlertid samværet med Vilh. Møller til hjælp. Samarbejdet mellem de to litterater var fra Maanedsskriftets start meget snævert [...] Korrespondancen mellem dem giver en levende fornemmelse af, hvor frugtbart samværet hurtigt blev, bl.a. igennem de livlige diskussioner under de lange æstetiske nattesamtaler. [...] Man har i erindring om korrespondancerne nærgående sproglige diskussioner, hvor Jacobsen afslører sig som en ubarmhjertig kritiker, lov at antage, at diskussionerne bl.a. også har drejet sig om Turgenjev og hans stil. Det må endvidere være rimeligt at antage, at sådanne diskussioner har fundet sted allerede inden konciperingen af *Mogens*, bl.a. i tilknytning til oversættelsen af *Tre Gange modt* og *En udflugt til Skovregionen*, af hvilke sidstnævnte offentliggjordes samtidigt med Jacobsens novelle.«¹⁷

Lad os gå ind på Fjord Jensens tankegang. Vi vil oven i købet gå længere og mene, at man ikke bare har lov til at antage, at

15 Borup, Bd. II s. 190

16 Borup, Bd. II s. 191

17 Johan Fjord Jensen, *Turgenjev i dansk åndsliv* s.103 f.

diskussionerne bl.a. også har drejet sig om Turgenjev og hans stil, men at det endog er højst sandsynligt, at Jacobsen og Møller har diskuteret stilen hos Turgenjev. Så bliver det også sandsynligt, at Jacobsen har haft indflydelse på Møllers oversættelse. Dvs. at det, der i oversættelsen er blevet opfattet som Turgenjevs stil i virkeligheden lige så vel, i hvert fald delvis, kan stamme fra Jacobsen.

Som en påvirkning fra Turgenjev nævner Fjord Jensen i-lydene i regnvejrscenen i *Mogens*:

»Alting *glimtede, gnistrede spruttede*. Blade, Grene, Stammer, Alting *glinsede* afVæde; hver lille Draabe (----) *splintredes* ---- (”Det vrimler hos Turgenjev med lignende angivelser, og især sådanne, der bygger over »i«-lyde...»)«. ¹⁸

Hvis vi igen går tilbage til *Hververt Sperring*, kan vi også finde eksempler på Jacobsens brug af »i«-lyde:

Høstvind kommer med Lumskhed og *List*,
Kysser hvert Blad, der hænger på *Kvist*,
Bringer en *Hilsen* fra *Vaarvinde milde*,
Minder det trædsksk om den *Tid*, det var lille,
*Løvspringets Tid*¹⁹

Og fra samme periode i digtet *Nat*:

O! naar Maanens Straaaler *milde spille*,
Naar omkring mig Alt er tyst og *stille* ²⁰

Og i digtet *Regnvejr i Skoven* fra 1869 også fra tiden før *Mogens*, har vi igen regndråber, der *slynges* og *splintres*:

18 Johan Fjord Jensen, s. 112

19 *Efteraar*, Borup, Bd IV, s. 7

20 *Nat*, ibidem s. 8

Hvilken velsignet forskrækkelig Regn,
Luften den striber med Kryds og med Tegn,
Jorden med Tusinde Strømme.
Kølige Regndraabes glimrende Bold
Slynges herved med spøgende Vold,
Splintres i Smaastæk tusinde Fold.
Draaberne skilles og sammen de smelte

Og så, som i *Mogens* en helt Andersensk antropomorfering:

Støvede Gjerder forsvarligt det vadsker.
Træernes Kroner forsvarligt det pladsker,
Stammerne løber ad Ryggen det koldt
Kalveknæede Piles Rad
Slikker om Mund sig saa inderlig glad.
Snerlerne drikke det dejlige Vand
Vender sig²¹

Vi kan på grundlag af ovenstående ikke give Fjord Jensen ubetinget ret i hans teori om Turgenjeps påvirkning af J. P. Jacobsen. Det motivlån, Fjord Jensen anfører er tvivlsomt, og bygger i høj grad på kronologiske antagelser og formodninger, der ikke holder. Og at sige noget om stilpåvirkning gennem oversættelser er i sig selv betænkeligt. Vi går ud fra, at Fjord Jensen behandler Turgenjev, som han viser sig i oversættelser²², og i så fald er fx »i«-lydene, måske – måske ikke – et originalt stilistisk træk.

21 Borup, *ibidem* s. 75

22 Eigil Steffensen anfører, at »Johan Fjord Jensen [...] is not familiar with Russian.« i *Vilhelm Møller as an Interpreter of Turgenjev in The Slavic World and Scandinavia*, Aarhus University Press 1988: s. 168

I København fandtes der omkring 1870 ikke nogen oppositionsavis til de to Højre-blade *Fædrelandet* og *Dagbladet*. I provinsen fik det nye oppositionsparti Venstre ved valget i 1872 absolut flertal i rigsdagen og fik ret hurtigt opbygget en blomstrende dagspresse. Brødrene Brandes havde planer om at starte et nyt dagblad, der skulle give Georg mulighed for at henvende sig til en større kreds end universitetets trods alt beskedne tilhørerskare. Gyldendals direktør, Frederik Hegel, havde allerede i tiden før Brandes gennembrudsforelæsninger i 1871–1872 foreslået brødrene et tidsskrift, men de afslog tilbuddet, fordi de mente, at et dagblad bedre ville imødekomme deres ønsker. Edvard Brandes biograf, Kristian Hvidt, der med et godt blik for de intriger og klikedannelser, der til overflod florerede i det litterære miljø den gang, skriver i sin bog om Edvard Brandes om brødrenes planer om et dagblad.²³ Han citerer et brev, som Edvard Brandes skrev til Holger Drachmann, den 27. januar 1874:

»Endelig, og her trykker skoen stærkt, jeg føler mig alt for svag, for lidt person til at stille mig på redaktørpedestalen og revse tiden, jeg synes mig ikke selv nær kundskabsrig nok til at være en redaktør efter mit hjerte, og det ville jeg dog helst. Jeg ... repræsenterer for lidt eller rettere ingenting med mit navn på et blad undtagen måske visse blandede erindringer og en tilknytning til Georg, som kun ville være skadelig for foretagendet og for ham og for mig.«²⁴

Og Hvidt forklarer:

»Når han ikke var stolt ved at sætte Georgs navn på forsiden netop da kunne det skyldes en dumhed, Georg begik på det tidspunkt. Hans beundrer og oversætter i Berlin, Adolph Strodtmann – hans elskerindes mand – ville gerne skrive om Danmark, og Georg påtog sig at hjælpe ham, skrev vistnok det meste af manuskriptet. Det blev

23 Kristian Hvidt, *Edvard Brandes Portræt af en radikal blæksprutte*, 1987

24 Breve fra og til Holger Drachmann (1968) s. 109 f. I Hvidts bog er alle citater gengivet i moderne ortografi.

udgivet i Berlin under titlen: »Das geistige Leben in Dänemark«²⁵. Bogen nåede også de københavnske avisredaktioner, hvor man hurtigt sporede Georgs fingeraftryk og derfor gav bogen hele breddesiden. Den var i sandhed også kompromitterende, idet den (dvs. Georg) gav det glatte lag til alle indflydelsesrige i Danmark, herunder også venstres førere, der var afgørende for hans og et evt. dagblads fremtid. Om I. A. Hansen hed det således, at han var en hårdkløver og en lidet agtværdig karakter og om Christen Berg: en udannet seminarist. Venstre betegnedes som en ulykke, der var medårsag til, at Danmark var ved at blive et råt og udannet demokrati, en sump, hvor friere anskuelser ikke kunne gøre sig gældende. Ingen i Danmark fandt nåde for »forfatterens« blik, bortset fra en, dr. Georg Brandes, »en af de skarpsindigste og mest indsigtfulde kritikere siden Lessing dage«.²⁶

At Georg Brandes virkelig havde skrevet dele af bogen, viser en bemærkning i et brev fra 1873 til broderen Edvard:

»Strodtmanns Bog (Das geistige Leben in Dänemark) er nu færdig trykt; jeg har forelåst Jacobsen og Drachmann de af mig skrevne Partier, de er virkelig gode og meget glubske.«²⁷

Og den 31. marts skrev Georg igen til Edvard:

»Strodtmanns Bog kom ud, tildels velskrevet. Dagbladet har i den Anledning igjen (Topsø – Waadskou) kastet sig over mig med Løgne og Cabiroske²⁸ Vittigheder. [...] A. C. Larsen og Jul. Lange gaae om som Grædekoner i den Anledning og condolere mig.«²⁹

Således endte drømmen om en avis. Men i marts 1874 dukkede så planerne om et tidsskrift op igen. Der var imidlertid et problem: Vilhelm Møllers *Nyt dansk Maanedsskrift*, der var det eneste talerør for de nye tanker, og som ikke mindst havde publiceret brødrenes

25 Adolph Strodtmann *Das geistige Leben in Dänemark*, Berlin 1873

26 Kristian Hvidt, nævnte værk s. 75 f.

27 *Edvard og Georg Brandes' brevveksling 1866-1877*, Kbh. 1972 s. 55

28 Cabiro, pseudonym for journalisten Peter Hansen

29 *Brevveksling 1866-1877*, s. 63

artikler, ville ikke kunne overleve et konkurrerende radikalt tidsskrift. Månedsskriftet udkom på G. E. C. Gads forlag, men det havde problemer, ikke mindst havde Møller besvær med at få numrene ud i tide pga. stofmangel, og tidsskriftet stod overfor at gå ind. Hegel stod parat til at udfylde den lakune, der i så fald ville opstå. Det nye tidsskrift fik efter Georgs bestemmelse navnet *Det nittende Aarhundrede*. Der var imidlertid allerede fra begyndelsen vanskeligheder. I maj 1874 rejste Georg til Tyskland, (bl.a. til Strelitz, hvor hr. og fru Strodtmann boede) og blev der resten af året, så Edvard måtte overtage forhandlingerne med Gyldendal. Hegel så, som forretningsmand naturligvis på antallet af abonnenter og på udsigterne for det kommende salg og insisterede på, at flere af Gyldendals forfattere skulle bidrage til tidsskriftet som en slags garanti for dets fremtidige succes. Ligesom han sikkert håbede på, at de to redaktører kunne lokke norske og svenske forfattere til.

I oktober 1874 kom så *Det nittende Aarhundredes* første nummer. Det indeholdt en artikel af Georg Brandes om Paul Heyse, de to første kapitler af Jacobsens *Fru Marie Grubbe*, en artikel af Edvard Brandes om en oldbabylonisk indskrift, endnu en artikel af Edvard Brandes om *Det danske Nationaltheater og dets Bestyrelse*, samt to anmeldelser af *Norsk poesi* (Ibsen og Lie) af henholdsvis Georg og Edvard. Som man ser, dominerede de to redaktører som bidragydere, et forhold der skulle vare tidsskriftet ud.

Januar-februarnummeret 1875 offentliggjorde også J. P. Jacobsens *Et Skud i Taagen*, en fortælling om had og hævn og naturligvis om et skud i taagen. Højdepunktet i novellen, samtalen mellem Henning og Agathe efter at Agathes mand (Klavsen) har begået falsk, er holdt i en raffineret dækket tale. I denne samtale får den forsmåede Henning hævn over Agathe for den ringeagt, hun havde vist ham både før og efter et uheldigt frieri, og som kulminerede, da hun foragteligt slog ham på kinden:

»Henning rystede paa Hovedet og sagde roligt og mildt, at hun maatte have misforstået sin Mand, man skrev ikke andre Folks Navne

på Veksler, det var nemlig en Forbrydelse, ligefrem en Forbrydelse, som Loven straffede med Forbedringshuset.

Nej, nej, hun havde ikke misforstaaet sin Mand, det var netop derfor han maatte hjælpe; blot han ingen Indsigelser vilde gjøre mod Underskriften, saa var alt godt igjen.

Ja, men saa maatte han betale Vekslen, og det kunne han ikke, han havde allerede saa mange Penge i Klavsens Foretagende, at han var bebyrdet over Evne. Han kunde ikke.

Hun græd og bad.

Men hun maatte virkelig betænke, at han havde tabt uhyre ved Klavsens. Da hun fortalte ham, at Foretagendet var mislykket, var det virkelig som om En havde slaaet ham paa Øret, saa overrasket og for-tumlet blev han. Ved at bruge dette Udtryk kom han til at tænke paa, at hun engang havde slaaet ham, kunde hun huske det. Nej! ... det var en Dag han drillede hende med at Bryde ... kunde hun virkelig ikke huske det? Jo hun havde i elskværdig Ifterhed slaaet ham paa Kinden, paa den Kind der.«

Skuddet i tågen, det utrolige træf at ramme et menneske inde i den tætte tåge, har Jacobsen antagelig hentet fra et gammelt sagn fra Thy. I *Historisk Aarbog for Thisted amt* 1914 har S. Ditlevsen »efter Folke-munde« samlet nogle gamle sagn fra Thy. Et af dem er om Karl Blek, Herren til Nystrupgaard, der lå på Sydsiden af Vandet Sø og som »efter gamle Folks sigende« skulle være flyttet tre Gange længere ind i Landet på Grund af Sandflugten. Denne Karl Blek holdt meget af Hunde, især smaa Hunde, og naar han red eller gik ud, var han altid ledsaget af en stor Flok af dem, og det kunde altid paa Hundeflokkens Bjæffen og Piben høres, naar han var på Farten. Han var en Gang kommen i Strid med en slem adelig Frue nede i Vendsyssel, og hun var bleven saa indædt gal paa ham, at hun, hvad det saa skulde koste, vilde have Livet af ham. Hun underkøbte nu sin Skytte til at rejse til Thy for paa en eller anden Maade at få gjort det af med ham [...] En Søndag, da der

var en tæt Taage, og Karl Blek var reden til Kirke i Vang, lagde Skytten sig paa Lur efter ham. Da nu Hundeglammet lød lige ud for Skytten, skød denne paa Lykke og Fromme, han kunne jo ikke se for Taagen, men han ramte alligevel saa godt, at Karl Blek styrtede død om.

J. P. Jacobsen må have kendt dette sagn. Der er i hvert fald en overbevisende lighed mellem sagnet og skuddet i hans fortælling.

Endelig bragte januar-februar-nummeret 1877 af *Det XIX Aarhundrede* Georg Brandes' fyldige anmeldelse af *Fru Marie Grubbe*. Det var en anmeldelse med mange løftede pegefingre, både til forfatteren og til læserne. Brandes savnede enhed og sammenhæng i bogen:

»Uden at stille konventionelle Fordringer til dramatisk Komposition – og den Fordring, at enhver Person, engang optraadt, skal vende tilbage og benyttes er sikkert konventionel – maa man af enhver Fortælling have Lov at forlange, at den tilfredsstillende Love, der følge af selve Fantasiens Natur, at en ved Gentagelse, Kontrast, fornyet Eftertryk, Udvikling eller Uddybning af det éngang Givne bidrager til at befæste og samle Fantasibillederne paa lignende Maade, som man i en videnskabelig Afhandling gør det ved Rekapitulationer og Resuméer. [...] I *Marie Grubbe* optræde i Reglen Personerne kun for at forsvinde, man taber dem af Syne, som man i det virkelige Liv taber saamangen Personlighed af Syne, man har kendt.«

Men Jacobsens værk, hvad enten det er *Mogens*, *Fru Marie Grubbe* eller *Niels Lyhne*, er ikke videnskabelige afhandlinger, men realistiske, litterære skildringer af tre personers liv, hvor »man i det virkelige liv taber så mange personer af syne, man har kendt«.

Brandes siger endvidere om forfatteren, at »han har begaaet det Misgreb at lade Moralisten (Holberg) tale med Marie Grubbe om Religion istedenfor Moral og at lægge ham en saa spidsborgerlig Betragtning af hendes Levnets Uregelmæssigheder i Munden, at han, den mindst spidsborgerlige Aand, vi maaske overhovedet have hørt fælde Domme iblandt os, her næsten staar som den skikkelige Spidsborgerligheds Talsmand«.

Men J. P. Jacobsen var øjensynlig bedre inde i oplysningstidens og Holbergs tankegang end Georg Brandes. Helt bortset fra, at moral og kristendom på Holbergs tid ikke stod i modsætningsforhold til hinanden. Og Holberg taler så sandelig om moral, da Marie siger: »Min arme nuværende Mand derimod, til ham optændtes jeg af en saa hastig og uformodentlig Tilbøjelighed, at jeg intet andet end tilskrive det en naturlig Attraktion, som heller intet var at modstaa.«

Hvortil Holberg replicerer:

»Det kalder jeg vel raisoneret! Vi har da at pakke ned al Verdens Morale i en Kiste og sende den til Hekkenfeld og leve efter vore Hjærtens Lyster, thi der er jo ikke den Uterlighed til, En nævne vil, den jo kan klædes op som en naturligen og uovervindelige Attraktion, og heller ikke den Dyd er til, iblandt de Dyder, der opregnes kan, at En jo lettelig siger sig den fra, thi der vil være den, som haver degout for Maadehold, den for Sandfærdighed og den for Ærbarhed, og saadan naturlig degout er aldeles uovervindelig, vil de sige, og den, der er beladt dermed, derfor ganske uskyldig. Men I er vel for oplyset, Morlille, til at I ikke skulde vide, at saadant er kuns skammeligt Hjernespind og Daarekistesnak.«

En af hovedtankerne i rationalismen var overbevisningen om, at mennesket har en udødelig sjæl, og Holberg spørger netop Marie, om hun tror på Gud og på det evige liv. Og da hun bekræfter det, spørger han videre: »Og den evige straf eller den evige Løn og Opstandelsen?« Og hun svarer ham med et spørgsmål:

»Tror I, den er Gud velbehageligere end En, som ogsaa har været ham haardt imod med Synd og Forargelse, men som i mange Livs Aar har stridt for at gjøre sin Pligt og baaret hver Byrde uden at knurre, men aldrig i Bøn eller aaben Anger har begrædt sit forrige Levnet, tror I, at hun, som har levet, som hun har troet, var rettelig levet, men uden Haab om Belønning hisset og uden Bøn derom, tror I, Gud vil skyde hende fra sig og kaste hende bort, endog hun aldrig bad Gud et Bønnens Ord?«

Tilsyneladende i modsætning til Holberg, men alligevel ikke, for i en af sine Moralske Tanker skriver Holberg:

»De kaldes retteligen gudfrygtige, hvilke ikke saa meget med Munden, som udi Hierte øve Gudsfrygt [...] og som ikke hofmode sig og opblæses af Medgang eller lade sig nedslaae af Modgang, men ere fornøiede med Guds Vilie, og skikke sig taalmodigen udi hvad Kaars Gud paalægger dem.«

Det XIX Aarhundrede fik lige så lidt som *Nyt dansk Maanedsskrift* nogen lang levetid. Fire år blev det til. Fire år med gnidninger og trakasserier mellem de to redaktører og Hegel. Denne var udmærket klar over, at de to skulle holdes i meget stramt tøj – han havde sine forpligtelser over for statslige og kirkelige institutioner og var også en del af det establishment, som brødrene med næb og klør bekæmpede. På den anden side var han, som den meget liberale person han var, også indstillet på at lade oppositionen komme til orde.

Om vanskelighederne med Hegel skrev Georg Brandes i sine Erindringer:

»Thi med Hegel som Udgiver af *Det nittende Aarhundrede* var i Aarets Løb (1875) Bruddet mer end én Gang overhængende og blev kun forhindret ved Ændring eller Tilbagedragning af Artikler, han negtede sit *Imprematur*.«³⁰

Det var en halv-celeber affære, der fik Hegel til at standse udgivelsen. Edvard Brandes havde skrevet en fortælling *Le droit du seigneur*, hvis emne var den ret, en herremand havde til at tilbringe bryllupsnatten med sine undergivnes hustruer, et emne kendt fra Beaumarchais komedie *Figaros bryllup*, der var det litterære forspil til den franske revolution. Edwards tekst er desværre gået tabt og skulle ikke blive

30 Georg Brandes, *Levned II* 1907, s.177

anledning til en ny revolution, for den 18. juni 1877 skrev Hegel til Edvard:

»Hr. E. Brandes.

Da jeg i Dag var inde i Trykkeriet, faldt mine Øjne paa nogle Korrekturark af »Det 19. Århundrede« ... nemlig så modbydelig sanselig og raa [at jeg] overmaade nødig ser den optaget i et Skrift, hvoraf jeg er Forlægger.«³¹

Storebror Georg søgte at mægle og sendte Hegel en rettet version af novellen, hvor de dristigste steder var strøget, men Hegel var, ligesom også Edvard, ubøjelig, og med septemhernummeret 1877 lukkede Gyldendal *Det nittende Aarhundrede*.

Meget effektivt bragtes som sidste bidrag et digt af Holger Drachmann *Den sidste Skanse* om resterne af en slagen hær på flugt. De to sidste strofer lød:

Saa steg de, dækket af Nattens Kappe,
Ned gennem Dalen paa Fødder rappe.
De spredte sig, gemte Musketterne hen
De ved nok at finde de samme igen.

De klædte som sindige Landmænd sig ud
De gemmer på Brystet af Fanen en Klud. –
Og Fjenden stormed. Hans Laurbærkranse:
En nøgen Stang og en øde Skanse.

Og efter digtet stod der nederst på sidste side:

»Her ender sjette og sidste Bind af
Det nittende Aarhundrede«

31 Kr. Hvidt, nævnte værk s. 87

Jørgen Kjærgaard

Marie Grubbes »begravelsessalme«

J. P. Jacobsens roman *Fru Marie Grubbe - Interieurer fra det syttende Aarhundrede* slutter med en salme – og efter den to linjer med hver femten punktummer. Romanen er på en gang en litterær iscenesættelse og psykologisk skildring af en historisk kvindeskikkelse, adelsfruen Marie Grubbe (ca. 1643–1718), hvis sociale deroute gennem to skilsmisser, dels fra en søn af kong Frederik den Tredje, statholderen i Norge, Ulrik Frederik Gyldenløve, dels fra adelsmanden Palle Clausen Dyre til Sindinggård, som hun forlod for at leve sammen med den unge ladefoged Søren Møller, med hvem hun ender som kro- og færgemandskone på Falster. Faldet besegles, da Søren fængsles som drabsmand og, efter tre års fængsling med jern og strafarbejde på Bremerholm, døende må plejes og bæres til kirkegården. Skæbnefortællingen endes med hendes egen begravelse¹:

»Endnu et langt, langt Aar maatte Marie drages med Livet. Saa blev hun pludseligt syg og døde. Hun var under sin hele Sygdom slet ikke ved sin Forstands Brug, og Præsten kunde derfor hverken bede med hende eller berette hende.

En sollys Sommerdag begrov de hende ved Sørens side, og udover det blanke Sund og de korngyldne Marker, sang det fattige Ligfølge, træt af Varmen, uden Sorg og uden Tanke:

*Vreden din afvend, Herre Gud, af Naade,
Riset det blodigt, som os over Maade,
Plaget saa redelig af en Vredes Brynde,
Fordi vi synde.*

*Thi om du efter vore Synder onde,
Straffed', som du med al Rette kunde,
Da maatte Alting gaa i Grund, og falde,
Ja, én og alle.*

.
.«

- Disse to alvorstunge salmestrofer er imidlertid ikke J. P. Jacobsens værk; men hvor har han dem så fra?

Umiddelbart ville det være naturligt at se efter i den salmebog, der var i brug, da Jacobsen skrev romanen. Det var den såkaldte »Roskilde Konvents salmebog«, hvis egentlige titel er *Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt*, autoriseret 1855 og udgivet året efter. Den rummede 570 salmer, men her står de to strofer ikke. Heller ikke i dens første tillæg, der i 1873 supplerede salmebogen med yderligere 246 salmer, finder man Jacobsens salmevers.

Kan han have haft – eller lånt – den salmebog, der var i brug i de danske menigheder syd for den daværende Kongeå-grænse: *Evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig* 1889. Her begynder nr. 9:

»Vreden din afvend, Herre Gud, af Naade,
Spar os for Svøben, som os overmaade
Tugter i stor og hellig Vredes Brynde,
Fordi vi Synde!«

- Som det ses, er kun begyndelseslinjen identisk med Jacobsens citat. Resten er indholdsmæssigt det samme, men sprogligt så fjernt, at der end ikke kan være tale om en digterisk omskrivning. Den Nordslesvigske salmebogs historiske register oplyser imidlertid om denne salme: »(G. Thymus 1541 l. [=latin]) 1661 »Vend fra os sc.«.« Årstallet 1661 refererer til den tidligste danske version af salmen, som

redaktørerne af salmebogen kendte til. Vi er altså for så vidt på rette vej, når det gælder en salme fra Marie Grubbes levetid.

Den nordslesvigske fordanskning, der byggede videre på tidligere sønderjyske salmebøgers – blandt andet Bertel Chr. Ægidius' særegne »Varnæs-salmebog«, der udkom i Flensborg 1717, samt på en norsk gendigtning af Johan S. Welhaven – førtes frem til Den Danske salmebog 1953 med endnu en bearbejdelse: »Afvend din vrede, Herre Gud, af nåde.« Welhavens version blev udgivet 1840, men heller ikke den kan have inspireret Jacobsen – den begynder: »Bortvend din Vrede, Gud, ved vore Sukke!«

Salmen

Imidlertid har vi nu indkredset selve salmen som en tekst på latin, muligvis af Georg Klee (o. 1518 – o. 1561). Hans latiniserede efternavn Thym/Thymus/Thymaeus afslører, at han var universitetsuddannet, og man ved om ham, at han virkede som latinskolektor i hhv. Zwickau og Goslar, indtil han i 1558 blev professor ved universitetet i Wittenberg. Forinden havde han i 1552 udgivet en lærebog med kristelige sange af nogle gamle kirkefædre: *Hymni aliquot Sacri veterum Patrum*.²

Georg Thym var lutheraner. I studietiden havde han siddet under Luthers prædikestol og Melanchtons kateder, og han var skrap til latin. Helt i renæssancens og reformationens ånd – der jo så sig selv som en tilbagevendende til kristendommens oprindelige kilder – skrev Thym kristelige, latinske vers med brug af klassiske versemål. I denne sammenhæng et digt i sapphisk metrum på otte strofer – hvoraf jeg nøjes med at citere de to første, forsynet med en parallel prosaoversættelse:

<i>AUfer immensam, deus aufer iram</i>	[Gud, tag din umålelige vrede bort,
<i>et cruentatum cohibe flagellum</i>	og begræns din blodige pisk,
<i>Nec scelus nostrum properes ad æquam</i>	regn os ikke lig med vore overtrædelser
<i>pendere lancem</i>	Men opvej dem med overbærenhed
<i>Si luant iustam mala nostra poenam</i>	Hvis du ville straffe os med retfærdighed,

*quis potest sævas tolerare plagas
Cum nec ultricem spaciosa ferret
machina virgam*

hvem kan da udholde de grusomme sår
og bære den hævnende hånd
som svinger tugtens ris]

- Det ses med det samme, at her er tale om en videreførelse af den klassiske bodstradition, der dels forudsætter middelalderens billede af den strenge, dømmende Gud, dels tager sin tilflugt til Bibelen – med genklangen af den 103. Davidssalme, vers 10: »... han gengælder os ikke vore synder, og lønner os ikke efter vor skyld...« Dette tema var i samtiden særdeles velkendt fra kirkens oldkirkelige litanier, som Luther havde bearbejdet i 1529. Det evangeliske litani (se Den Danske Salmebog nr. 432) kom i udbredt brug som bøn i krisetider – den gamle bøn bad detaljeret om bevarelse fra både »Pestilense, Hunger og dyr Tid. Fra Krig og Blodstyrtning, Oprør og Tvedragt«, ja endog »utimelig Væjerlig« – og var dermed nærmest et universalmiddel.

Men det var dog en ganske anden og ganske konkret trussel, der kaldte Georg Thymys latinske salme frem, nemlig den osmanniske ekspansion gennem det centrale Europa.

Den tyrkiske sultan Süleyman 1. havde belejret Wien i 1529, og i 1541 var det galt igen. Det, vi i dag kender som Rumænien og størsteparten af det nuværende Ungarn, var erobret; de muslimske hære stod i Polen og Østrig – og truede nu en af den vestlige kristenhed vigtigste hovedstæder. Netop samme år udkom i den lutherske »hovedstad« Wittenberg et skrift med titlen: *Vermanung an gantze Deudsche Nation, widder den Türkischen Tyrannen, Sampt einem Gebet zu Gott, Vmb errettunge von demselben Erbfeinde. Sonderlich aber vnd fürnemlich, dem Churfürsten zu Brandenburg etc. Dedicirt vnd zugeschrieben. Durch Joachim Greff von Zwickaw. Auch ein schöner Latinischer Hymnus, zu beten vmb verzeihung vnser Missethat, zu Gott. Anno 1541. Wittenberg.* [Formaning til hele den tyske nation imod de tyrkiske tyranner, samt en bøn til Gud om redning fra samme ærkefjender. Først og fremmest og især tilegnet og tilskrevet Kurfyrsten af Brandenburg osv. af Joachim Greff

fra Zwickau. Tillige en skøn latinsk hymne at bede til Gud om tilgivelse for vore misgerninger].

Den »skønne« latinske hymne er Georg Thyms bodssalme, som han siden selv udgav i den førnævnte latinske versebog til studiebrug – og muligvis har selveste Melancton rettet den til. Dens strenge bodsalvor forekommer nok en moderne læser dystert og livsfjern; men samtidens undergangsstemning gør den berettiget. Her er stadig træk af middelalderens *dies irae*-meditationer, der også i sanglig form udmalede »vredens dag«, som skal komme over den syndige og lastefulde verden med dom og straf.

Almindeligvis er det salmerne på modersmålet, vi især opfatter som en af den luthersk-evangeliske reformations mest markante frembringelser. Men der skabtes, navnlig i de akademiske lutherske kredse, også en kristelig digtning på latin, som blev brugt gennem nogle årtier, indtil modersmålssalmerne endelig tog over. Sådan gik det også her. Den latinske bodstekst blev, med en tysk oversættelse, indarbejdet i en af den lutherske orthodoxmis³ mest udbredte andagtsbøger, Martin Mollers (1547-1606) *Meditationes sanctorum Patrum* 1584-91. Mollers tekst nåede med andagtsbogen til Danmark, og blev oversat til Pontoppidans salmebog 1740: »Afvend fra os, o! Herre mild« – som altså heller ikke kan være J. P. Jacobsens forlæg.

Samtidig tog tysksprogede, lutherske salmebøger i det sene 16. årh. forskellige tyske oversættelser og gendigtninger i brug. En af dem – som antageligvis ligger til grund for den danske – begynder med følgende strofe:

*WEnd ab deinen Zorn, lieber Herr, mit gnaden
Und las nicht wüten deine blutge Rute,
Richt vns nicht streng nach vnsern Missethaten,
Sondern nach güte.⁴*

Salmen står nu i et trøsteskrift: *Das Geistliche Antidotum, Das ist, Ein Vberaus krefftiges vnd heilwertiges Recept, Præsueratiu oder Ertzney, Wider Die Pestilentzische Seuche, vnd andere tödliche Kranckheiten ... Berlin 1583.* [En åndelig modgift, det vil sige en umådelig kraftig og helbredende recept, beskyttelse eller lægemiddel mod den pestilentielle epidemi og andre dødelige sygdomme].

De tyske oversættelser af salmen nåede danske læsere ad flere veje. Hos den lærde Holger Rosenkrantz finder man i et af hans mere betydningsfulde skrifter »Hør danske Mand« 1631 en samling salmer, heriblandt en oversættelse gjort af Christian den Fjerdes kansler, Christen Thomesen Sehested: *Vend fra os, Herre, din store Vrede, / Hold dit Ris op over vore Synder lede...* - Tydeligt nok er den samme salme forlæg.

Den københavnske bogtrykker, Joachim Moltke, udgav i 1639: *Aandelig Haandbog for Weyfarende folck til Vands oc Lands i denne liden form til Trycken forferdiget ...* Den »liden form« henviser til bogens størrelse: 13x7x5 cm. Til trods for denne mini-udgave er det lykkedes Moltke at komprimere hele 11 »bøger« til bogens lommeformat: Fem skrifter fra Det Gamle Testamente og dets apokryfer, Luthers lille Katekismus samt dåbs- og brudevielsesritualet, kirkeårets epistler, evangelier og kollektbønner, de harmoniserede sammenskrivninger af beretningerne om hhv. Jesu lidelse og opstandelse og Jerusalems ødelæggelse – og, som de to sidste – en salme- og en bønnebog. Blandt salmerne finder vi, hvad der sandsynligvis er en oversættelse med seks strofer af teksten fra det førnævnte berlinske trøsteskrift:

Vreden din affvend HERre Gud/aff Naade/
Riset dit blodigt/ som os ofuermaade/
Plager saa redlig/ aff en Vredis Brynde/
Fordi vi synde.

Thi om du effter vore Synder onde/
Straffer/ som du med all Rette kunde/
Da maatt' Alting gaa i Grund oc falde/
Ja en oc alle.

Forlad os vor skyld/ gode Gud oc Herre/
Lad din Naad'igien offuer os regere/
Thi aff Gunst pleyer du idelig at skaane/
Den er din Vaane.

Arme Orme/ Støff/ Muld oc Aske alle/
Ere vi/ ja suage oc daglig falde/
Nød oc Død/ Gienvordighed os nu plage/
I alle Dage.

See til din Søns blodige Død oc Pijne/
Paa Kaarsset hand leed for Synderne mine:
Jernet i sin Side indstinge lode/
Verden til gode.

Derfor/ O Fader/ icke os forderffue/
Ved Christum din Naade lad os forhuerfue/
Stetz at vi udi Himmelen den geffue/
Met dig maa leffue.⁵

Salmen blev optaget i 17. årh.s officielle salmebog: *Den Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog* 1699, udgivet af »Biskop udi Fyens Stift« Thomas Kingo – i gængs omtale: Kingos salmebog. Denne salmebog var ordnet således, at salmerne var fordelt på kirkeårets søn- og helligdage, og »Vreden din afvend« er sat »Til Beslutning« på Fastelavns søndag. Salmen var ikke Kingos eget valg, for den står ikke i hans første forslag til kirkesalmebogen, *Vinter-Parten* 1689 – den må være pålagt ham af

den københavnske, gejstlige salmebogskommission, der foretog den endelige redaktion. 1699-salmebogen udviser enkelte ortografiske tilretninger af Moltkes tekst:

Vreden din afvend, Herre Gud af naade,
Riiset dit blodigt, som os overmaade
Plager saa rædlig af din vredes brynde,
Fordi vi synde.

Jacobsens citat

Det er næppe troligt, at J. P. Jacobsen er kommet over et eksemplar af Moltkes bog fra 1639. Og følgende brevcitat tyder på, at han mente, salmen var af Kingo – han vidste i alle fald, at den stod i Kingos salmebog.

Kingos salmebog vedblev at være i brug i ganske mange sogne helt op til Jacobsens samtid, så den kunne Jacobsen i og for sig sagtens tænkes at have haft adgang til. Det havde han imidlertid ikke. I et brev til vennen Edvard Brandes, dateret 7. december 1876 og afsendt fra Thisted, omtaler han nogle korrekturark af »Marie Grubbe«, som han har bedt sin forlægger, F. V. Hegel, sende Brandes til gennemsyn. Romanen udkom inden årets udgang, så det var ved at være op over:

Dersom Tiden tillader det vil du ikke blive besværet med den ovenfor omtalte Korrektur, og der er også en del slem Dialekt deri; men skulde den blive dig tilstillet vil du gjøre mig en stor Tjeneste ved at sammenligne de to Psalmevers: »Vreden din afvend med en god, gammel Udgave af Kingos Psalmer eller maaske bedre den ældste Udgave af »den forordnede Kirke-Psalmebog af Th Kingo«, forudsat at der findes en saadan før 1717; skulde imidlertid Meningen i de to Vers i den ældre Udgave være en anden, saa lad dem staa som de staaar.⁶

Om Brandes nåede at kigge på salmen, vides ikke; et nyt brev fra Jacobsen fem dage senere undskylder det »unødvendige Vrøvl om Korrekturen«, og lader formode, at han selv tog sig af sagen⁷.

Men det er tydeligt, at Jacobsen knap nok har været tilfreds med den version af den gamle salme, han har citeret; og den er da også noget forfejlet. – I strofe 1,2 gør Jacobsens citat salmen vanskeligere at forstå med gengivelsen »Riset *det* blodigt« (min fremhævelse) – hvor den gamle oversættelse har »Riset dit«. Og i strofe 1,3 læser Jacobsen 1600-tallets dansk forkert: »redlig« betyder »ræddelig« dvs. skrækindjagende, forfærdende; ikke »redelig« – og følger i øvrigt ikke salmens tegnsætning. Brevet afslører, at Jacobsen har sine tvivl om tekstens autenticitet, selv om han tydeligvis ikke havde hverken Kingo-salmebogens historik på det rene; eller dens tekstform, for selv de sene optryk holder sig til originaludgavens, bortset fra en tydeliggørelse: »ræddelig« i str. 1,3.

Spørgsmålet bliver så naturligt nok: Hvor kan J. P. Jacobsen have fundet den gamle version, når det ikke er i Kingos salmebog?⁸

Svaret kan faktisk gives med sikkerhed – netop på grund af de førnævnte fejl – som ikke skyldes J. P. Jacobsen, men hans kilde – nemlig den første videnskabelige antologi af dansk, kristelig lyrik: *Den Danske Psalmedigtning samlet og ordnet af Carl J. Brandt og Ludvig Helweg, Første deel, Kbh 1846*, s. 317 (No. 396). Heri er Moltkes seks strofer fra 1639 optaget – jeg gengiver blot de to relevante strofer:

*Vreden din affvend, Herre Gud aff Naade
Riset det blodige, som os offuermaade
Plager saa redlig aff en Vredes Brynde,
Fordi vi synde.*

*Thi om du effter vore Synder onde
Straffer som du med all ret kunde,
Da maatt' alting gaa i Grund oc falde,
Ja en oc alle.⁹*

- Brandt & Helweg rubricerer salmen under »Ubekjendte Forfattere« fra perioden 1570-1640, med en henvisning til Moltkes håndbog og det latinske forlæg.

Skønt retskrivningen er lettere moderniseret, er tekstformen i Jacobsens »Marie Grubbe«, s. 337 tydeligvis citeret fra Brandt & Helwegs antologi – da str. 1,2 hos Brandt & Helweg akkurat lyder: »Riset *det* blodige...« (min fremhævelse). Brandt & Helweg er unøjagtige i forhold til Moltkes tekst, når det gælder formen »blodige« – mens Jacobsen her afviger fra Brandt & Helweg og besynderligt nok på det punkt kommer i overensstemmelse med Moltke – til gengæld er Jacobsen igen unøjagtig med ordet »Plager«.

Resten af den gamle salme beder om syndsforladelse og henviser til Kristi korsdød. Det har Jacobsen ikke haft brug for. Salmen står som et punktum for ethvert menneskes forgæves stræben og endelige undergang. Den lægger dermed en undertone til romanens skildring af en konfliktfyldt kvindeskæbne, som forfatterne før Jacobsen har betragtet vidt forskelligt.

Holberg fremholder i sin 89. Epistel fra 1748 Marie Grubbes ægteskab med Søren som et eksempel på ringe smag og ustandsmæssig dømmekraft. Blicher beskriver i »En Landsbydegns Dagbog«, 1824, en kvindeskæbne med et samfundsmæssigt fald, der er en fuldkommen parallel til Marie Grubbes. H.C. Andersen derimod beskriver i »Hønserethes Familie« fra 1869 Marie som en karakterfuld og egenrådig personlighed, og foregriber på sin vis J. P. Jacobsens skildring.

Undersøgelsen af kildebaggrunden for romanens afsluttende salmecitat har afdækket både J. P. Jacobsens intention om historisk autenticitet og givet et glimt af hans arbejdsmetode – ikke mindst hans bestræbelse på at give sin romans historiske ramme et autentisk indhold ved at opsøge og gengive periodens udtryksformer på såvel jysk dialekt som 1600-tallets salmesprog.

Sproglig akkuratesse var dog ikke det afgørende. Hvad Jacobsen ville med romanens to afsluttende salmevers var at lade deres »Mening ... staa som de staaer«, som han slutter sit brev til Edvard Brandes. Hvilken mening skal de da give?

Ved Marie Grubbes begravelse står den gamle salmes dystre bodsfromhed i en voldsom kontrast til omgivelserne – den sollyse sommerdag, det blanke sund og de korngyldne marker – og det er uden tvivl et bevidst greb fra forfatterens side. Det fåtallige ligfølge sang den da også »... uden Sorg og uden Tanke«. Salmens indhold sagde dem ingenting.

Bevidst er også udeladelsen af salmens fire sidste strofer, som Jacobsen også kunne have lånt hos Brandt & Helweg. Dem valgte han fra – ligesom den kristendom, disse vers udtrykker.

Hvor den hele salme kunne have været sunget til ende, står i stedet to påfaldende linjer med hele tredive åbent spatierede punktummer. Skal de udtrykke netop fravalget af det, resten af salmen kunne have forkyndt, og dermed den endegyldige fortvivlelse og tomhedsfølelse – eller antyder de måske alligevel en uafsluttedens forhåbning?

Noter

- 1 *Fru Marie Grubbe. Interieurer fra det syttende Aarhundrede.* Af J.P. Jacobsen. Kjøbenhavn 1876, s. 336-337.
- 2 *Literaturlexikon. Autoren und Werke deutscher Sprache.* Hrsg. Walther Killy. 2. Aufl. Berlin-Boston 2011, Bd. 11, s. 522.
- 3 I selv akademiske fremstillinger møder man begrebet »luthersk orthodoxi« som betegnelse for den teologisk konservative periode fra 16. århundredes midte frem til pietismen – det ses endog oversat med »den rette lære«, hvilket er sprogligt forkert – orthodoxi betyder »ret are« og er hentet fra den byzantinske tradition, hvor det betegner en uvarieret fastholden af (liturgisk) udtryksform. Jeg bruger derfor helst det mere præcise »orthodogni« – som netop betyder »ret lære« til at karakterisere den klassiske luthersk-reformatoriske teologi.
- 4 Ukendt oversætter. Teksten gengivet efter: Wackernagel, Philipp: *Bibliographie zur Geschichte des deutschen Kirchenliedes im XVI. Jahrhundert.* Frankfurt am Main 1855, V, 67.
- 5 Teksten gengivet efter Malling, Anders: *Dansk Salmehistorie I-VIII,* Kbh 1962-1978, Bd I, s. 17-18.
- 6 *Breve fra J. P. Jacobsen. Med et forord udgivne af Edvard Brandes.* Kbh 1899, (3. gennemsete og rev. Udg. 1925). Brev nr. 27.
- 7 Sst. Brev nr. 28.
- 8 Formodentlig er brevvekslingen mellem Jacobsen og Brandes baggrunden for at Kaj Mogensen antager Kingos salmebog som forlæg. Kaj Mogensen: *Lyset og livet. H.C. Andersen og J. P. Jacobsen.* Thisted 2018, s. 101.
- 9 *Den Danske Psalmedigting samlet og ordnet af Carl J. Brandt og Ludvig Helweg, Første deel, Kbh 1846,* s. 317.

Det bødes der for

J. P. Jacobsen og Indre Mission

1. *Det bødes der for* er et af de seks digte af J. P. Jacobsen, som blev udgivet inden hans død. Digtet blev trykt i juli 1875 i Vilhelm Møllers *Flyvende Blade*. Det første digt af J. P. Jacobsen, der blev udgivet, kom også i *Flyvende Blade*. Det var *Arabesk Til en Haandtegnning af Michel Angelo (Kvindeprofil med sænkede Blikke i Ufficerne)*, som kom i *Flyvende Blade* juli 1874.¹

De to digte er, hvad formen angår, meget forskellige. Digtet fra 1874 er, som titlen angiver, en arabesk. Det vil sige et digt i fri form, hvor sætninger udfolder sig af hinanden, slynger sig ind og ud som associationer med varierede gentagelser og hvor læserne indbydes til tankemæssigt at udfylde mellemrum.

Der er rytme i arabesken, der kan være bogstavrim, men sjældent enderim. Arabesken kan være opbygget med strofer, men de er af varieret længde med pauser som i en tankerække. Arabesken spejler det pulserende liv, er »flydende« og kan indbyde til en musik, der følger digtets form. Arabeskens bevægelse kan spejle livet som en bevægelse mod død og opløsning.² Det livssyn, der udfolder sig i arabesken, har ligheder med det, som på en helt anden måde kommer til orde i *Nu bødes der for*. I arabesken tegnes et billede af det erotiske begær: »Tog

1 Til J. P. Jacobsens lyrik, se Frederik Nielsen: *J.P. Jacobsen Samlede Værker 4*, 1973 (*Det bødes der for* er trykt s. 155) og J. P. Jacobsen: *Lyrik og prosa*. Tekstudgivelse og efterskrift af Jørn Erslev Andersen. Danske Klassikere. Det danske Sprog – og Litteraturselskab. Borgen 1993 (*Det bødes der for* er trykt s. 96). Den første udgivelse af J. P. Jacobsens digte kom 1886 – året efter J. P. Jacobsens død. Udgivelsen fik titlen *Digte og Udkast* og blev besørget af Edvard Brandes og Vilhelm Møller. Her står *Det bødes der for* s. 181.

2 Om arabesken hos J. P. Jacobsen, se Marie Karkov: *Sproget gror*, i *Jacobseniana 12* (2018) s.22–37. der er et koncentrat af et danskfagligt speciale *En ny uendelighed – en undersøgelse af Darwins Tree of Life*. AAU – dansk, januar 2017.

Bølgen Land?«, »Glødende Nat!« Kvinden kommer til syne, når »Gardiners Silkevover skilles«. I hendes blik er der sorg:

Se, Gardinets Silkevover skilles,
Og en Kvinde høj og herlig
Tegner mørk sig mod den mørke Luft
- Hellige Sorg i dit Blik,
Sorg, der ej kan hjælpes,
Haabløs Sorg,
Brændende, tvivlende Sorg.
- Nætter og Dage summe over Jorden,
Aarstider skifte som Farver paa Kind,
Slægter paa Slægt i lange, mørke Bølger
Rulle over Jord,
Rulle og forgaa,
Medens langsomt Tiden dør.
Hvorfor Livet?
Hvorfor Døden?
Hvorfor leve, naar vi dog skal dø?
Hvorfor kæmpe, naar vi veed, at Sværdet
Dog skal vristes af vor Haand en Gang?
Hvortil disse Baal af Kval og Smerte:
Tusind Timers Liv i langsom Liden?
Langsom Løben ud i Dødens Liden?

Er det din Tanke, høje Kvinde?

Tavs og rolig staaer hun paa Balkonen,
Har ej Ord, ej Suk, ej Klage,
Tegner mørk sig mod den mørke Luft
Som et Sværd igjennem Nattens Hjerte.³

3 Arabesken er nævnt i mange fremstillinger af J. P. Jacobsens forfatterskab. Der henvises igen

Der er i digtet drømme og længsler, der ikke indfries. Der er angst, død, vildt begær og »Blodets Dryppen og Blødendes Rallen.« Det slutter dystert med: »Som et Sværd igjennem Nattens Hjerter.« Digtet er en tragedie, hvor undergang og død udfoldes lyrisk smukt. Når der i digtet tales om »haabløs Sorg« og om »Tusind Timers Liv i langsom Liden«, er det det samme som i *Det bødes der for*. Hengivelsen i »den Glødende Nat« svarer til »en stakket Glæde«.

Med sin »formløse form« peger J. P. Jacobsens digt frem mod senere lyrik, med sit indhold fører digtet over i *Det bødes der for*, som udfolder det samme tema på en radikal anderledes måde.⁴

2. Det bødes der for i lange Aar,
Som kun var en stakket Glæde;
Det smiler man frem i flygtig Stund,
Man bort kan i Aar ej græde.
Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde.

Der ages paa Lykkens gyldne Hjul
Saa fast at En intet sandser;
Men Sorgens trælsomme tunge Læs
Det venter os dog, naar vi standser.
Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde.

til Marie Karkovs speciale. Jeg har kort gjort rede for arabesken i J. P. Jacobsens forfatterskab sammenholdt med arabesken i H. C. Andersens forfatterskab. Se: Kaj Mogensen: *Lyset og livet. H. C. Andersen og J. P. Jacobsen* (J. P. Jacobsen Selskabet 2018) s.31-34, Til en fortolkning af digtet, se: Mogens Pahuus: *J. P. Jacobsen* (1986) s. 50-56. Sammenhængen mellem *Arabesk til en Haandtegning af Michel Angelo*, der blev J. P. Jacobsens debut som lyriker og *Det bødes der for* er vist af Lise Busk-Jensen i Bind 3 af *Dansk litteraturs historie 1870-1920* (2009), s. 92-95.

4 I Peter Stein Larsens *Drømme og dialoger. To poetiske traditioner omkring 2000* (Syddansk Universitetsforlag 2009) er der angivet inspiration fra J. P. Jacobsens lyrik til en række moderne danske digtere: Søren Ulrik Thomsen, hvor det desillusionerede som et uafvendeligt vilkår af Thomsen selv sættes i sammenhæng med J. P. Jacobsens digtning (s. 74). Også Henrik Nordbrandt sættes ved motiverne savn, længsel, forladthed og at noget glider væk fra en i relation til J. P. Jacobsens lyrik. Om J. P. Jacobsens betydning for moderne lyrik, se endvidere Larsen s. 129 og s. 155-158.

Der leves i Lyst som halvt i Drøm,
Men Sorgen har ingen Drømme:
Med vaagne Øjne den paa Dig seer,
Øjne som sugende Strømme.
Der rinder Sorg rinder Harm af Roser røde.

Ej Smilet vil lyse din Dag i Seng,
Men Taaren har gode Stunder;
Thi Smil er Glans kun af det, der er,
Graad Skyggen af det, der gik under.
Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde.

Digtet er omtalt i mange fremstillinger af J. P. Jacobsens forfatterskab, men en tekstmærket fortolkning er endnu ikke givet. Jeg skal derfor her kort fortolke digtet for at kunne sammenholde det med Indre Missions brug af det.

Hvor *Arabesk til en Haandtegnning af Michel Angelo*, hvad formen angår, peger fremad, peger *Det bødes der for* både, hvad form og sprog angår, tilbage. J. P. Jacobsen har skrevet dette digt samtidig med, at han arbejdede med *Fru Marie Grubbe. Interiurer fra det syttende Aarhundrede*, som blev udgivet i 1876.

Arbejdet med *Fru Marie Grubbe* kan følges indgående gennem J. P. Jacobsens breve, især hans breve til Edvard Brandes, men også til andre.⁵ J. P. Jacobsen foretog indgående studier i 1600-tallets historie og kulturhistorie. I efterskriftet til romanen har Jørn Erslev Larsen bragt en liste over de bøger, som J. P. Jacobsen har brugt ved udarbejdelse af romanen. For digtets vedkommende er det værd at lægge mærke til, at J. P. Jacobsen har læst Leonora Christinas *Jammers Minde* (1869). Bibler fra 1600-tallet, f.eks. Cassubens og Gietsøns udgave fra

5 *Fru Marie Grubbe* er udgivet mange gange. Her kan henvises til *Danske Klassikere. Det danske Sprog – og Litteraturselskab*. Borgen 1989, tekstudgivelse, efterskrift og noter af Jørn Erslev Andersen.

1690, som også indeholder *Chr. IV's Bibel*. J. P. Jacobsen har også studeret *Den forordnede ny Kirke-Psalmebog* (*Kingos Salmebog* 1699). Endvidere har han studeret en række huspostiller, hvoraf den kendteste var Jesper Brochmands *Huus-Postil* 1719 (1. udgave 1635-1638).

J. P. Jacobsen skrev i et brev til Edvard Brandes fra Thisted 6. 1. 1876:

Kjære E. B.!

Tolv Linier! Ja Gud i det allerhimmelskeste Rige skal vide, hvor jeg skulde kunne drive det til stort mere her oppe. At jeg sidder her som en Høne og ruger det ene Æg af et Kapitel ud efter det andet og at de Smaa er mer eller mindre søde og velskabte alle sammen paa visse Skrøbeligheder nær, det er næsten selvfølgelig; for hvad skulde jeg ellers bestille, ganske vist har jeg læst det halve af Molbechs Ordbog igjennem, men det er næsten ogsaa min eneste Adspredelse.⁶

Brevet til Edvard Brandes er skrevet et halvt år efter udgivelsen af *Det bødes der for*, men da det er sendt fra Thisted, må det betyde, at J. P. Jacobsen har ejet eller lånt Molbechs Ordbog. Det drejer sig om Christian Molbechs *Dansk Haand-Ordbog til Retskrivnings og Sprogrettigheds Fremme med Grundtræk af den danske Retskrivningslære* (1. udgave 1813-1822, 2. udgave kom 1859, året efter Molbechs død). Hvilken udgave af Molbechs Ordbog, J. P. Jacobsen har arbejdet med, kan ikke vides, men giver heller ikke den store forskel.

J. P. Jacobsen har således arbejdet indgående med 1600-tallets danske sprog. En række af de ord, der er brugt i digtet, er ikke i almindeligt brug på J. P. Jacobsens tid, men er nævnt i Molbechs Ordbog. J. P. Jacobsen har således helt bevidst ønsket, at digtet skulle fremstå som et »gammelt digt« i 1600-tallets sprogbrug.

⁶ *Breve fra J. P. Jacobsen med et Forord af Edvard Brandes* (1899, her citeret efter Gyldendals Trane-klassikere 1968 s. 84).

Digtet har fire strofer. Der er rytme, enderim og omkvæd. Omkvædet sammenfatter, hvad der udsiges i hver enkelt strofe og fremstår således som en slags pointe. Formen er som brugt i folkeviser og salmer. Sprogbrugen er meget lig sprogbrugen i 1600-tallets salmer, ikke mindst i Kingos salmer. Listen over bøger, som J. P. Jacobsen har siddet med på Det Kongelige Bibliotek indeholder også Kingos Salmebog. J. P. Jacobsen er fortrolig med 1600-tallets salmer, hvad Jørgen Kjær-gaards artikel i dette nummer af *Jacobseniana* dokumenterer.⁷

J. P. Jacobsen har også i et brev til Edvard Brandes henvist til »en god, gammel Udgave af Kingos Psalmer eller maaske bedre den ældste Udgave af *den forordnede Kirke-Psalmebog af Th. Kingo*« (Brev fra Thisted 7.12. 1876, Breve fra J. P. Jacobsen s. 85).

Når digtet fremtræder som et 1600-tals digt, altså som et historisk digt, får det samme karakter som historiske romaner og her som *Fru Marie Grubbe*. Det historiske bliver således især en indholdsmæssig og sproglig klædedragt. I *Fru Marie Grubbe* er betoningen lagt på det eksistentielle og psykologiske. Men samtidig er der gjort meget ud af »klædedragten«. Det samme gælder *Det bødes der for*. J. P. Jacobsen har virkelig arbejdet meget med sprog og form, der skal spejle den historiske fortid. Men samtidig er digtet udfoldelse af et livssyn – eksistentielt og psykologiske. Det historiske kan skabe en afstand mellem digt og læser, som giver tid og plads til oplevelse og fordybelse. Afstanden mellem digtets tid og læserens nutid kan bringe læseren »tæt på«. Det er måske det, der har gjort, at Indre Mission har taget digtet til sig.

Netop ved at udforme et historisk digt, der, hvad formen angår, er tidsbundet, kan digteren udfolde en tilværelsesforståelse, som er almen og som gælder til alle tider – også læserens tid.

J. P. Jacobsen har således arbejdet intenst med digtets sprog – særligt dets ordvalg. Nogle eksempler:

7 Listen er udarbejdet til Det danske Sprog-og Litteraturselskabs udgave af *Fru Marie Grubbe* af Jørn Erslev Andersen på baggrund af Morten Borups liste fra 1924. Se *Fru Marie Grubbe* s. 235-238.

1. »Det *bødes* der for«: I Molbechs Ordbog (2. udg. Bd. 1, spalte 289) forklares »bøde« som at »erstatte«, »godtgjøre« og Kingo citeres: »Jeg længes at **bøde** min Sorrig og Nød«. Der er hos Kingo den samme sammenhæng mellem »at bøde« og »sorg«.
2. »Harm«: **Harm** betyder skade, krænkelse, sorg. Molbech anfører et ordsprog, hvor »harm« og »sorg« er ført sammen (Molbech Bd. 1, spalte 881).
3. »Stakket«. Molbech anfører fra et ordsprog: »siger ikke noget saa indskrænket som en **stakket** glæde.« Der er således i J. P. Jacobsens formulering er ordret gentagelse af et gammelt ordsprog. Molbech anfører med rette, at »stakket« ikke blot betyder »kortvarig«, men at det betyder »det som ei har den tilbørlige Længde«. Det vil sige, at »stakket« ikke blot har en kvantitativ betydning, men forener det kvantitative med det kvalitative (Molbech Bd. 2 spalte 963). Alle Molbechs eksempler er fra 1600-tallet og tidligere.
4. »Rinder«: Ordet bruges ifølge Molbech om »flydende Ting, der bevæger sig langsomt, eller i en afmaalt, stadig Bevægelse«. Ordet bruges om tårer, livet og tiden. Ordet bruges ofte om solen. Molbech citerer: »Nu rinder Solen op af Østerlide«. Der henvises her til »en Morgenpsalme«. Når udsagnsordet »rinder« forbindes med »Sorg og Harm« gøres en følelse konkret.

Der er i digtet lighed med tankegang og udtryk hos Kingo. Det gælder især digtets omkvæd, som godt kunne være formuleret af Kingo. Særlig lighed er der med Kingos salme *Sorrig og Glæde de vandre tilhobe*. Kingos salme kom i hans *Aandelige Siunge-Koors Anden Part*, 1681, men blev ikke optaget i Kingos salmebog. Men salmen kom med i *Psalmebog til Kirke= og Huus=Andagt*, 1855, og mange senere oplag.⁸ Selv om J. P. Jacobsen ikke har nævnt denne salmebog i breve, kan der næppe være tvivl om, at han har kendt den, da den var den autoriserede salmebog i næsten hele hans levetid.

8 Om denne salmebog, se Jørgen Kjærgaard *Salmehåndbog I* (2003) s. 173-180. Salmen er nr. 37 i denne salmebog.

Om J. P. Jacobsen har kendt Kingos salme, og om han har ladet sit digt vække associationer til salmen, er det umuligt at afgøre med sikkerhed. Det er heller ikke så væsentligt. Det afgørende er, at der er den indholdsmæssige og sproglige lighed, der viser, at J. P. Jacobsen har ramt 1600-tallets tankegang og sprog godt og at han formidler det samme syn på menneskelivet, som kommer til udtryk i Kingos salme.

I Kingos salme står, at »Sorrige og Glæde de vandre tilhobe«, men der er ingen tvivl om, at det er sorrige og ulykke, der fylder mest. Hele salmen er en skildring af det jordiske menneskeliv som sorgfyldt og ikke mindst, at der er forskel på dets ydre udformning og hvad det i virkeligheden er: bestemt af det forgængelige. Dette jordiske menneskeliv er fyldt med sorg (sorrige), modgang, byrder, foranderlig lykke, bekymring, hemmelig harm, al jordisk vælde og visdoms endelighed, angst, armod, svaghed og ufrihed. Det, som ser skønnest ud, er i virkeligheden det modsatte: bedrag og forfald. Der er en absolut modsætning mellem det jordiske menneskeliv og »Himmelens Salighed«. Der er intet positivt at udsige om livet her på denne jord.

Denne fuldstændige undsigelse af dette menneskeliv har J. P. Jacobsens digt fælles med Kingos salme. Og hos J. P. Jacobsen er der så intet himmelsk liv at opstille som modsætning. Det himmelske er også ganske svagt udtrykt i Kingos salme, som er en radikal udfoldelse af »pilgrimsmyten« – en total miskendelse af det skabte menneskeliv, et fravær af gudbilledlighed. Der er ikke skygge af livsglæde. Mennesket er i bund og grund en bedrager, som bedrager Gud og især sig selv.

Også sprogligt er der lighed mellem Kingo og J. P. Jacobsen: modsætningen mellem »Sorg« og »Glæde« og »Harm«. Den største lighed er der i J. P. Jacobsens omkvæd: »Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde« og kingosalmens femte strofe.

Deiligste Roser paa Tornebusk gløde,
Skjønneste Blomster har tærende Gift,
Under en Rosenkind Hjertet kan bløde,

For dog af Skjæbnen saa selsomt er skift!
Farefuldt Band
Bruser om Land,
Himlen har ene Lyksaligheds Stand.

Det bødes der for udfolder således det samme syn på det jordiske menneskeliv, som kommer til orde i den lutherske bodsortodoksi, i dansk salmedigtning særligt i Thomas Kingos salmer. »Himlen« kommer som en afsluttende pointe i Kingos salmer, men det er skildringen af menneskelivets elendighed, der står stærkest.

I J. P. Jacobsens digt formidles således den oplevelse og erfaring, at den kortvarige nydelse af dette liv kun er en »stakket glæde«. Her følger digtet således tankegangen i *Fru Marie Grubbe*. Hendes erotiske betagelse af mænd fører for hende i de første ægteskaber kun til sorg og ulykke. Hendes kortvarige »stakket Glæde« er den måde, hvorpå hun bedrager sig selv. Det, som der bødes for »i lange Aar« er konsekvensen. De »lange Aar« rummer den sorg, som end ikke kan grædes bort. Når *Det bødes der for* bruges som talemåde i mange sammenhænge citeres ofte forkert. Man udskifter »lange Aar« med »mange år«. Men det giver en afgørende forskel. »Lange Aar« er kvalitativt. Det er år, som er fyldt med sorg. Det er år, der opleves som indholdstomme, mærket af døden. Det er som hos Brorson: »Trange Tider, der langsomt skrider«.

I digtningen er rosen et kærlighedssymbol, et billede af kærligheden mellem kvinde og mand. Det gælder også den erotiske kærlighed. I Brorsons digtning bliver kærligheden mellem kvinde og mand et billede på kærligheden mellem Jesus og det kristne menneske. Jesus er »den yndigste Rose«. Den yndigste rose er »Blandt stiveste Torne oprunden«, men de stiveste torne er ikke en del af rosen, men af de syndige mennesker, som rosen blomstrer midt iblandt. Salmen kan så slutte med et håb og en bekendelse:

Lad Verden mig Alting betage,
Lad Tornene rive og nage,
Lad Hiertet kun daane og briste,
Min Rose jeg aldrig vil miste!⁹

Selv om verden i Brorsons salme er »forvildet og øde«, så er rosen hos Brorson som i digtningen i det hele taget et symbol på ægte kærlighed. Det gælder både den »jordiske kærlighed« mellem kvinde og mand (f.eks. i *En yndig og frydefuld sommertid*) og kærligheden mellem Jesus og det kristne menneske.

I Kingos salme er roserne en del af tornebusken, og de skønneste blomster har tærende gift. Det vil sige, at den jordiske kærlighed i sig selv har torne og gift. Der er i Kingos salme tale om en modsætning mellem den jordiske kærlighed og Himlen, der alene rummer lyksaligheden. Der er intet godt at fortælle om roserne, en fuldstændig miskendelse af den jordiske kærlighed. Der er således en dyb overensstemmelse mellem synet på kærligheden mellem kvinde og mand i Kingos digtning og i J. P. Jacobsens digt. Det er radikalt betonet. Sorg og harm flyder ud af den jordiske kærlighed. Det er ikke blot sådan, at sorg og harm er en side af den jordiske kærlighed, men en direkte følge. Dette får en særlig vægt ved at rosenbilledet gentages som omkvæd som en konklusion af hver eneste strofe.

I anden strofe er billedet af livshjulet et udtryk for livet som trælsomt og sorgfyldt. I digtet kaldes livshjulet for »Lykkens gyldne Hjul«, men der er intet gyldent og ingen lykke forbundet dermed. Undervejs, når man følger livshjulet, sanser man intet. Når hjulet standser, er der kun sorg. Livet har været som at bære et tungt læs.

9 Brorsons salme er trykt som nr. 154 i *Psalmebog til Kirke= og Huus= Andagt*. J. P. Jacobsen har uden tvivl kendskab til Brorsons digtning. Han laver grin med Brorsons salme *Jeg gaaer i Fare, hvor jeg gaaer* (*Psalmebog for Kirke= og Huus= Andagt* nr. 458.), for han skriver i et brev til Edvard Brandes 4.8. 1877: »Jeg gaaer i Hoste, hvor jeg gaaer. Det er ogsaa en frygtelig Bunke Regn vi faaer«.

Der er tale om en særlig brug af det velkendte billede af livshjulet, der begynder ved fødslen og slutter med døden. Billedet er brugt af Thomas Kingo i salmen *Lad tidens hjul omdrive* (*Den danske Salmebog* nr. 719). Salmen er en bøn om trods livshjulets gang at blive bevaret i Guds kærlighed ved Jesus Kristus.¹⁰

Livshjulet indgår som symbol i billedkunsten, både i kalkmalerier og i træskærerarbejder. Lykkehjulet var i følge Molbechs Ordbog et udtryk for »det Hiul, hvoraf Lotterinummere udtrækkes« (*Molbech Bd, 1* spalte 1456).

Sammenhængen mellem intet at sanse og livshjulet, der standser, er udtrykt på samme måde som i *Det bødes der for* i J. P. Jacobsens sidste digt, som *Det bødes der for* i høj grad er beslægtet med:

Saa standsed' og der den Blodets Strøm,
Som før var vant at rinde.
Saa dirred ogsaa de Nerver til Ro,
Og Sandserne alle blev blinde.
Og Hjertet og Hjernen virker ej mer,
Du er kun Støv nu og livløst Ler.
Lad længes lad grædes med Evigheds savn,
Der er kun en Stofhob en Daad og et Navn.
For alle gode Tanker de kan slet ikke dø,
Før endnu bedre Tanker er spired af deres Frø.¹¹

Dette digt slutter dog med det positive: At de gode tanker udfolder endnu bedre tanker. I *Det bødes der for* er der intet positivt: Livet er en bevægelse mod døden og hele tiden mærket af døden i livet. Når livshjulet standser, er der ikke længere nogen »gode tanker«.

En sammenligning mellem J. P. Jacobsens og Ingemanns brug af billedet viser tydeligt forskellen mellem J. P. Jacobsens livssyn og

10 Om salmen, se: Jørgen Kjærgaard: *Salmehåndbog II* s.719

11 Om dette digt, se: Mogensen 2018 s. 115-119

Ingemanns kristent-romantiske livssyn. Ingemann har udfoldet billedet i salmen *Dagen går med raske fjed* (1838, *Den danske Salmebog* nr. 771). De to digte kan sættes i dialog med hinanden.

Ingemanns digt, der er skrevet 37 år før J. P. Jacobsens kunne såmænd godt være en replik til J. P. Jacobsens digt.

Lykkens lunefulde spil
leger ej med sjæle:
Alting føjes, som Gud vil;
her er trygt at dvæle.¹²

I 3. strofe af *Det bødes der for* tages et motiv op, som er gennemgående i hele J. P. Jacobsens digtning: drømmen.

Drømmen er et udtryk for et uegentligt liv, en flugt ind i en indbildt verden. I det virkelige liv er der kun sorg. Så modsætningen er altså at leve i en drøm om et liv i lyst og at leve i den sorgfyldte virkelighed. Drømmen kan kun formidle en »stakket Glæde«. Sorgen er i det vågne liv, lysten er kun i drømmen. Billedet er stærkt: Sorgen ser »paa Dig« med »Øjne som sugende Strømme«. Sorgen personificeres, den suger alt liv ud af »Dig«. Digtet bliver mere og mere en personlig tiltale. I første strofe tales der alment, i anden strofe tales der til en flerhed »os«, »vi«. I tredje og fjerde strofe tales der personligt til »hin enkelte«: »Dig«.

I digtets fjerde og sidste strofe antager digtet karakter af en »godnatsang«. Ved aftenstide, inden »Dagen lyses i Seng« er der intet smil, kun tårer. For smilet er kun en afglans af virkeligheden. Der er end ikke en ægte gråd. Det hele ender med sorg og undergang. Dette liv, den jordiske kærlighed har vist sig kun at være et skuffende bedrag.

Digtet er således præget af en radikal miskendelse af dette jordiske menneskeliv. Det er som i en anden salme af Kingo, der tydeligt udtrykker det samme som i J. P. Jacobsens digt:

12 Ingemann brugte terningkast som billede, men salmen udfolder i virkeligheden livshjulet som billede

Hvad er det dog alt,
Som Verden opsminker med fager Gestalt?
Det er jo kun Skygger og skinnende Glar,
Det er jo kun Bobler og skrattende Kar,
Det er jo kun Gyngeriis, Dynd og Fortred,
Forfængelighed!¹³

Verden er ikke blot sorgfuld, uden varig glæde, men et stort bedrag.

Den kortvarige glæde, som der må bødes på i mange år, er således et tema, der udfoldes i store dele af J. P. Jacobsens forfatter-skab. Temaet spejler elverhøjsagnet, som har spillet en vigtig rolle for J. P. Jacobsen lige fra digtcyklussen *Hervert Sperring* (1868). Elverpigen lokker, skaber en virkelighedsfjern drømmeverden, som forhindrer et ægte forhold til virkeligheden. Når man kommer ud af elverhøj, bliver de få år til lange år og det ender med døden:

Ellen

Er Elverpigens Ryg end hul,
Er hendes Barm dog fuld,
Og er end Ellen tankearm,
Er skjønt dog Haarets Guld,
Bor Troskab ej i hendes Barm,
Så er dog Øjet smukt,
Og læben gløder lige varm,
Er Hjertets Ild end slukt.¹⁴

13 *Psalmebog til Kirke=og Huus=Andagt* nr. 482 str. 2.

14 Frederik Nielsens udgave af J. P. Jacobsens Samlede Værker 4, s. 57, se også indledningen s. 9. J. P. Jacobsen omtalte også elverpigen i et brev til Edvard Brandes 14. marts 1872, se: *Breve fra J. P. Jacobsen* s. 64.

3. Jeg holdt for to år siden et foredrag i Holstebro kirkecenter i tilknytning til min bog *Lyset og livet. H. C. Andersen og J. P. Jacobsen* (se her note 3). I den sammenhæng omtalte jeg J. P. Jacobsens digt *Det bødes der for*. En af tilhørerne, Arne Nielsen, fortalte, at han kendte dette digt fra Indre Missions Sangbog: *Hjemlandstoner*. Jeg undrede mig over, at Indre Mission havde trykt et digt af ateisten J. P. Jacobsen i en af deres sangbøger. Jeg skal i det følgende gøre rede for digtet i Indre Missions sammenhæng. Mig bekendt er digtets brug i Indre Mission aldrig omtalt hverken i forskningen om J. P. Jacobsens digtning eller i forskningen om Indre Missions historie.¹⁵

I J. P. Jacobsens mindestue på Thisted Museum er fremlagt en salmebog, der har tilhørt J. P. Jacobsen. På titelbladet har J. P. Jacobsen med rødt skrevet sit navn, og der er også sat et rødt mærke ved en af salmerne. Det drejer sig om *Psalmer udgivne af Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark*, 1870, og J. P. Jacobsen har skrevet »1872« på titelbladet.

Salmebogen udkom første gang Sorø 1863 som et tillæg til den autoriserede salmebog: *Psalmebog til Kirke= og Huus=Andagt* (1855) og kom i flere oplag. Salmebogen indeholder mange grundtvigsalmer, også salmer, der tydeligt udtrykker et grundtvigsk kirke- og menneskesyn (f.eks. *Du, som går ud fra den levende Gud* og *Tør end nogen ihukomme, hjertets søde morgendrom*). Der er næsten ingen Brorson og Kingosalmer i salmebogen, hvilket bl.a. kan skyldes, at man ikke ville konkurrere med den autoriserede salmebog.

Den salme, som J. P. Jacobsen har markeret med rødt, er nr. 737: *Gudske Lov! Det hjemad gaar*. Salmen er en udfoldelse af pilgrimsmyten.

Sidste strofe lyder:

15 Jeg takker Adj. professor Jørgen Kjærgaard for oplysninger om Indre Missions salmeudgivelser og henviser i øvrigt til Jørgen Kjærgaards *Salmehåndbog I* s. 187-190. Endvidere henvises til Kurt Ettrup Larsen: *En bevægelse i bevægelse- Indre Mission i Danmark 1861-2011* 8 2011) s. 82f.

6. Thi vil vi da med Frydesang
Hiin Støvets korte Pilgrimsgang
Fuldtrøstig gaa hernede!
Igjennem Trængsel, Nat og Død
Til Himlens lyse Morgenrød
Guds Engle skal os lede.

Denne strofe udtrykker også, at dette liv »hernede« går gennem trængsler, nat og død. Synet på den jordiske tilværelse er således det samme som i *Det bødes der for*. Som i Kingos salmer er der en betoning af pilgrimsmyten.

Salmen er skrevet af pastor Julius Lassen og først trykt i det grundtvigske *Dansk Kirketidende* i 1862. Salmen blev trykt i Tillæg til *Psalmebog for Kirke= og Huus= Andagt* 1870 nr. 778.

Forud for J. P. Jacobsens begravelse 9. maj 1885 fra Thisted kirke havde hans mor vist præsten pastor Husum salmebogen med de røde mærker. Mærkerne kunne tolkes som et tegn på, at J. P. Jacobsen havde en længsel efter den kristne tro. Det affærdigedes af studiekammeraten Erik Skram i en artikel i *Politiken* i forbindelse med J. P. Jacobsens død.¹⁶

Der går efter min opfattelse ingen lige vej fra mærkerne i salmebogen til en opfattelse af J. P. Jacobsens forhold til kristendommen. Mærkerne er sat 13 år før J. P. Jacobsens død og kan i lige så høj grad være sat for at markere en kristendomsopfattelse, som kunne anvendes i J. P. Jacobsens romaner. Kun ét kan vides med sikkerhed: At J. P. Jacobsen har ejet og læst en salmebog, udgivet af Indre Mission.

4. *Det bødes der for* blev optaget første gang i Indre Missionsk sammenhæng i *Sangbog udgivet af KIRKELIG FORENING FOR DEN INDRE MISSION I DAMARK* (1910) nr. 155. Sangbogen afløste den

16 Se: Kristian Himmelstrup: *En sejlbåd for vindstille. En biografi om J. P. Jacobsen* (2014) s. 295-296.

første udgave af *Hjemlandstoner*. Sangbogen er forsynet med et kort forord af formanden for Indre Mission provst Frederik Zeuthen, der havde overtaget formandsskabet i 1901 efter Vilhelm Bechs død. Der var i sangbogen lagt vægt på »nye danske, originale Sange«. Sangbogen indeholder en del salmer af Chr. Richard og Ingemann. Sangbogen er inddelt i seks afsnit og er bygget op med tre afsnit efter den apostolske bekendelse (troen på Gud Fader, Guds Søn og Gud Helligaand). IV afsnit er »Guds Riges Udbredelse«, femte afsnit er »Frelsens Tilegnelse« og sjette afsnit »Herlighedshaabet».

J. P. Jacobsens digt er den første tekst i afsnit V: »Frelsens Tilegnelse«. Ovenover sangen er trykt »Syndens Sold er Døden«. Dette afsnit er det længste i bogen og går fra nr. 155 til nr. 362. Det indeholder en del oversatte svenske og engelske vækkelsessange og en del sange skrevet af H. P. Møllerup i angelsaksisk stil.

Overskriften »Syndens sold er Døden« er et citat fra Romerbrevet 6,23. Anbringelsen i sangbogen er vigtig. Sangbogens opbygning spejler den indremissionske teologis struktur. Først skildres det trøstesløse menneskeliv uden Gud. Det er en afsløring af det gudløse livs tomhed. Det er livet i denne verden bestemt af synden. Afsnittet får således karakter af lovforkyndelse, der går forud for evangeliets forkyndelse. Det er livet før omvendelsen. J. P. Jacobsens digt skal således bruges til at vise denne verdens lyst. Den er uholdbar og ikke til glæde.

Der er således tale om første fase i et forløb, der spejler en bestemt teologi, som er fælles for luthersk ortodoksi, pietisme og Indre Mission:

1. En fremstilling af det syndige liv i »denne verden«, der skal vise, hvor trøsteløst et sådant liv er. Kommer man ikke videre fører et sådant gudløst liv til evig pine i Helvede. »Verdens« falskhed betones.
2. En længsel efter et andet liv- måske også, at Jesus kalder på synderen,
3. Forkyndelse af Jesus. Denne forkyndelse har ofte to betoning: 1) En afsløring af denne verdens falskhed og en advarsel om dommedag

og evig fortabelse, 2) En beskrivelse af det kristne liv som et liv i fred og glæde.

4. Det nye kristne liv som et liv i glæde. Modsætningen til det syndige, glædesløse menneskeliv betones. Det nye liv som en forsmag på

5. det evige liv i Paradiset.

De salmer, som følger efter J. P. Jacobsens digt, fortsætter således forløbet. Nr. 156 er en norsk vækkelsessang, hvor der gives udtryk for, at sjælen længes efter Gud, for

Jeg er træt af Jordens Strid og Møje,
Ked af Verdens usle Gøglespil; Verden
kunde mig engang fornøje, Men der var
kun Falskhed i dens Smil.
Med saa mange Lokkelser den drog mig
Loved meget, og jeg fulgte glad, Vidste
ikke, at den dog bedrog mig, Vidste ej,
dens Kærlighed var Had.

Men så lød kaldet fra Guds søn, og det ender lykkeligt: »Jeg er fri!-
Bort fra Verdens Gøglespil, jeg iler, Livet har jeg fundet i Guds Søn.«
Nu er »Øjet himmelvendt«. Som det ses er salmens beskrivelse af
livet i denne verden helt identisk med indholdet i J. P. Jacobsens digt.
Sangbogens nr. 157 er en salme, der er med i de fleste af Indre Mis-
sions sangbøger:

Der kommer en Time for dig og for mig
Og hver, som paa Jorderig lever,
da Himmelens Gud os fremkalder for sig
Og Regnskab for Livsdagen kræver.
Salmen slutter:
Der kommer en Time, o maatte du dog

Den Sag ret betænke i Tide,
Da den, som er slettet af Livsens Bog,
Skal dømmes til Helvedes Kvide.

Der er ikke skygge af evangelium i salmen. Den udfolder anden fase i det teologiske mønster: kald til omvendelse ved at advare mod den evige fortabelse.¹⁷

Den indremissionske sangbog, som J. P. Jacobsens digt er taget med i, er fyldt med tekster om sorg og harm, om stakket glæde og om gråd og tårer. Uden Jesus er livet i denne verden et stort bedrag:

Du finder ej Lykken med svulmende Mod
Paa dansende Fod!
Den flygter – men lokker og kalder.
Du griber – men snubler og falder.
Du finder i Nøden ej Raad, Kun Graad
(Nr. 161, af H. P. Mollerup).

5.

Det bødes der for blev derefter optaget i *De Unges Sangbog* 1949. Denne sangbog blev tilrettelagt af et udvalg nedsat af Fællesbestyrelsen for KFUM og KFUK i Danmark. J. P. Jacobsens digt kom med i sangbogens anden udgave i 1949. I forordet skriver udvalget bl.a.:

Hvad en åndelig bevægelse har på hjerte, må i nogen grad kunne høres igennem de sange, den synger, og det er vort håb, at denne nye udgave af sangbogen på en god måde giver udtryk for det syn på menneskeliv og kristenliv, som vi indenfor KFUM og KFUK i Danmark gerne vil fremme.

17 Salmen er med forfatterangivelse N.N. Det drejer sig om en gårdejer N. P. Nielsen (1867-1933), der skrev salmen i 1909. Se: P. Poulsen: *Åndelig sang gennem 100 år* (1961)s. 187. Poulsen skriver: »Det er alvorstoner, der lyder... men det er toner, der ikke må dø i Indre Missions sang«.

Det bødes der for er nr. 195 i sangbogen, der i registret henviser til nr. 155 i *Indre Missions Sangbog* 1910. J. P. Jacobsens digt står i afsnittet »Vækkelse«, der er et underafsnit i hovedafsnittet »Helligånden«. Afsnittet »Vækkelse« indledes med seks Brorsonsalmes, hvor syndens lænke, loven som et helligt bud, omvendelsen og længslen efter Jesus betones. Umiddelbart foran J. P. Jacobsens digt er trykt en oversættelse af en svensk salme: *Vor store Gud gør store under*, som godt kan være en replik til J. P. Jacobsens digt:

Vor store Gud gør store under,
med glæde vi dem skue må,
han fejer bort i nådens stunder
den falske grund, vi bygged på,
og river sønder Satans garn
til frelse for sit tabte barn (str, 1)

Salmen efter J. P. Jacobsens digt er et kald til omvendelse: »Vælg i dag, hvem du vil tjene, / Kristus eller mørkets drot.« Udgiverne ved præcist, hvem J. P. Jacobsen var. Nedenunder digtet står: »J. P. Jacobsen. Forfatter (1847-1885). Skrevet 1. marts 1875.«

Sangbogens hovedredaktør var sognepræst P. Poulsen, der har skrevet bogen *Åndelig sang gennem 100 år. Historisk, folkelig fremstilling af danske sange og deres forfattere*. Afsnittet er interessant, fordi Poulsen heri begrunder valget af J. P. Jacobsens digt. Han ser Indre Missions sang som en vigtig del af kampen mod brandesianismen. Til trods for, at brandesianismen havde de stærkeste intellektuelle kort på hånden, vandt Indre Mission ved Vilhelm Beck: »Ganske simpelt, fordi kristendommen har et evangelium fra Gud at forkynde mennesker, og et evangelium gør glad og skaber sang« (s. 67). Om J. P. Jacobsen skriver Poulsen: »I. P. Jacobsen lokkede klager frem af sin cello, det instrument, der mest af alle ligner den menneskelige stemme«. Poulsen nævner det moderne gennembruds mænd, men omtaler kun

J. P. Jacobsen udførligt. Han kaldes »tidens ypperligste sprogmester«, og Poulsen har et langt brandescitat, hvor Brandes skriver om J. P. Jacobsens sprog.

Poulsen skrev: »Vi behøver blot her at minde om hans [J. P. Jacobsens] vemodige digt: *Så standsed og der den blodets strøm, som før var vant at rinde*, der munder udi dette trøstesløse: *Lad længes, sad grædes med evigheds savn, der er kun en stofhob, et dåb og et navn.*« (Poulsen s. 69 f., Jf. Mogensen 2018 s. 115.119). Og Poulsen fortsætter:

Nogle vil måske undre sig over, at hans [J. P. Jacobsens] navn er kommet med i sangbogen, og spørge om en fritænker bør have plads i en kristen sangbog. Han kan dog vel ikke have noget kristent budskab at bringe? Nej, det har I. P. Jacobsen heller ikke, men det instrument, han spillede på celloen, er det, der mest af alle ligner den menneskelige stemme, når den i sin dybe skuffelse klager sin nød. Og hvad han siger i digtet *Det bødes der for* i lange år, som kun var en stakket glæde (336) [nummeret er en henvisning til digtets placering i Hjemlandstoner 1953] et digt, der betegnende nok for denne kreds' mangel på sang næsten aldrig er blevet sunget – jeg har aldrig hørt disse vers sunget, men til gengæld citeret gang på gang – er jo kun en gentagelse af, hvad der ofte er blevet forkyndt i Indre Mission. Det er med en menneskelig stemmeføring disse tunge ord falder, som i øvrigt minder stærkt om Bibelens ord: Far ikke vild, mine brødre; Gud lader sig ikke spotte; hvad et menneske sår, skal det også høste, Dette digt, som han skrev 1. marts 1875, bør høres i sin helhed, og hidsættes derfor uden kommentarer.

Poulsens begrundelse for at medtage J. P. Jacobsens digt minder mest af alt om en dårlig undskyldning. Han er helt på det rene med, at J. P. Jacobsen er fritænker, men finder altså at digtet svarer til Indre Missions forkyndelse. J. P. Jacobsens digt ses således som en del af den afvisning af det menneskelige liv, der i sig selv er værdiløst og at livet før

omvendelsen er bedrag. Henvisningen til »Bibelens ord« betyder så, at Poulsen må have ment, at det liv, som skildres i J. P. Jacobsens digt, ikke blot er trøstesløst, men at det direkte er gudsbespottelse, der indebærer Guds straf. Det virker underligt, at P. Poulsen, der var hovedredaktør af sangbogen, begrundet J. P. Jacobsens tekst i sangbogen, som han gør. Meningen med at optage sangen gives kun, når den bliver en del af det teologiske omvendelsesmønster, som KFUM og KFUK på det tidspunkt har fælles med Indre Mission. Når Poulsen endvidere anfører, at sangen ikke bliver sunget, bliver optagelsen i sangbogen endnu mærkeligere.

Der kan ikke være tvivl om, at der ved optagelse i *De Unges Sangbog* også er tænkt den »stakket Stund«, som den unges lyst til sex. Det er især Olfert Ricard (1872-1929), der har betonet, hvor farligt sex kan være før ægteskabet. Det har han især udfoldet i sin bog *Ungdomsliv* (1905), som kom i mange oplag og blev meget brugt som konfirmationsgave. Den »flygtige glæde« kan føre til en bitter smerte. J. P. Jacobsens digt bliver her brugt som en advarsel mod enhver form for uægteskabelig sex, »ungdomssynden«. Ricard forenede en kulturel bevidsthed med en betoning af ungdomslivets »renhed«. Han betoner i højere grad end Indre Mission værdien af litteratur og kultur.

Der kan gives mange eksempler på, at J. P. Jacobsens digt blev inddraget i Indre Missions forkyndelse. Her skal kun nævnes et eksempel. En af mest læste forfattere til andagtsbøger var Svend Rehling (1893-1957). I *Andagter fra Dag til Dag* (*De Unges Forlag* 1937) skrev han:

Synd føder Sorg. Det gør Synden altid. Maaske ikke altid straks, men snart. »Streng Hr. Synd og saa Jomfru Sorg var før mit Hjer-tes Venner«, siger én dansk Digter. Og en anden har mindet os om, at »det bødes der for i lange Aar, som kun var en stakket Glæde«. Det er lige så umuligt at høste Lykke af Synd som at sanke Druer af Torne. Synd føder Sorg, Tvivl, ny Synd og Død.

J. P. Jacobsens salmebog er udstillet på Thisted Museum.

Det bødes der for har i *Melodibog til De Unges Sangbog* fået en ny melodi af Svend S. Schultz. *Melodibogen* er eneredigeret af Henning Elbirk, der fandt at mange af melodierne i de tidligere udgaver af *De Unges Sangbog* var for ringe. Han havde derfor bedt en række af samtidens danske komponister om at komponere nye melodier i retning af Carl Nielsen, Laub, Aagaard og Oluf Ring. J. P. Jacobsens digt havde i forvejen en melodi af Carl Nielsen (1891, CNW 357, melodien og teksten er trykt i *Danmarks Melodibog V* del s. 67).¹⁸

»Det bødes der for blev endvidere optaget i 2. udgave af Indre Missions sangbog *Hjemlandstoner* i 1953. Sangbogen var redigeret af et udvalg, der blev nedsat i 1945, men som først færdiggjorde arbejdet i 1953, da man afventede udgivelse af den autoriserede udgave af *Den danske Salmebog*. Digtet er aftrykt som nr. 336 i *Hjemlandstoner*. Som nr. 335 er aftrykt *Der kommer en time for dig og for mig* og efter digtet er aftrykt en salme af den svenske salmedigter Lina Sandell: *Hvad siger de flygtende timer mig vel?*, hvor »de flygtende timer« kan svare til »en flygtig stund« i J. P. Jacobsens digt. Hovedafsnittet er »Troen på Gud Helligånd« og underafsnittet er »Omvendelse og syndernes

18 Om melodierne til J. P. Jacobsen digte, se *Musik til J. P. Jacobsen. Speciale af Stinne Oland*. Institut for sprog og kultur. Aalborg Universitet. Marts 2009. Ligger på internettet.

forladelse«. Det vil sige, at digtets placering er nogenlunde som i *De Unges Sangbog*. Anbringelsen er et »kald til omvendelse«.

I *Hjemlandstoner* er Schultz's melodi opgivet og digtet er forsynet med en melodi af en af melodibogens redaktører, Villiam H. Hansen, der var organist ved domkirken i Haderslev. Der kan næppe være tvivl om, at optagelsen i *Hjemlandstoner* skyldes, at *Det bødes der for* har været en del af Indre Missions sangtradition – ikke mindst som den blev udfoldet i *De Unges Sangbog*. I den reviderede udgave af *Hjemlandstoner* er digtet ikke taget med. Det er ikke længere en del af den indremissionske sang, men huskes altså stadigvæk af nogen.

6. I P. Poulsens arkiv er der en kuvert, der kun indeholder et håndskrevet digt og to maskinskrevne gengivelser af det samme digt. Der står: »Nedenstående tre vers er skrevet af I. P. Jakobsens hustru efter hans død – overladt mig af skovfoged Rasmussen, der i sin tid fik dem af I. P. Jacobsens ven, Herman Bang, hos hvem Rasmussen en tid var sekretær.« Digtet lyder sådan:

Du, sorgens tunge sanger, vi lægger dig i grav,
de lyseste roser, den skønne sommer gav,
Tungt har du aftjent på jord din værnepligt,
dog har du gjort fyldest for hvert smertefuldt digt.

Det tænke du ej over, hvad andre klarligt så,
du selv var jo det bedste eksempel derpå.
Jo mere Guds billed i os er mejslet ud,
desmere umuligt at leve uden Gud.

Nu har du gennemstridt den vanskelige død,
og nu har du forstået, hvad livets kamp betød.
Af dine mollakkorder har vi lært orgelspil,
dit dybe savn har vist os, at Gud må være til.

Hvem, der har skrevet digtet, har jeg ikke kunnet finde ud af. J. P. Jacobsen var jo ikke gift. Det må være en med godt kendskab til J. P. Jacobsen og som er klar over, at han ikke til sidst fraveg sin ateisme. At kalde J. P. Jacobsen for »sorgens tunge digter« og at karakterisere hans digtning som »mollakkorder« er dækkende for store dele af hans forfatterskab.

Digtet udtrykker også en beundring for J. P. Jacobsen. Han har aftjent sin værnepligt. At J. P. Jacobsen »har gennemstridt den vanskelige død« viser også kendskab til Niels Lyhne. Samtidig gives der udtryk for, at livet som ateist er umuligt. Savnet efter Gud viser, at »Gud må være til«. Det dybe savn er begrundet i gudbilledligheden, hvilket svarer til begrundelsen for længslen hos Grundtvig og H. C. Andersen. Digtets forfatter er kristen, men har næppe tilhørt Indre Mission, for J. P. Jacobsens ateisme fordømmes ikke. Argumentationen i digtet og begrundelse for, at *Det bødes der for* blev optaget i Indre Missions sangbøger er således forskellig.

Hvorfor digtet blev overladt til P. Poulsen er ikke til at vide. Men skovfoged Rasmussen (1878-1968) har eksisteret. Han var 1902-1903 netop sekretær for Herman Bang. Han var elev på Gieselgaard 1904-1907 og derefter skovfoged samme sted og fra 1919 skovged i Gram. Hans navn nævnes i breve fra Herman Bang til Peter Nansen.

7. Det er betegnende, at J. P. Jacobsens digte aldrig er medtaget i grundtvigsk sammenhæng. Først i den seneste udgave af *Højskolesangbogen* (2006) er der kommet et digt af J. P. Jacobsen. Det er det smukke digt: *Stille du elskede Kvinde* (1875, *Højskolesangbogen* nr.440). Det har en hel anden tone end *Det bødes der for*.

Landskab

Stille du elskede Kvinde!

Tyst maa vi træde, vi to.

Der sover en Sang her inde

I Skovens natlige Ro

Stille er Vover og Vinde,
Tavs er hver Sangfuglemund,
Tiende Kilderne rinde
Blankt over mossede Bund

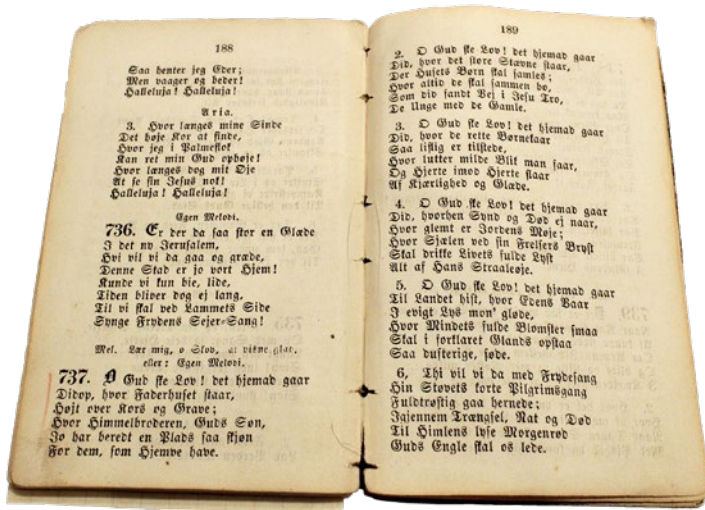
Maanestraalerne spille
Tyst mellem Bøgene frem,
Langs ad Stierne stille
Bunder en lyslig Bræm.

Sølvskyen selv der oppe
Hviler paa Vingen Bred,
Højt over Trærnes Toppe
Skuer den lyttende ned.

Stille er Vover og Vinde,
Tyst maa vi træde, vi to.
Der sover en Sang her inde
I Skovens natlige Ro.¹⁹

I *Digte og Udkast* er digtet efter *Stille, du elskede Kvinde* netop *Nu bødes der for*. Jeg synes, at *Stille du elskede Kvinde* er meget smukkere end *Nu bødes der for*. Det skyldes ikke mindst, at sproget ikke er hentet fra 1600-tallet. I *Højskolesangbogen* er digtet forsynet med en melodi af Bjarne Haahr (1987). Når digtet er optaget som det eneste digt nogensinde i *Højskolesangbogen* af J. P. Jacobsen, kan det skyldes Bjarne Haahrs melodi.

19 Digtet er her aftrykt efter *Digte og Udkast af J.P. Jacobsen* (1886) udgivet af Edvard Brandes og Vilhelm Møller, Digtet er trykt i *J. P. Jacobsen Samlede Værker* 4 s. 157 f., men ikke i *Lyrisk og prosa*. Digtet blev trykt i *Fra Fjeld og Dal*, julen 1875. Om digtet, se: *Sanghåndbogen* 2006 s. 452.

Jacobsen har sat streger i salmebogen med en rød farveblyant.

Når J. P. Jacobsens digte ikke er medtaget i den grundtvigske sangtradition, er der uden tvivl flere årsager.²⁰ Den ene er, at der vil være ganske få digte at tage af, som egner sig som fællessange. Det er da også karakteristisk, at der er mange komponister, der har forsynet J. P. Jacobsen-digte med melodier, men næsten ingen er egnede til fællessang. Den anden er, at det livssyn og menneskesyn, som J. P. Jacobsen i sin digtning udfolder, ligger meget langt fra det grundtvigske. Der er nok »dybe længsler« i J. P. Jacobsens digtning, men de fyldestgøres ikke af glansen fra evigheden. Der er ikke hos J. P. Jacobsen tale om »et jævnt og muntert, virksomt liv på jord«. Menneskelivet er hos ham præget af mismod, drømmeri. J. P. Jacobsen digter om det fortabte, forspildte, det negative menneskeliv. Der er virkelig tale om »molakkorder«. Det er næppe J. P. Jacobsens ateisme, der forhindrede

20 Jeg har fundet *Det bødes der for* i en enkelt grundtvigsk præget sangbog: *Dansk Sangbog* udgivet af M. Andresen, Aabenraa 1910, nr. 321 (altså samme år, hvor *Det bødes der for* blev optaget i *Indre Missions Sangbog*). Sangbogen, der blev kaldt *Den blaa Sangbog*, udkom første gang i 1867 og er således udgivet, mens Sønderjylland var tysk og J.P. Jacobsens tekst skal uden tvivl tolkes i den sammenhæng. Den tyske »besættelse« er en stakket glæde, som der blev »bødet for i lange år«. Sangbogen viser, hvordan *Det bødes der for* får betydning i bestemte situationer.

optagelse i den grundtvigske sangtradition, men snarere hans radikalt pessimistiske menneskesyn.

J. P. Jacobsen har da også selv følt, at hans tilværelsesforståelse ikke var i samklang med det grundtvigske, bortset fra en fælles vægtlægning på frihed i forhold til systemer. For J. P. Jacobsen indebærer friheden også frihed fra religion. I et brev til Edvard Brandes fra Thisted 17. april 1877 skrev J. P. Jacobsen: »Jeg tror ikke der er andre Venstresindede her end Grundtvigianerne og jeg, men jeg omgaaes selvfølgelig ikke disse Meningsfæller af en anden Mening« (*Breve fra J. P. Jacobsen* s. 92).²¹

8. Frederik Nielsen skrev i sin smukke indledning til *Samlede Værker 4. Digte*: »Ingen har som Jacobsen i sin lyrik kunnet forvandle angstfuld fortvivlelse, sørgmodig viden, uopgivelig indsigt og ung hengivelse til en lyrik, der bliver til en ny og fuldere livsindsigt. Derfor er han så elsket og så berømt« (s. 18).

Frederik Nielsen karakteriserede J. P. Jacobsens digte, som udtryk for »Musikalitet skabt af lyd og rytme, billedassociationer, stemning og tilværelses-tydning, de enkelte ords præcision forbundet med åbenhed – alt former med på et digt, der læst, bliver en del af vort liv« (s. 17).

Som lyrik står *Det bødes der for* efter min opfattelse svagere end de fleste af J. P. Jacobsen digte. Det skyldes ikke mindst dets brug af »gammelt sprog«. Digtet er som nævnt skrevet samtidig med *Fru Marie Grubbe*, og det er ikke umuligt, at J. P. Jacobsen har tænkt, at det skulle indsættes i *Fru Marie Gruppe*, men har afstået fra det.

Det bødes der for er det mest kendte og brugte af J. P. Jacobsens digte. Det er nok første linje, der har ført resten af digtet med sig. Første linje har også levet sit eget liv, løsrevet fra resten af digtet. Teksten har givet navn til to film og til en roman af Martin Andersen Nexø. I forvrænget

21 I et brev til Vilh. Møller 4/9 72 fra Thisted skrev J. P. Jacobsen: »Og Grundtvig der er død: Grundtvig er død leve dem frie Tanke...« (*Samlede Værker 5* s. 73.). Om det skal forstås positivt eller negativt er ikke til at vide.

version er sætningen brugt i politisk debat og i romaner, f.eks. to af Klaus Rifbjerg, hvor sætningen bliver til »det bødes der for i mange[!] år, som kun var en stakåndet glæde«. Heldigvis aner de fleste, der bruger sætningen, ikke, at det er første linje i et digt af J. P. Jacobsen.

En redegørelse for anvendelsen af digtets første linje kunne såmænd være interessant. Det skal jeg afstå fra, også fordi det vil sige mere om de, der bruger linjen, end om J. P. Jacobsen. Om Indre Missions brug af digtet er misbrug, kan man se forskelligt på. Indre Mission har brugt digtet som middel i en »omvendelsesstrategi«, som ville ligge J. P. Jacobsen fjernt. For mig rummer digtet en livserfaring, som mange vil kunne genkende fra deres eget liv. Det har ensidighedens styrke og svaghed. At indsætte digtet i et fast teologisk system er problematisk. Derimod kan den livserfaring, som udfoldes i digtet, indsættes i en større sammenhæng, så der ikke blot bliver tale om »ulykke«, men med Kingo om, at

Sorrig og glæde de vandre til hobe,
lykke, ulykke de gange på rad,
medgang og modgang hinanden tilråbe,
solskin og skyer de følges og ad.²²

I synet på menneskelivet er der som vist i artiklen her en stor lighed mellem den lutherske bodsortodoksi, som den kommer til udtryk i Kingos salmer og J. P. Jacobsens digtning. Men J. P. Jacobsens digtning udfolder udelukkende et menneskesyn eksistentielt, hvor der hos Kingo også er tale om et teologisk-kristent perspektiv. J. P. Jacobsens digtning – også hans lyrik – er sprogligt og indholdsmæssigt smuk og »medrivende«. Den er »en udfordring til teologi og kristentro, men også til hvert eneste menneske, der vil tænke frit over tilværelsen.²³

22 *Den danske Salmebog* nr. 46. Kingo skrev salmen i 1681. Den blev trykt som nr. 37 i *Psalmebog til Kirke=Huus=Andagt* 1855.

23 Jeg henviser også her til min bog *Lyset og livet* (2018).

Bertel Budtz Müller

Den store syge thybo

Kronik 1937

Der gik lang tid, inden Thisted by og Thyland noget forsinket, noget ulogisk og ikke saa lidt forvirret gav sig til at hædre sønnen deroppe fra: I. P. Jacobsen.

Det skal siges med det samme, at jeg ikke agter at holde en ny præken over det gamle tema om profeten og fædrelandet, ligesaa lidt som jeg vil søle videre i den sladder og de uvederhæftige anekdoter, der uvilkaarligt rodes op om mindet af en mand, der tilsyneladende vokser i den grad ud over hans føde- og opholdsbys maal, som Jens Peter gjorde det. Der er jo lykkeligvis nok, der interesserer sig for hans gamle hat og hans briller. Det er dog et held, at somme folk, der, hvor stærkt de end lægger nakken tilbage, aldrig faar et virkeligt overblik over I. P. Jacobsen som skaber, dog kan faa forfriskelse ved at betragte hans beklædningseffekter i et støvet museumsværelse – den slags er saa rart til at overse, og der er en egen trøst for beskueren i at hive den mægtige aand, I. P. Jacobsen var, ned til eget maal, ved hjælp af hans gamle, fedtede hat: ok – den er ganske som min, bare lidt mere fedtet!

Der er noget uvilkaarligt rørende i at se den bly usikkerhed, hvormed Thisted bys borgere i de sidste aartier gaar omkring og gør deres bedste for at hæderminde ham. Man skeler lidt usikkert til hinanden, naar man giver sin skærv eller stiller sit forslag, og man skeler tilbage over skulderen til fædrene, der aabent forkætrede ham som den farlige brand, han vitterligt var – og man hvisker betaget til hinanden – som en slags støtte: sikken digter, sikken berømmelse, sikke oplag, fru Fønss, det bødes der for, lys over landet – naa, det sidste siges vel ikke saa meget, saa beskæftiget er man med at gøre ham til blot en bedaarende digter, en uskadelig æstetiker med visse fikse idéer,

som man ovenikøbet ikke er langt fra at mene, han forsvor i den sidste stund. –

Jeg vil her gøre et beskedent forsøg paa at bekræfte I. P. Jacobsen og hans barndomsland for hinanden, at der kan komme et roligere forhold – det naturlige dem i mellem.

Vi børn af aargangen 95–1905 deroppe fra var ynglinge, inden vi ad omveje fik fat paa I. P. Jacobsen. Det var slægtninge og bekendte udefra, der kom derop, og som alle talte om I. P. Jacobsen, den store og fine digter med den sørgelige skæbne, hvis grav de viste os mellem andre grave paa den gamle, nu nedlagte kirkegaard, i hvis kratværk iblandt hvis sammensunkne grave vi sorgløse og vilde indianere byggede vore huler og legede vore lege. Der var forsaavidt noget livsens skønt over den forfaldne kirkegaard med det sammengroede krat omkring de store, ældgamle hængeaske, i hvis tætte kroner hærskarer af unger fór op og gemte sig, naar graver Hansen en enkelt gang fór ud efter os. Nu ligger den som en nøgen park, hvorfra hunde og børn er forment adgang efter lovens strengeste krav.

I skolen hørte vi ikke noget om I. P. Jacobsen – forøvrigt heller ikke om de to andre store thyboer Malthe Conrad Bruun og Kold – naa, senere forstod jeg at jo bedre, at tonen angaves af kredsen omkring én af de gamle lærere, der havde angrebet Jens Peter paa det voldsomste – og som jeg kun erindrer, fordi han stak lussinger »med kort skaft«, d.v.s. med albuen trykket ind mod siden og stift haanded. Det gjorde dem endnu mere bidende.

Vi legede vore lege under fjordens bakker, Silstrup, Aas, Eshøj og Sennels, vi plaskede paa vandet i fiskernes baade, som vi laante eller stjal, og vi fiskede og badede fra det tidligste foraar til henimod jul, vi løb paa skøjter, og vi gik paa jagt paa de vide ismarker. Og fra fjorden og stranden trængte vi igennem dalene op langs aerne ind i landet til moser og vide engdrag, helt ud til klitsøerne langs Vesterhavet. Og altid jagende og samlende paa alt levende. Vi kendte hver fisk i det salte og det ferske vand, hvert kryb, hver padde og insekt – vi vidste, hvor

det kunde samles, hvor hvert dyr levede. Og hjemme i skure, lysthuse, paa vore kamre og vore forældres lofter dyngedes alt op, i kasser, i baljer og paa hylder: levende, dødt og præpareret.

Jeg tror ikke, der i Danmark lever stærkere fangeungdom end i vestfjordens byer, altid på farten, altid snavsede og altid i vaadt tøj. Og det samme liv har I. P. Jacobsen levet. Under molerbankerne ved Silstrup har han samlet forsteninger, han har – som vi gjorde – vidst, at der var lækatte øst for byen, at der var minervaugler i Skjoldborg kirke, at der var rugende musvaager i læbæltet ved St. Djernæs, at der var ligustersværmere (store sjældenheder og en stor hemmelighed) paa rækværket syd for vestre kirkegaard, og han er gennem aadalen og over moserne naaet ud til Wullumsø mellem Hanstholmen og Bulbjerg, dær, hvor han senere fangede mikroskopiske væsner: desmidiaceerne, om hvilke han skrev sin guldmedaljeafhandling. Og de drømme, vi andre drenge drømte, den skønhed, vi indsugede af det herlige og friske Thyland med de vældige vidder, banker og holme, dem der har drømt, stærkere og mere kunstnerisk bevidst end nogen af os – selvfølgelig – men landet er det samme, ungdommen den samme og drømmene de samme – og det er det vel stadig, for endnu flagrer ungdommen, endnu flyver drengene ud over det vide land ad de samme veje, langs de samme kyster.

De stærke stednavne heroppe har han ogsaa gaaet og nynet drømmende paa: Sperring – Hervert Sperring var hans første digternavn, – det var ikke Jens Peter Jacobsen fra Thisted der vandrede ungdomslandets veje – nej – det var Hervert Sperring, der drømte og digtede.

Og han har ogsaa haft en broder og ven, med hvem han har drøftet det hele, det ellers usigelige – under store ceremonier og i ivrig korrespondance paa drengens sære og snørklede vis har han vist sine digte og sine nedskrevne visdomsord frem, ja, jeg ved endda, at han har gemt dem – som andre efter ham – under sten, i smaa sirligt udgravne huler ude paa skrænterne.

Det er paa grund af dette, jeg med fuld ret skriver ovenfor, at I. P. kun tilsyneladende var vokset ud over sit fødelands maal, – jeg ser saadan paa det, at I. P. Jacobsen som ægte søn af sit land ikke kunde blive nogen anden end den, han blev – og at han næppe var blevet dette, havde et andet land fostret ham. Der er derfor slet ingen grund til nogen usikkerhed i forholdet mellem I. P. Jacobsen og hans barnsdomsland og -folk, der hører sammen som havet og vinden.

Thylandet er et ejendommeligt land. Jeg har tidligere sammenlignet Thy med en pindsvinemoder, der vender den barske, strittende ryg mod Vesterhavets stormangreb, og hvis bløde, frugtbare og lune bug vender ind mod fjorden med rige agre, muldtunge enge og talrige byer. Thylandets børn er godt skærmede bag de milevide klitter og holme, som mildner havets onde og bidende aandedrag.

Denne blanding af lun og sød frugtbarhed og barsk øde med vide udsyn og flimrende luftspejlinger mellem de fjerne, stejle holme og ud over vejlerne, der ingen afslutning har – kun kimingens svimle blaa syn, har præget folket. Udadtil stejlt og faamælt. Det vide, graagrønne holmelands syner, klitternes dødmanshøje og -dale, havets evigt syngende og faretruende dur er dels slaet ind i en religiøs fanatisme, en tro paa de mægtige usynlige faktorer bag tilværelsen, dels en kraftig udadvendt virksomhedstrang, baaret frem af indlandets fede markers og vide enges grøde og frugt – pranget om og afsætningen af den rige høst, være sig fisk, korn eller fæ, tvang folket ud over landet og landene – først England og siden Tyskland og Mellemeuropa med Hamborg som stabelplads.

Der er et vurderende, uimponeret blink i Thyboens øjne – hans horisont synes videre end de andre stammers Jylland, selv om han vel aldrig har været længere end ved sit eget sogns grænse, hvad for øvrigt er saare sjældent – alle de førende og ægte slægter har rejst meget – ikke blot for prangets skyld, men kun for at rejse. Dette gjaldt ikke blot i de fordelagtige valutatider, da rejste jo alverden – men altid før og efter den store forvirring har Thyboen sprunget sognegræsen over

for at følge det fjerne syn i hans eget øje, og som er ham indpodet fra den første gang, han saa ud over sit lands vide flader, brudt af tusinde holmskrænter med endeløse blaa kig imellem. Og altid har han slæbt sig fæ, sin jords grøde med sig, og han har baaret guldets med sig hjem i metal eller omsat i mager egenes magre fæ for at fede det op ved thymoderens rige bryster – for ny omsætning.

Denne væsensspaltning i Thyboen: det vide syn enten fortaaget i religiøsitet og sekteri eller i et storslaaet, uimponeret prangeri med en kølig vurdering af værdierne, skaber betingelsen for, at I. P. Jacobsen var sand Thybo – og deraf den mand, han blev – rankere, og stærkere end de fleste. Og som der gror skønne blomster i de lune klippepalter, purler i det graa øde – saaledes gror der ogsaa i denne spalte i Thyboens væsen en skøn blomst frem, en følelsesfuldhed, der faar ham til midt i slidet at falde i staver ved sin husgavl ved synet af det skønne land eller med lidt vaadt i øjnene klappe et bette barn paa hovedet og forlegent stikke det en daler i haanden.

Saaledes staar lyrikeren, kunstneren I. P. Jacobsen som en lille hektisk Rødarve, en soldyrker og en taareskælmisk »grine-til-middag« i det thylandske folks duvende kornmarker. Han er som klinten i hveden – og derudaf skal forholdet mellem ham og hans folk ses. Han fuldkommengør billedet af sit folk.

Saaledes vurderedes altsaa I. P. Jacobsen som en ægte Thybo hjem til sit eget land og folk. Han hører hjemme dær, hvor han nu ligger, ikke blot slægtsmæssigt, med ogsaa væsentligt – i dette misbrugte ords rette og fulde betydning. Hans væsen var Thyboens, selv om hans liv formede sig udadtil som klintens i sammenligning med hans slægts og folks normale livsresultater (livsmaal) i tunge, materielle neg: daler paa daler, stud paa stud – Thyboen vurderer sig selv og andre kun efter aksenes tyngde: guldets i børsen. Og respekten for I. P. Jacobsen er steget med hans oplags størrelse og oversættelsers antal; saa forstaar man, der har altsaa skjult sig et kærnetungt guldaks ogsaa i hans lyriske klinteblomster – derfor skeler man til hinanden lidt flov over, at man

ikke kunde se paa den magre stud, han unægtelig var i firserne, hvad den kunde udvikle sig til, hvis den blev ernæret rigtig – og ernæringen har for I. P. Jacobsens jeg været den voksende forstaaelse af hans værd som kunstner, menneske og til sidst og allermest livsvurderer. Og farligheden, magten i hans arbejde, er ved at gaa op for hans hjemland i saa høj grad, at man nu synes at ville uskadeliggøre disse hans virkelige værdier som videnskabsmand, som vurderer, for hans mindre væsentlige værdi som lyriker, som uskadelig og pyntelig kvinkelerer for et i sit inderste foruroliget publikum. Man sætter her – for at holde os til det valgte symbol – klinten i ham over hveden.

Det kunde se ud som en tanke, at den tale for lyrikeren I. P. Jacobsen, der i sin tid skulde været holdt ved afsløringen af det nette, men ganske ligegyldige monument for ham i Thisted plantage, – den faldt bort grundet paa talerens sygdom. Tilbage blev talen for naturdyrkeren I. P. Jacobsen. Naar jeg siger, at monumentet er ligegyldigt, saa mener jeg for karakteriseringen af en aand og mand af I. P. Jacobsens magtfuldhed: LYS OVER LANDET! Det skulde lyse, flamme, varme, begejstre – hvor det kun er pænt. Og Jens Lunds relief er ganske misvisende: en yngling, der vaager over en lille praas, ganske samme motiv – ogsaa i udarbejdelsen – som Carl Eldh har brugt – rigtigt – i sine Frødingskulpturer. Dette er kun en parantetisk bemærkning, men deraf kan ogsaa udledes noget om denne halvt ubevidste, halvt vilde overvurdering af lyrikeren paa lyaandens bekostning.

I regnvejr med dryp fra de nøgne grene og sivende væde paa sandstenen virker den lige saa muggent og hengemt stemningsvækkende som saa manganen anden ægte empiresøjle. For saa vidt staar den altsaa godt nok som symbol paa hans hjemlands skæve syn paa ham. Han skal anerkendes, og man tør ikke lade være, men man tør endnu mindre anerkende ham efter hans fulde værd, saa slaar man paa thybo'esk en handel af med sig selv, med egen samvittighed og med den verden og ungdom, der fuldtud ser, hvem I. P. Jacobsen er; man rejser lyrikeren et monument, og man samler Jens Peters effekter og hans ligegyldige

og triste livs synlige minder i museum; dær ligger hans gamle bukser ved siden af billeder af genstandene for hans tvivlsomme forelskelser. Saa gnider man sig i hænderne og skeler rundt til samtiden – man har gjort sin pligt mod Thylands største søn. Profeten er anerkendt af sit folk – og man køber hans værker i guldsnit – til konfirmationsgave.

Ja – man har sat klinten, man først fandt ringe, over hveden. Jeg vil altsaa her – med fare for at faa hele Thy i harnisk mod mig, og med det vel mange andre – søge at skille værdierne ud fra hinanden i I. P. Jacobsen og stille dem paa de pladser, jeg mener er de rette.

 Hvordan saa min egen ungdom paa I. P. Jacobsen?

 Og hvordan ser vi paa ham nu, vi lever som mænd – som voksne?

 Da jeg var en sejsten, sytten aar, havde jeg mit første møde med ham paa hans egen ungdoms veje – og jeg skrev dengang i drengens sære paavirkede stil:

 Det slaar en med en forunderlig sødme pludselig at dumpe ned bag en klittop, hvor Klitrosen paa den kvarterhøje stængel svinger de blegrøde solhjul i lyset. Det glitrer i lyse og rosa kulører op over hele skrænten. Varmen staar stille mellem bakkerne, og luften i de smaa dale er svanger af den syrlige hybenduft. Efter at den søde følelse af det skønne og rige i dens hektiske blussen har sat sig i ens sind, kommer forundringen over, at saa streng en sandbund som klitten, at saa barskt et klima kan avle saa sød og skær en urt, som den staar dær og luer i farve og duft.

 Man staar pludselig og rødmer, naar følelsen af det hede møde mellem sol og luft og regn, hvis barn Klitrosen er, slaar ned i een – ha – ja – saadan hænger det sammen.

 Og ens sjæl (drenge-sjæl) afpupper sig i rige billeder og personlige længsler, der synger:

 Silkesko over gylden læst –
 jeg har mig en dejlig jomfru fæst –

og

 Ingen sommers rose er rødere – –

Thi

- jeg glædes, og jeg ængstes,
bliver rød og bliver bleg.

Ganske stille vil jeg sidde,
jeg ville nynne,
hvis jeg kunde!

Men jeg mangler næsten aande.

Men fuldt toner det i den friske blæst paa klittoppene – befriet for alle lumre og svangre dallængsler. Drengen er mand, med mandens viljebaarne stemme; men med det døende drengesinds hulken i trodsen mod alle golde drømme og hektiske længsler:

- satte fortvivlet saa hornet for mund,
knugede vredt sit væрге,
blæste saa sin elskov ud
over alle bjerge.

Oh – I. P. Jacobsen – du det barske Thylands forunderlige sødme, blev du mon nogen sinde helt voksen?

Kom du op fra den lumre dal?

Hvor græd vore drengesjæle i din blussende, hulkende og al verdens længsler sprængte kunst.

Du er rosen i klitten. De kiselhaarde sandbjerges ekstrakt af sol og sødme og spirende længsel! – Følte du, at du dryppede dine røde hyben i den kolde sne, hvor frosten vilde kvæle dem? Var det det uforstaaende blik fra din slægts haarde øjne og endnu haardere krav til at møntgøre dagene, der hæmmede din kunst til ynglingens blussen, som man stækkede dit legeme i brystsygens grufulde, langsomme død? Hvor har vi grædt, vi unge af Thy, der ogsaa følte vore bær drysse rødt i den golde, hvide sne.

Følte vi os end som klinte i hveden – var det dog blod af dit blod, smil af din mund, der hjalp os ud af pubertetens trængsler. – –

Dette er den umyndiges røst, og det er vel nok en kærligheds-erklæring, der dog virker som en parodi paa genstandens eget kunstige sprog. Som lyriker kom I. P. Jacobsen aldrig selv ud over puberteten – allerede den citerede og forelskede dreng er klar over det hektiske, det sygelige i I. P. Jacobsen som kunstner. Kunsten bliver til kunstner hos ham. Kender du Pan? – den løbskeste gang studerekammersygelighed vi har i dansk litteratur! Derfor kommer det jo ikke over hans hoved, at han med sin stil har ødelagt generationer af skribenter; kun ganske enkelte har hævet sig over, enten ved direkte udvikling, som Bang, eller indirekte – Johs. V. Jensen, hvis sundhed og lune mægtigt har rystet Jacobsen ud af den danske litteratur igen, uden at han vist selv tør nægte, at han ogsaa tog sit udspring (Einar Elkjær) fra den store syge Thybo.

Han er de hede drengears lyriker – forsaavidt hører han mere end nogen anden hjemme paa konfirmationsbordet – hele hans taarefunktende og snirklede verden af tasmørkeagtig skønhed er som skrevet ud af og for ynglingens slørede sind og følelser. Der er derfor en ubegribelig skønhed i I. P. Jacobsens kunst, som i ingen andens, men den gør manden tung i hovedet – jeg tør næsten ikke bruge det ord, jeg gerne vil: den virker lummert i sin ekstatiske overspændthed.

Mens Johs. V. Jensen gik over Norden som en frisk brise, blev Jacobsen liggende i sin lune dal med hektiske blomster og tung sødme i stemningen – og dær dyrkes han af drenge og gamle jomfruer, der begge er af samme uvillende struktur i sindet, blot den første er frem, den anden er tilbage – livets ebbe og flod.

Den samme overspændthed, der præger hans kunst, præger ogsaa begejstringen for ham – det er farligt at pille ved ham, der hænger møllestene parat til den formastelige. Enten hader man ham – som atheisten, eller man elsker ham som kunstner. Thylandet gør altsaa begge dele – der er ikke noget at tage fejl af, det er ægte studehandel. –

At I. P. Jacobsen var atheist er rigtigt – men rasende ligegyldigt for vor tid – det var et tidspræget fænomen, der kun havde aktuel betydning og er blevet agiteret langt ud over værdien.

Det patologiske i ham har vel ogsaa gjort sit til den overspændte betydning, denne anskuelse har faaet for hans eftermæle. At presse en personlig opfattelse, der kun bør og kan have personlig betydning, op til noget verdensvæltende, er drenget – ikke blot af I. P. Jacobsen, men af hele oplysningens tid, han bar frem og som mere og mere og med fuld ret for nogens vedkommende vil blive knyttet til hans navn. Det er erkendelsens, videnskabens mægtige fremskridt, han indleder med at omsætte og fortolke Darwin's udviklingslære. At han selv troede at staa med endegyldige værdier i haanden og kæmpede ud fra den erkendelse, gør ham ikke ringere for vor tid, der vel er sprunget ham og Darwin langt forbi, tværtimod – det gav ham hans styrke, det var dette absolutte, der staalsatte hans livsvilje, saa han paa trods af de brist, hans sygdom bragte ham, og som satte sig spor i hans liv, kunst og alt for tidlige død, alligevel blev en af de mægtige i dansk aandsliv. En skelsætter!

Som saadan burde han allerede haft et nordisk monument – han faar det ogsaa, saa sandt som vi nu gror i skæret af den fakkell, han tændte, og som trods uhyggelige skumringstider aldrig vil slukkes, saa længe menneskeaaften lever og higer fremad og opad mod nye horisonter, mod større erkendelse af livet og dets værdi og med hans flammende: Lys over landet – paa fanerne. Lad saa drengene og de gamle piger søge til hans søjle i skoven ved Thisted, lad den æstetiske kritik og den gemene nysgerrighed efter det usunde dissekere hans kunst egenart ud fra hans sygdom og de fattige rester, der endnu er tilbage fra hans stakkels, lille liv. I. P. Jacobsen er som en duvende kornmark med tunge aks, hvis sæd vil spire langt ud i fremtiden, hans øjne er kolde, de vurderede rigtigt, saa langt de rakte – hans sind var tungt med vide syn som hans land, – bag kimingen skjuler sig gaader, han ikke kunde vurdere, hvorfor han ikke regnede med dem – kun derfor blev han atheist. Han vilde som en god Thybo have guld i haanden, før han troede paa det og regnede med det. Men saa langt han kunde se, rev han sin tid med sig – vi andre kan trygt gaa videre, vi har ham

bag os og hans aands fakkel lysende over vore hoveder. Hvordan vi vil raade de evige gaader bag al erkendelse, eller som vi køligt, som I. P. Jacobsen, vil lukke øjnene for dem, bliver enhvers sag – han bekræftede os til jorden og slægten – til udviklingen. Og udviklingen er jo kun skridt for skidt, generation efter generation gennem den portal, livet her er. I. P. Jacobsen lærte os at se os for. Vi gaar nu under større og større tryghed. Vi kan se vejen for vor fod, vi kan se os tilbage, vi kan erkende og vurder os selv i forhold til slægt og natur.

Dette turde være den rette og vældige værdi i I. P. Jacobsens liv og arbejde – og ikke de hektiske, lyriske blomster, der blusser som klinte i hans væsens hvedeagre – og jeg har saa god tro til Thyboen, at han vil tage sit sunde blik paa, vil opgive studehandelen og kampen om I. P. Jacobsens navn og vurdere ham efter hans rette mægtige værd.

Og ud fra den vurdering behøver han egentlig ikke andet monument end hans eget gode navn – og hans egne straalende ord:

*Lys og landet –
det er det, vi vill!*

*Portræt 1924 af Bertel Budtz Müller
– ukendt kunstner.*

Bertel Budtz Müller

Bertel Budtz Müller (1890–1946) voksede op i Thisted som søn af stadsdyrlæge Hans Christian Müller. Han hørte til kredsen af unge revolutionære forfattere i årene efter Første Verdenskrig. Han oprettede i 1925 sammen med sin hustru, skuespillerinden Frida Budtz Müller, Arbejdernes Teater i København. Han blev i 1930erne en kendt og populær forfatter af et stort antal *thybohistorier*. Her har han fastholdt stærke billeder af landskab og natur i Thy, og givet indlevende skildringer af mennesker ved havet, på klitheden, i Limfjordslandet og i købstaden Thisted. I oktober 2018 udkom bogen »Syndikalistløjtnanten. Bertel Budtz Müller og hans generation«, skrevet af Knud Holch Andersen og Flemming Skipper.

Ovenstående kronik blev bragt i Social-Demokraten 27. marts 1937 med titlen »Klinten og Hveden«. Senere blev den i 1940 genoptrykt i Thybohistorier bind II, som har været forlægget for denne udgave i Jacobseniana. Titlen er ændret til »Den store syge thybo«, uden tvivl for at matche den efterfølgende artikel om Johan Skjoldborg, der har fået titlen »Den store sunde thybo«.

Torben Arboe

Hvafor saa do ed et nøj far?

(= hvorfor sagde du det ikke noget for?)

– om det dialektale ordstof i J. P. Jacobsens forfatterskab

Indledning

Blandt mange overordnede aspekter hos J. P. Jacobsen (litterært, ide-historisk mv.) har man ofte fokuseret på hans raffinerede sprogbrug (stilistisk), men også kommenteret på hans brug af dialekt, som måske ikke forekom helt så forståelig hos en digter med høje kunstneriske ambitioner. Dialektale ord, man ikke kendte, har ved (og siden) udgivelsen af både *Fru Marie Grubbe* (1876) og *Niels Lyhne* (1880) givet anledning til undren og spørgsmål, især »den *blaa*hvidste Himmel« i begyndelsen af *Fru Marie Grubbe* og adjektivet *gisten* i slutningen af *Niels Lyhne*, i sætningen:

»Tilværelsen var blevet *gisten*, og dens Indhold sived meningsløst bort til alle Sider«. J. P. Jacobsen måtte i breve til Edvard Brandes nærmere forklare den nuance af blå-hvidt, han ville betegne med adjektivet blåhvidst¹, og desuden i korrekturen, at *gisten* betyder »tæt, åben i fugerne«, som et trækar kunne blive, og at det ikke var en skrivefejl for »gusten«.²

De nævnte dialektale og andre vanskeligt forståelige ord er senere forklaret i udgivelsen J. P. Jacobsen: *Samlede Værker*. I-V. (1924–29) ved Morten Borup, hvor der i indledninger og noter gives mange andre vigtige oplysninger om teksterne; oplysninger, hvoraf mange gengives i nyere udgaver af enkeltværker og samlede værker. I det følgende citeres derfor først og fremmest fra Borups udgave, hvor *Fru Marie Grubbe* udgør bd. I, *Niels Lyhne* bd. II, og hvor novellen *Mogens* findes i bd. III. Desuden inddrages især udgaven *Samlede Værker*. I-VI. (1973)

ved Frederik Nielsen, da der heri findes dels to dialektdigte fra J. P. Jacobsens ungdom (i bd. IV), dels mange af hans breve (bd.V-VI).

J. P. Jacobsens brug af ældre ordstof og dialekt er tidligere behandlet mere eller mindre udførligt, især vedr. *Fru Marie Grubbe* (herefter også blot *Marie Grubbe*), først i Hans Brix: *Gudernes Tungemaal* (1911), dernæst i Paul V. Rubow: *Saga og Pastiche* (1923) og senest i Peter Skautrup: *Det danske Sprogs Historie*. IV (1968), kapitlet »J. P. Jacobsens sprog«. Morten Borup bemærker i bd. I (1924) af udgaven *Samlede Værker*, at »endnu er Dialekten i »Marie Grubbe« ikke undersøgt, men der er Grund til at tro, at en saadan Undersøgelse vilde give til Resultat, at det *snarere er sin Fødeegns Maal end Tjele-egnens*, han [dvs. J. P. Jacobsen] benytter« (forordet s. XXXVI, min understregning).

Det er til dels en sådan undersøgelse, Skautrup (1968) gennemfører for hele forfatterskabet, og den peger i samme retning som Borups antagelse, uden dog at gå i detaljer med de enkelte dialektale ord; der »foreligger ikke helhedsundersøgelser af Jacobsens sprog med hensyn til ordforrådet« (s. 195). Derfor kan det stadig være interessant at se nærmere på, hvordan J. P. Jacobsen bruger dialektalt ordstof, hvordan han lader det indgå i beskrivelser og replikker mv.; jeg finder det bedst at præsentere de udvalgte ord i kontekst for at give dækkende indtryk af deres funktion i teksten i stedet for blot at diskutere ordet som løsrevet dialektal enhed. Både Rubow og Skautrup giver omfattende lister over dialektale og andre ord; jeg behandler færre ord, men mere udførligt og ofte med tilføjelser til tidligere behandlinger.

1. Fru Marie Grubbe – Interieurer fra det syttende Aarhundrede (ud fra *Samlede Værker*. I. 1924)³

Den person, der får tildelt bogens længste og mest dialektale replik, er husholdersken på Tjele, Ane Jensdatter⁴; den skal undersøges først. Søren Ladefoged er den person, som tildeles flest dialektale replikker; de undersøges i det følgende afsnit.

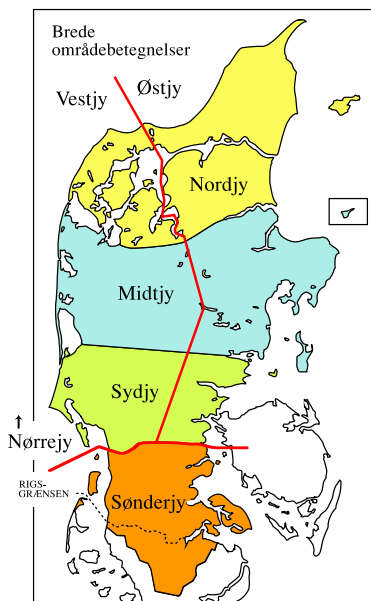
1.1. *Ane Jensdatters replikker*

I en samtale med herren på Tjele, Erik Grubbe, kritiserer Ane Jensdatter arbejdsforholdene og tjenestepigerne meget direkte:

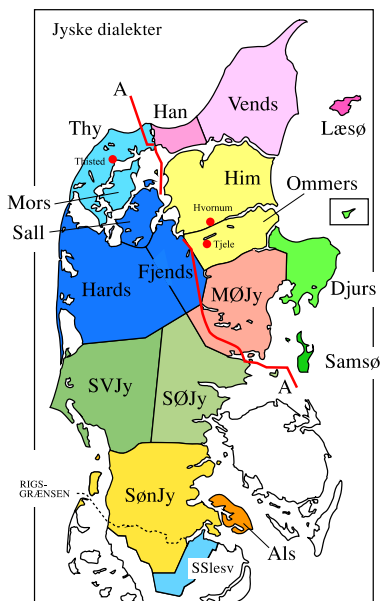
Ja! – I snakker! – der er Maade med Alting, men Hyvl i Grob og Hamler i Gras det er en lied Kongkyren. Jenne er En om Alting; de indenoms Piger er Trallier tilhobe, Kjærrestsladder og Byssens Nyt, det kan de nok kom' igjennem; gjør de Nøj, saa gjø' de ed skidt, aa gyres skal ed aa det til Gavns; men hvem der kommer te ed, det er misæl A. Wulborg æ syg aa Stine aa Buel, de Malosier, de staar og bødler te di sveder ve ed, men li vidt kommer de. En ku' da osse ha' nøj Hjælp a' Mari naar I vild' tal' henne te', men hun fo' da hverken Lov te' aa rør' sæ te' de' jen heller de aant. (s. 12).

Efter denne svada, hvor sidste del rammer ham personligt, beder Erik Grubbe Ane om at besinde sig: »du snakker dig jo baade fra Vejr og Aande og Landsens Maal tillige«. For ham var »Landsens Maal« formentlig en slags fællesdansk eller regionalsprog, som Anes dialekt afviger stærkt fra, og Anes replik har formentlig også på 1870'ernes læsere virket nærmest som »en Mundfuld ram Jydsk til at aabne /D/agen med«, for nu (næsten) at citere titlen på et ældre digt.⁵

J. P. Jacobsen har nævnt, at han forsøgte at lytte sig ind på dialekten især via gamle menneskers brug af den hjemme i Thisted og omegn (jf. forordet s. XXXI)⁶, og skønt bogens handling fra begyndelsen er henlagt til herregården Tjele i Østjylland mellem Viborg og Randers, er det (som nævnt ovenfor) nærliggende at antage, at J. P. Jacobsen især har anvendt Thistedegnens og Thys dialekter, dvs. nordvestjyske ord og udtaleformer. Her inddrager jeg især Jysk Ordbog som referenceramme for undersøgelsen: både den redigerede/publicerede del A-K (www.jyskordbog.dk) og den resterende del L-Å i ordbogskartoteket; desuden H. F. Feilbergs jyske ordbog (Feilberg 1886-1914), hvortil meget af materialet er indsamlet på J. P. Jacobsens tid. De

Kort 1. Jysk Ordbogets brede områdebetegnelser, atlaskort K 0.1 og K 0.2. Der refereres i det følgende til Nordjy (etc.) med ›Nordjylland‹ (etc.) hhv. ›nordjysk‹ (etc.) afhængig af konteksten.

Kort 2. Jysk Ordbogets dialektområder, atlaskort K 0.3 og K 0.4. Forkortelser: Vends = Vendsyssel, Han = Hanherred, Him = Himmerland, Ommers = Ommersyssel, Sall = Salling, Hards = Hardsyssel, Fjends = Fjends herred mv., Djurs = Djursland; MØJy = Midtøstjylland, tilsvarende for SVJy etc.

Linjen A-A: artikelgrænsen, dvs. grænsen mellem foransat bestemt kendeord (æ mand = manden) vest og syd for linjen hhv. efterstillet bestemt kendeord (mand-en) øst for linjen, jf. atlaskort K 7.1.

dialektområder, der refereres til i det følgende, er anført på kort 1-2; på kort 2 er også indtegnet Thisted, Tjele og Hvornum (Søren Lade-fogeds formentlige hjemsovn, jf. afsnit 1.2).

Foruden til områderne på kortene refereres med Nordvestjylland til Thy og Mors, med Nordøstjylland til Himmerland og Ommersys-sel, med Midtvestjylland til Hardsyssel, Fjends og Salling; tilsvarende anvendes betegnelserne ›nordvestjysk‹ etc. Det ses, at Tjele (gods og sogn) ligger i Ommersyssel. Også Hvornum sogn ligger i Ommersys-sel, i Onsild herred, men i det nordvestlige hjørne af herredet, der går ind i Himmerland.

Så meget om dialektområder mv. på kort 1-2; tilbage til teksten.

Helt generelt viser sætningen »det er misæl A« i replikken ovenfor, at der som personligt pronomener bruges *a* i stedet for ›jeg‹, og det er ikke thy-dialekt: i Thy siges *æ* for ›jeg‹ (ligesom i Sønderjylland), mens man i det øvrige Nørrejylland anvender *a* (se kort ved artiklen *a*³ i Jysk Ordbog). På dette punkt er Anes og (ses det senere) de øv-rige dialekttalendes sprog altså mere generelt nørrejysk.⁷ – Udtrykket »Hywl i Grob (etc.)« oversætter J. P. Jacobsen i en note ved: »Det er en daarlig Kongekjørsel at kjøre Hjulene i Grøften og Vognhamlerne itu«. Udtalen *hywl* af ›hjul‹ er den almindelige i Nord- og Midtjylland, både i vest og øst; derimod bruges ordet *grob* for ›grøft‹ stort set ikke i Østjylland fra Aalborg over Viborg til Aarhus (jf. udbredelseskort *grob*¹ i Jysk Ordbog), hvilket peger mod, at Jacobsen har det fra vestjysk. Betegnelsen *hamler* om trækstænger på hestevogn er almindelig i hele Nørrejylland, mens forbindelsen *i Gras* (= i stykker, itu) er velkendt i Vestjylland og egnen nord for Limfjorden, derimod ikke i Østjylland (se kortet ved *gras* i Jysk Ordbog).

Kongkyren / Kongekjørsel betegner pligtkørsel, hvor man skulle stille med heste og vogn til brug for kongen eller hans embedsmænd; ordet er sporadisk oplyst fra Vestjylland, desuden Midtjylland, dog ikke fra Tjele-egnen. Jysk Ordbog har ikke andre eksempler på det samlede

udtryk, men har alligevel valgt at bringe det i artiklen *konge·køren*; det virker så mundret, at det får klang af en talemåde og snarest må ses idiomatisk ordforbindelse (eller blot ›idiom«, Arboe 2011 s. 266f.). I øvrigt er *køren* et eksempel på J. P. Jacobsens hyppige brug af verbal-substantiver, hvilket jeg kort vender tilbage til i afsnit 1.5.

De »indenoms Piger«, dvs. tjenestepigerne i stuehuset, betegnes som »Trallier tilhobe«; *tralli* betyder ›udygtig kvinde, fjante mv.« og viser sig at høre hjemme i Nordvestjylland: Thy, Mors, Vesterhanherred, desuden mere spredt i det nordlige Midtvestjylland (syd for Limfjorden) ifølge materialet i Jysk Ordbog. To af pigerne betegnes som *Malosier*, og J. P. Jacobsen oversætter i en note *Malosie* ved ›stort, klodset Fru-entimmer«. Ordet er vanskeligt at indplacere; det er kun registreret i få tilfælde og da oftest skrevet *malosi* uden udlydende *-e*, dels i Thy / Vesterhanherred, dels i Hardssyssel (Herning-egnen). Desuden optræder en form med kun to stavelser, *malos*, også i Nordthy og videre i Østerhanherred samt på Mors, igen kun i få tilfælde og i Nordvestjylland. Altså et egnsbestemt ord; dets oprindelse er endnu ikke klarlagt. Måske har det forbindelse til et fransk adjektiv og substantiv *malotru*, der som substantiv kan betegne en plump person, en klods eller tølper (jf. *Fransk-Dansk ordbog* (1966)).

Også nogle lydligge træk peger mod Nordvestjylland. Skiftet mellem ø- og y-vokalerne i *gjø'* og *gyres* (= gør, gøres) er i overensstemmelse med udtalen af *gøre* i præsens hhv. infinitiv i Thy / Nordthy, mens Tjele-egnen her kun har ø-vokal, *gjør* mv., jf. kort 1 og 2 i artiklen *gøre* i Jysk Ordbog. Med formen *ed* for ordet ›det« vil J. P. Jacobsen formentlig angive en udtale med »blødt d« (spirantisk d), hvilket er udtalen i nordvestjysk; Tjele-egnen har her som en del af et større midt- og sydjysk område udtalen *et* (jf. atlaskort K 6.1 i Jysk Ordbog).

Det øvrige dialektpræg i Ane Jensdatters replik er ikke så specifikt egnspræget: *jenne* er en jysk udtale af ›ene«, og tilsvarende er *de jen heller de aant* jysk for ›det ene eller det andet«. *Nøj* er en nordjysk udtale af ›noget«, og *bødler* betegner at ›arbejde tunge, uhåndterlige ting« og

er (med udtaleformer som *bøjler*, *børler*) almindeligt kendt i det meste af Nørrejylland, jf. artiklen *bødle*¹ i Jysk Ordbog.

Wulborg og *Buel* er kvindenavnene Valborg og Boel. Flere ord er afkortet med apostroffer, især ved udeladelse af udlydende -e, fx *kom'*, *tal'*, *ha'*, *rør'* (= komme, tale, have, røre), hvilket antagelig skal signalere hurtigt (jysk) talesprog, men også viser den såkaldte *jyske apokope*, dvs. afskæring af udlydende tryksvag stavelse (jf. Arboe (2006) s. 288 note 10). Endelig bruges *En* i stedet for »man«, vel også for at vise talesprogspræg; dette træk ses også i Marie Grubbes replikker, skønt hun ikke tillægges dialekt.

Ane tillægges også dialektale ord senere i samtalen (s. 13): »der er mere *Sind* i Marie end hun kan komme gennem Verden med«, dvs. Marie er alt for stejl og egenrådig til, at det kan gå hende godt i livet, en velkendt betydning af *sind* i nord- og vestjysk. Lige derefter: »det fik nu være den *Fejler*, det er«; her er *fejler* en almindelig sideform til substantivet *fejl* i Vest-, Midt- og Sydjylland, jf. artiklen *fejl*¹ i Jysk Ordbog. Lidt senere taler Ane Jensdatter og Erik Grubbe fornuftigt om praktiske forhold vedr. Maries forestående rejse til København (s. 14), og Ane har ikke flere replikker senere.

1.2. Søren Ladefogeds replikker

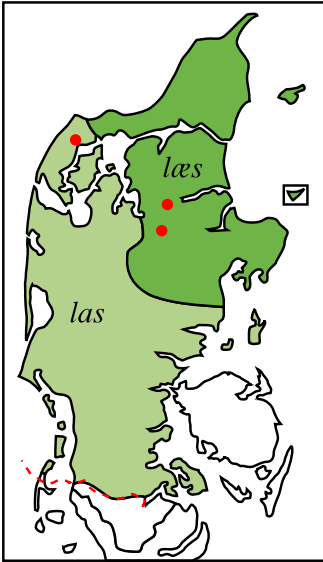
Artiklens overskrift: »Hvafør saa do ed et nøj far?« er (den 22-årige) Søren Ladefogeds reaktion på, at (den nu 46-årige) Marie Grubbe har erklæret ham sin kærlighed, hvad han ikke havde turdet håbe på (s. 292); oversættelsen følger J. P. Jacobsens note samme sted. Af replikkens ord er *hvafør* kendt som sideform til *hvorfor* især i Vendsyssel og nordvestjysk, men ikke i nordøstjysk, herunder Ommersyssel, og dermed ikke på Tjele-egnen. Udtalen *nøj* af »noget« er kendt også i nordøstjysk, og udtalen *far* af »før« er almindelig i det meste Nørrejylland (jf. kort i artiklen *før*³ i Jysk Ordbog). Replikken peger dermed samlet set mest mod nordvestjysk dialekt.

Søren Ladefoged er kommet til Tjele fra Hvornum (jf. s. 278)⁸, et sogn lidt vest for Hobro, i Ommersyssel på grænsen til Himmerland, som nævnt ved kort 2 ovenfor. Afstanden mellem Hvornum og Tjele er kun ca. 10 km, Hvornum nord for Tjele Langsø, Tjele syd for. Men har J. P. Jacobsen alligevel anført Sørens sprog som mere østjysk end Anes, der viste sig at være temmelig stærkt nordvestjysk farvet? Det vil blive for omfattende at undersøge alle replikkerne s. 290–305 i detaljer; i stedet må udvælges ord eller udtaleformer, som mest sandsynligt udviser forskelle mellem Ommersyssel og Thy, nordøstjysk og nordvestjysk.

Sørens udbrud efter det ovennævnte er: »Aa den Unde! hvem sku da ha tint ...« (s. 292), og her kunne både *unde* (= onde) og *tint* (= tænkt) være interessante. Udtalen af ›onde‹ med markeret d stammer formentlig fra en læseudtale af eden ›den onde‹ og er så overført til den dialektale udtale af ›ond‹, som er *un*, *uwn* og lignende i hele Jylland. Udtalen *tint* af participiet ›tænkt‹ findes (ved siden af *tent*) i både nordvestjysk og nordøstjysk ifølge kort ud fra besvarelser af Jysk Ordbogs spørgeliste CK 31⁹; det kan dermed ikke bruges som skelnemærke.

Anmærkning om Jysk Ordbogs spørgelistemateriale: Der foreligger her mange besvarelser, ofte flere hundrede, på spørgsmål om ords udtale, betydninger, bøjningsformer mv.; de er indtastet i databaser og derefter gjort tilgængelige som kort over udbredelse af ord, udtaleformer etc., ofte også synonymmer. Et meget sikkert materiale, som især anvendes som foreløbigt grundlag ved ord, der endnu ikke er færdigredigerede til Jysk Ordbog, herunder mange i det følgende (se kort 3).

Et andet participium, *skot* (= skudt), s. 304 i sætningen: »A haar skot hende« (= jeg har skudt hende) giver et bedre resultat: *skot* (og *skåt*) er udtalen i hele området nord for Limfjorden og i Himmerland, men ikke i Ommersyssel, der har udtale med ø-vokal: *skøt* ligesom størstedelen af det øvrige Jylland, med varianten *skjøt* i Salling og det nordlige Hardsyssel og Fjends (jf. kort ud fra spørgeliste CO 22). Mest sandsynligt altså en udtaleform, J. P. Jacobsen har kendt fra Thy.

Kort 3. Udtale af substantivet læs ifølge besvarelser af spørgeliste H 9, i alt 1.036 besvarelser fra 634 sogne.

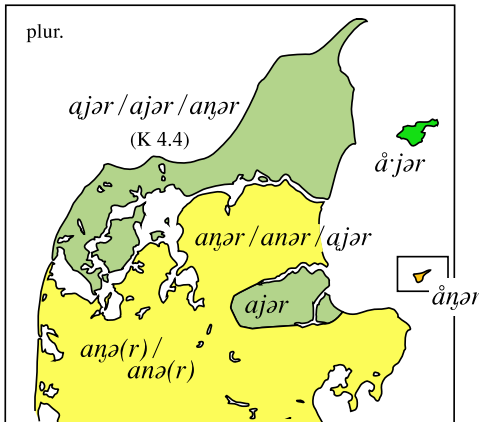
Et substantiv som *ralt* (= pjalt, s. 300) er også værd at undersøge. Det optræder i sætningen: »jen Lap og jen Ralt og jen til og manne flier, det bly'er en hiel Las« (= én lap og én ralt og én til og mange flere, det bliver et helt læs). *Ralt* viser sig at være massivt forekommende i hele Vestjylland og Hanherred, mere spredt i Vendsyssel, Vesthimmerland, Syd- og Sønderjylland, men næsten fraværende i det øvrige Himmerland, i Ommersyssel, det nordlige Midtøstjylland samt Djursland (ifølge kort ud fra spørgeliste Q 2). Udtalen af sætningens sidste ord, *las*, påkalder sig også opmærksomhed. Her viser sig at være et meget skarpt skel i udtaleformerne: *las* gælder hele Vestjylland og Sønderjylland, desuden Østjylland fra Århus-Silkeborg egnen og sydpå til og med Sønderjylland; *læs* er derimod typisk østjysk, fra Vendsyssel over Himmerland og Ommersyssel til Djursland og størstedelen af Midtøstjylland, jf. kort 3.

Her ses altså igen et eksempel på, at J. P. Jacobsen benytter Thy-udtale også for Søren Ladefoged. Også denne sætning virker idiomatisk, som en talemåde; den er dog ikke registreret andre steder i Jysk

Ordbogs materiale og må antagelig tilskrives J. P. Jacobsens lydørhed over for talemåder hos ældre dialekttalende eller hans egen sproglige skaberkraft.

I to replikker findes et klart vestjysk dialekttræk, nemlig foransat bestemt artikel (kendeord) *e* ved substantiver (jf. linjen A-A på kort 2 ovenfor). Først: »de vil ha *e Hjæl* a mæ«, hvor J. P. Jacobsen i note oversætter: »tage Hjællet af En = slaa En ihjæl« (s. 302); senere: »jeg skal vise dig derhen, hvor *e Høns* di pikker« (= hvor hønsene pikker, dvs. tager korn mv. op fra jorden med næbbet (s. 321)), hvilket ifølge J. P. Jacobsens oversættelse andetsteds er en metafor for: »slaa til Jorde« (jf. note s. 390). Her peger dialektbrugen altså entydigt mod (nord) vestjysk og dermed Thy. J. P. Jacobsen har måske valgt at bibeholde de to idiomatiske vendinger ud fra, at de virker mere kraftfuldt på dialekt end i rigsdansk gengivelse.

En iøjnefaldende udtaleform er *Ajer* (s. 300), i sætningen: »A haar en Rigsdaler, naar som Ajer di ingen haar« (= jeg har en rigsdaler, når andre (de) ingen har). J. P. Jacobsen oversætter i en note *Ajer* til »andre«. Denne pluralisform af pronomenet *anden*, med palataliseret / nasaleret *nd*, er typisk nordvestjysk, men findes også netop i Ommersyssel: Hobro-Randers egnen, jf. kort 4.

Kort 4. Udtale af pronomenet *andre* ifølge artiklen *anden*² (kort 3) i *Jysk Ordbog*, med henvisning til atlaskort K 4.4 angående grænserne for udtaleformer anført mellem skråstreger.

Denne udtaleform peger altså ikke nødvendigvis mod Thy, skønt dens tilknytning dertil er sandsynlig.

I et sammenstød med Marie Grubbe (vedr. tjenestepigen Ane Trinderup) udbryder Søren: »Do gjør' mæ tobele mæ di Snak« (s. 303), hvor *tobele* naturligtvis er adjektivet ›tåbelig‹; ordet kan i jysk betyde både ›(rund)tosset, ør, skør‹, ›vanvittig‹, men også ›arrig, rasende‹. Sætningen oversættes nok bedst ved: ›du gør mig vanvittig med din snak‹, med en overtone af ›rasende‹; i hvert fald er det derefter, Søren løber ud og skyder mod Ane Trinderup (jf. sætningen »A haar skot hende« ovenfor). Denne betydning er typisk i Thy-dialekten, men også mere spredt dokumenteret i andre nordjyske egne. Mest sandsynligt har J. P. Jacobsen den fra Thy; den ses også i digtet *Visby* (jf. afsnit 5.2).

Sørens svar, da Marie spurgte ham, om han sad godt: »Det var der Maade med« (s. 295), er også et velkendt udtryk i Thy for »ikke så godt«. Videre er Sørens tanker: »det var ingenting lig ad« (= det lignede ikke noget, dvs. det var helt urimeligt, s. 297), og »han vilde raade og hun skulde lyde« (smst.), typiske Thy-måder at udtrykke sig på, nærmest idiomatiske vendinger (Arboe 2011 s. 268), hvor J. P. Jacobsen virkelig har lyttet sig ind på gamle thyboers sprog. Tilsvarende har bemærkningen: »De er da hverken Komeddi eller Obenbarels?« (dvs. komedie eller åbenbarelse, s. 292), et idiomatisk præg, men ses ikke afhjemlet andre steder i Jysk Ordbogs materiale; den må enten være hørt hos de gamle eller dannet af J. P. Jacobsen med sikker fornemmelse for, hvad der kunne blive et fast udtryk i dialekten.

Da nogle af tjenestefolkene kommer med slet skjulte hentydninger til det mærkværdige og risikable i forholdet mellem Søren og Marie (faktisk ulovligt, jf. note s. 384, idet Marie Grubbe stadig var gift med Palle Dyre), siger Søren: »Er et mæ, I snakker om ... så sej it der og kryk, men sæj hva' I vil sæj« (= er det mig, I snakker om ... så sid ikke der og kryb sammen, men sig, hvad I vil sige; s. 298). Her kunne verbet *krykke* med betydningen ›krybe sammen‹ måske pege mod en bestemt eg; men denne betydning af ordet viser sig at være velkendt

i hele Nord- og Midtjylland (jf. *krykke*² 2 i Jysk Ordbog; hos Molbech (1841) skrevet *krøkke* s. 341). Derimod kan formen *et* (= det) måske være tænkt som østjysk, jf. bemærkningerne om *ed* / *et* i afsnit 1.1; desuden bruges den af flere tjenestefolk (jf. næste afsnit). Men Søren bruger også formen *ed*, jf. replikken »Hvafor så do ed et nøj far?« ovenfor.

Der kan gives flere eksempler på Søren's dialektbrug, fx vedrørende styrvoltspillet på markedet i Aarhus (s. 314ff.); men resultatet er det samme: i adskillige tilfælde er der tale om ord og former fra Thy eller nordvestjysk, i andre er ordene og formerne fælles for Thy og Himmerland/Ommersyssel: de er i intet tilfælde klart fra Ommersyssel eller nordøstjysk.

1.3. Andre personers brug af dialekt

Tjenestefolkene på Tjele har også enkelte jyskfarvede udtaleformer, »hans Kjærrest« (= hans kæreste, s. 296), sagt af ovennævnte Ane Trinderup, som er niece til Søren¹⁰; her er forlydspalataliseringen af *k-* til *kj-* et fællesjysk træk. En anden tjenestepige tilbyder ironisk Søren »en gal Skjelling for en Kys« (dvs. en ugyldig skilling for et kys, s. 296), hvor der igen bruges *kj-* i stedet for blot *k-*, desuden ved *kys* det ubestemte kendeord *en*, som nok blot skal signalere dialekt, men faktisk er et vestjysk træk: østjysk har ligesom rigsdansk kendeordet *et* her.

Et tilstræbt østjysk træk ses i omtalen af Søren: »Der haar vi Barunen« (= der har vi baronen, s. 298), nemlig efterstillet bestemt artikel *-en* i modsætning til vestjysk foransat artikel. Udtalen med *-ue-* er sjældent i jysk, i artiklen *baron* Jysk Ordbog nævnes kun udtalen *baroun*. Samme tjenestekarl fortsætter: »A vild' it vær' i hanses Sted for saamanne Rosenobler, som der kan gaa i en Møl'sæk«, hvor der ses flere dialektale træk: den jyske apokope (bortkastelse af udlydende *-e*) i *vild'*, *vær'*, *Møl'* (= mølle-), udtalen *manne* af »mange« og en jysk dobbelt genitiv, *hanses*, ellers sjældent registreret. Desuden ses flere steder udtaleformen *et* for »det«, fx »Er et herover?« (= er det herover, s. 298),

hvor den talende med hånden antyder et snit over halsen som den fare, Søren løber ved at være åbenlys kæreste med Marie Grubbe. Bemærkningen i forordet om, at »Søren taler ravjysk til sine Medtjenere, medens disse svarer ham paa rent Rigsmaal« (s. XXXV), er dermed ikke helt rigtig; kun skytten bruger rent rigsdansk, til gengæld i to lange replikker (s. 298f.).

Sofie Urnes sprog i København, i samtalen med kongesønnen Ulrik Frederik Gyldenløve, er ligeledes jyskpræget via adskillige apokoper markeret ved apostroffer: »denne *ulykkelig*' Affaire«, »allesammen ... *udsat*' for at miste (etc.)« (s. 65); senere også uden apostrofmarkering: »hundred Ting, du *ønsked* at hviske mig til«, og: »igaar ... sad jeg forgjæves og *vented* og længtes« (s. 103). Skautrup (1968) bemærker, at hendes replik: »Hvad for en Lummervarme er det da ogsaa i dag« (s. 65) ikke kunne være bedre jysk (s. 196).

Mere speciel er sprogblandingen hos Daniel Knopf, der fx siger: »*Høder* du?« (= truer du) med skånsk accent (s. 141), hvor (nordvest)jysk har et næsten enslydende verbum *høge* = »true (med knyttet hånd)«. Daniel bruger også (nordvest)jyske ord som *Hjadderkop* og *Nøvt* i sine replikker (s. 142, 140, jf. næste afsnit), og han siger: »jeg er *en* ulykkelig Menneske« (s. 58) med kendeordet for fælleskøn i stedet for neutrum, parallelt med »en kys« hos tjenestepigen ovenfor. Videre bruger han udtrykket: »jeg er galen som en Flue i en Flaske« (s. 175f.), hvor analogien (sammenligningen) »som en flue i en flaske« er en idiomatisk ordforbindelse, kendt i nordvestjysk.

Søsteren, Magnille, bruger en potentielt idiomatisk vending i en kommentar til Daniel, som er halt: »Du farer jo som et vindt Hjul i en skæv Vej« (s. 175). Dette udtryk ses dog ikke som helhed i hverken Feilbergs ordbog, Jysk Ordbog eller Ordbog over det Danske Sprog (ODS); men første led i analogien optræder i Vendsyssel: komme farenende som æ *we'j hyw'l* = »et vindt (dvs. skævt) hjul.«¹¹ Tilsvarende ses i ODS for denne ordforbindelse betydningen »styrte slingrende af afsted« (i artiklen *IV. vind* 1). Udtrykket som helhed kan J. P. Jacobsen

have hørt hos ældre dialekttalende, eller han har dannet det selv; det lader sig næppe afgøre endeligt.

1.4. Enkelte øvrige dialektord

Nogle få øvrige ord fortjener en kommentar; de anføres her i alfabetisk rækkefølge med kontekst til angivelse af brugssituationen.

Bisseprås (s. 162). »I Storstuen ... stod en Bissepraas i en Træstage nede paa Gulvet og brændte«. Ordet forklares i en note med henvisning til Kalkars ordbog (Kalkar 1881-1905): »et lys til at gå med«; verbet *bisse* forklares her som »fare omkring«, »fare af sted«. ODS har ikke ordet; men det er anført i ODS-supplementet. Jysk Ordbog har heller ikke ordet, og Feilberg har *bese* som opslagsform for verbet »bisse«, men ikke nogen sammensætning med substantivet »prås«, derimod synonymet *løbeprås* fra Vestjylland.

Cyprianus (s. 283). Søren Ladefoged sammenligner det, at han i sin begyndende forelskelse ikke kan slippe for at tænke på Marie Grubbe, med, »hvad han havde hørt om Cyprianus ... En kunde brænde den og drukne den, den kom dog ligegodt igjen«. Feilberg betegner bogen som »den danske almues trolddomsbog« og anfører jyske udtaleformer som *Seperonus*, *Sepriå·nus* (med længde på å-vokalen). I Jysk Ordbog gives der flere dialektale lydformer, fx *sypriå·nus*, *seperjo·nes*, og definitionen lyder: »bog med magisk indhold, trylleformler, husråd etc.«. Der er således ikke tale om et så fint og fornemt skrift, som det latinske navn måske kunne antyde.

Daldøs (s. 146). En dag kort efter brylluppet med Marie Grubbe havde Ulrik Frederik Gyldenløve følt sig temmelig rastløs og »forsøgt paa at læse og havde spillet Daldøs med Marie«. Skønt denne scene foregår i København, kendes daldøs-spillet kun fra Thy og Fanø ifølge Jysk Ordbog; det defineres her som »et brætspil, hvor der anvendes særlige aflange terninger«. Brikkerne var en slags pinde, der placeredes i huller i spillebrættet. J. P. Jacobsens kendskab til spillet omtales nærmere hos Sørensen og Nielsen (1997), hvor spillet også vises på et farvefoto (s. 53).¹²

Hjadderkop (s. 142). Daniel Knopf spiller flere personer i en komedie med sig selv: »min Fru Ide, at forstaa – din Hjadderkop – hun har Skabning, du, at forstaa – Lemmer (etc.)«. Her oversættes *hjadderkop* i en note ved »vrøvlehoved« ud fra »hjadrekar« med denne betydning i Feilbergs ordbog. Disse sammensætninger er ikke at finde i Jysk Ordbog: her bringes først substantivet *hjadder* med betydningerne: 1) »sludder, vrøvkl, 2) »person, der sludrer, vrøvler«, dernæst verbet *hjadre* med betydningen: »snakke meget, lade munden løbe, sludre«, hvortil så nævnes en række sammensætninger som *hjadre·hoved*, *hjadre·kurv*. Substantivet *hjadder* er spredt registreret i Nordvestjylland og størstedelen af det øvrige Nørrejylland, de øvrige ord mere sporadisk inden for samme område.

Kuld = kulde (s. 167). »Den tager Kuld, den lille Stakkel«, siger Ulrik Frederik Gyldenløve om Marie Grubbes ophovnede hånd. Det er ikke nævnt i note hos Borup, men i Erslev Andersens udgave (1989) oversat ved »den er kold« (s. 258). I nordvestjysk mv. er betydningen af »tage kuld« egentlig stærkere: »at blive gennemkold«, for personer også: »blive forkølet«, jf. Feilbergs ordbog.

Kvind: er almindelig i jysk i stedet for »kvinde«, men ofte lidt nedsettende, fx i Erik Grubbes brug af ordet over for Ane Jensdatter (s. 13) og Ulrik Frederik Gyldenløves over for Marie Grubbe (s. 227).

Nøvt (s. 19, 140). Erik Grubbe: »Det er gode Tider for Nøvter og Tosser, naar Rigens Raader er galne tilhobe« (s. 19); Daniel Knopf: »Skal jeg /bruge våben mod dig/? hvad, din Nøvt du er!« (s. 140). Borup vil i note (s. 352) aflede ordet af »jysk Nød, Kvæg(hoved)«, men der ses ikke ved *nød* udtaleformer med *-vt* i Feilbergs ordbog (2. *nød*) eller ODS (III. *Nød*), som kunne begrunde en sådan afledning. Hos Skautrup (1968) forklares ordet da også mere plausibelt som »nysgerrig, næsvis person« med forbindelse til »jysk *nøvte*, være nysgerrig, næsvis« (s. 197).

Olufsmarked (s. 312). Søren Ladefoged »sad Aftenen før St. Olufsmarked ... /i/ et af de simpleste Herberger i Aarhus« og spillede

styrvolt med tre andre mænd; i note nævnes, at dette marked lå d. 29. juli, men i 1685 erstattedes af to andre markedsdage i februar hhv. oktober. Imidlertid må det være genoptaget senere; i hvert fald omtales det i adskillige kilder (årbøger fra Aarhus Stift mv.) vedr. 1800-tallet som et særdeles levende marked 29.-31. juli, skrevet *Olsmarked* og *Wolsmarked* (*Sct. Olufsmarkedet*) midt i århundredet. Feilbergs ordbog nævner tilsvarende under *Sankt Olesdag*, at der den dag (29/7) holdes *Wölles marken* (= marked) i Århus. J. P. Jacobsen kan dermed have kendt til det i samtiden.

Runsk (s. 216). Marie Grubbe skriver fra Aggershus / Akershus til søsteren om sin »fine hr. Gemal« (dvs. Ulrik Frederik Gyldenløve) efter hans sidespring med Karen Fiol og indlogering af andre skøger på Akershus: »han kan for mig løbe Runsk efter Rakkerens Kvind, om det skulde være hans Ønske«. Her oversættes i noten »løbe runsk« ved »løbe galk, og udtrykket menes dannet efter et brev fra Christian IV i 1640 (s. 379). Dog kan J. P. Jacobsen måske have kendt noget tilsvarende fra dialekten: Feilbergs ordbog anfører nemlig under adjektivet *ronsk* betydningen: »om mennesker: gejl«, mens ordets hovedbetydning »være avlelysten« gælder væddere (også kaldt »ronnevæddere«), bl.a. i vendsysselsk og vestjysk. Jysk Ordbog har spredte eksempler fra jysk iøvrigt.

Spitalstosset (s. 13), Erik Grubbe til Ane Jensdatter: »Er du da spitalstosset, Kvind?«. Borup nævner ikke ordet i noterne; men førsteledet kan være adjektivet *spedalsk*, som i jysk har fået betydningen »tåbelig, ustyrlig«, jf. Feilbergs ordbog, en forklaring, som også Skautrup tilslutter sig (s. 197). I 1989/2003-udgaven oversættes ordet ved: »skrupskør (som i et hospital for sindssyge)« (s. 249); »hospital« havde dog ikke denne betydning på J. P. Jacobsens tid eller tidligere, men derimod »fattighus, fattiggård« både i jysk og rigsdansk (jf. *hospital* 2 i Jysk Ordbog, I. *Hospital* 1 i ODS).

Stjærn (s. 227). Ulrik Frederik Gyldenløve til Marie Grubbe, da hun har sagt ham, hvor dybt hun hader ham: »tag din Fod af min

Vej, eller jeg flækker din Stjærn, der er Dræbningsblod oppe«. Stedet citeres i ODS under *Stjern 1* med betydningen ›pandeskal; ODS betegner ordet som dialektalt og anfører det især fra jyske digtere. I Feilbergs ordbog nævnes først betydningen ›blis, hvid plet i hests el. kos pande«, dernæst ›pandeskal« og til sidst (overført) ›rus, beruselse«. Jysk Ordbogs materiale viser også disse tre betydninger.

En passant skal nævnes ordene **Ganteras**, **hug** og **sagte**. *Ganteras* (s. 26) er en afledning af verbet *gante* = more sig, men ses ikke i ordbøgerne, heller ikke hos Molbech (1841); ordbøgerne har i stedet afledningen *ganteri*, dvs. *ganteras* er tilsyneladende dannet af J. P. Jacobsen.¹³ – Formen *hug* optræder med betydningen ›huggede« i en beskrivelse af Marie Grubbe på en ridetur: »hun lo og *hug* med Pidsken ned i de høje Bregner« (s. 137), altså en datidsform efter stærk bøjning uden endelsesmorfem; den har været almindelig i Nord- og Midtjylland, jf. kort 2 ved verbet *hugge* i Jysk Ordbog. – Ordet *sagte* (s. 121) gengiver den dialektale udtale *sajt* af adverbiet ›sagtens«, almindelig i Nord- og Midtjylland mv. ved siden af udtaleformen *sajtens* (jf. spørgeliste kort CD 9a).

Til sidst skal to talemåder, der har fået status af ordsprog, omtales. Over for Sti Høg bander Marie Grubbe på, at hun ikke forstår, hvad han siger, hvortil han replicerer: *Bande bider intet Øje ud, veed I, uden Næve følger efter* (s. 197). Ifølge Borups note hertil har J. P. Jacobsen fundet »dette gamle Ordsprog« i et brev fra 1652 til Leonora Christine. Han kan dog måske på sin hjemegn have hørt en variant som: *band(e) bider ikke skind, uden næven følger med*, der anføres under *band*¹ i Jysk Ordbog og var kendt i hvert fald i Vendsyssel og på Mors. – Senere replicerer Søren Ladefoged på den vedvarende kritik fra andre på Tjele: *truet Mand kan læng' løv'* (= længe leve, s. 301). Denne talemåde henføres i Borups note til Mau (1879), hvor den, med tilføjelsen: *naar han kan faa Brød nok*, betegnes som jysk (bd. II s. 454). Begge versioner er idiomatiske udtryk i nordjysk; J. P. Jacobsen kan have kendt ordsproget fra Thisted og omegn.

1.5. Tidligere behandlinger af dialektbrugen i *Fru Marie Grubbe*

En del af kritikken mod *Fru Marie Grubbe* ved udgivelsen og senere var, at J. P. Jacobsen ikke ramte det 1600-tals talesprog, som han havde tilsigtet med sin pastichedigtning. I en sen anmeldelse i *Fædrelandet* 22/3 1878 kritiserede Carl Ploug bogen på flere punkter og anførte afslutningsvis, »at vi ingenlunde betragte Gjennemførelsen af en Sprogform, der skal ligne en svunden Tids Talebrug, som rigtig« (jf. Ottosen (1972) s. 133). J. P. Jacobsen svarede i et længere brev (d. 30/4), at han netop ikke havde kopieret fra de gamle skrifter, som han havde studeret forud, men var gået andre veje:

af gamle Dialekter, særlig vestjydske og thylandske, endnu særligere saadan som disse tales og i min Barndom taltes af gamle Folk, søgte jeg at lytte mig til Datidens Talesprog, og jeg er vis paa i Sætningens Holdning og Bygning, i Betoning og Billedvalg at være kommet det temmelig nær. (forordet s. XXXI; desuden *Samlede Værker* (1973) VI s. 52).

Svaret viser, at J. P. Jacobsen mener, at han ved indfølt brug af sin tids thy-dialekt hos især de gamle kommer tæt på i hvert fald en del af talesproget et par århundreder tidligere. Dette forudsætter en statisk dialekt gennem et langt tidsrum, en betragtning, der senere er blevet betvivlet for dialekterne generelt, men som antagelig kan være rigtig for Thy dengang på grund af den »afsides Beliggenhed« og deraf følgende mindre samkvem med folk fra andre egne.¹⁴

Hans Brix når i afsnittet »Marie Grubbe« (Brix (1911/1962), s. 128-142) frem til, at romanen er skrevet i fire forskellige typer sprog: 1) i bønders tale benyttes jysk landsmål, 2) i de højere klassers tale anvendes en efterligning af det 17. årh.s skriftsprog, desuden ses dels 3) moderne dansk i en klar og jævn form, dels 4) en art poetisk sprog, der danner tydelig modsætning til den jævne stil. Som eksempel på bredt jysk i 1) nævnes som forventeligt Ane Jensdatters ovenfor analyserede replik; de tre øvrige kategorier er her blot nævnt for overblikkets skyld. Som afvigende træk i forhold til rigsmålet nævner Brix

»bortkastelsen af e i datid af svage verber« (s. 137) i visse afsnit af J. P. Jacobsens prosa; der anføres ikke eksempler, men tænkes formentlig på bl.a. Sofie Urnes replikker som nævnt i afsnit 1.3.

Paul V. Rubow gennemfører i sin saga- og pastiche-undersøgelse (Rubow (1923/1968)) en fintmasket opdeling af ordstoffet hos forfattere fra romantikken (Oehlenschläger, Grundtvig, Poul Martin Møller), romantisme-perioden (Blicher, Henrik Hertz m.fl.) og naturalisme-perioden, først og fremmest J. P. Jacobsen og især *Marie Grubbe*. Efter en indledende oversigt (s. 173) omtrent som hos Brix opdeles en gruppe benævnt »Danske Ord, Ordforbindelser« (s. 193ff.) i undergrupperne: 1) Gammeldags ord (på J. P. Jacobsens tid), herunder a) såkaldte »papirord«, dvs. bogsprogsord, b) bibelske, poetiske og andre højtidelige ord; 2) Forældede ord, herunder a) ord fra forældet, men stadig læst litteratur, især 1700-tallet, b) ældre nydanske ord (15-1600-tallet).

I ordgruppen derefter findes jargon-ord (s. 204f.), desuden såkaldte »jyskheder«, dvs. jyske ord og talemåder (s. 208). Ordene anføres alfabetisk inden for de enkelte grupper; fx nævnes blandt »papirordene« *Brevskab* (= et brev) og *Sirat, u-skatteilig* (s. 193-195); blandt jyskhederne nævnes bl.a. brug af pronomenet *en* i stedet for *man* (jf. afsnit 1.1), adjektivet *grim* (til noget) i stedet for *slem* (til noget), substantivet *Nøvt* (jf. afsnit 1.4), desuden den idiomatiske ordforbindelse *sætte Veje for* (noget), dvs. »bestemme hvordan« (s. 208).

Ud over disse ord og talemåder bemærker Rubow ved flere, der placeres i ældre ordgrupper, at de kan være jyske, fx *tilhobe* (= alle sammen) i Ane Jensdatters ovenfor omtalte replik: placeret som »papirord« (s. 195), men med bemærkningen: »ogsaa i Tybomaal« ud fra Feilbergs ordbog.

Rubow var en rutineret og meget grundig filolog, der gennemførte sin undersøgelse med stor akkuratess og akribi (alle ord og udtryk anføres med sidetal for fundstederne); men han var også åben om dens begrænsninger: »At denne klassifikation er temmelig skønmæssig,

veed jeg nok, men jeg tror, den i det store og hele giver et nogenlunde rigtigt billede« (s. 204).¹⁵ Rubows indvending mod talesproget i *Marie Grubbe* var, at J. P. Jacobsen har »lavet et dannet Talesprog, som paa et Smaatræk nær (Dialekt- og Slang-Ord og -Vendinger ...) er rent litterært« (s. 206). Det respekterer ikke de geografiske sprogforskelle mellem fx (jyden) Marie Grubbe og (københavneren) Ulrik Frederik Gyldenløve, og »naar Ane og Søren taler Jysk, betyder det jo Prakrit« (smst.), hvormed antagelig menes »ikke geografisk opdelt dialekt«. ¹⁶ Alligevel tilskriver Rubow det værdi: trods sådanne indvendinger fra sprogkyndige »kan det ikke nægtes, at Sproget har faaet en Patina, som bibringer den almindelige Læser Illusionen af svundne Tider« (s. 210).

Peter Skautrup giver i *Det danske Sprogs Historie*. IV en omfattende beskrivelse af sproget i J. P. Jacobsens værker (Skautrup (1968) s. 191-202). Det anføres her, at hvis man kommer til teksterne fra rigsmåls-siden, vil man i *Marie Grubbe* »sikkert først og fremmest mærke det arkaiserende ordstofs tyng« (jf. grupperne 1-2 hos Rubow ovenfor). Skautrup fortsætter:

Men læser man med jysk som klangbund, svinder ikke blot en del af arkaismerne i Marie Grubbe, men i samtlige tekster vil man høre resonans fra det jyske substrat. Om Jacobsen alle vegne har gjort sig det trufne ordvalg eller det givne udtryk klart – hvorfra det stammer – kan næppe nu afgøres i alle enkeltheder. (s. 196).

Med »det jyske substrat« hentyder Skautrup til »vestjysk, specielt tybomålet«, hvor J. P. Jacobsen selv (jf. citatet først i afsnittet) har nævnt gamle folks tale som grundlag, og hvortil han »stod i langt større gæld end antydet eller antaget« af datidens kritik (s. 196). Skautrup henviser til Rubows gennemgang af de arkaiserende ord hos J. P. Jacobsen og anfører en lidt enklere opdeling af det øvrige ordstof, nemlig grupperne: 1) ord hentet fra og hørt i dialekten, 2) ord, som er obsolete

(dvs. udgåede) eller stærkt forældede i rigssproget, 3) orddannelser og udtryk hvilende på dialekten.

Også Skautrup erkender, at indplaceringen af ordene er til dels skønsmæssig, jf. »ofte hvilende på et skøn« (s. 196). Nogle få ord fra gruppe 1 er omtalt i afsnit 1.4 (jf. *Hjadderkop, Kvind, Nøvt, Spitalstosset*), og fra gruppe 2 omtales *Nadvre* i næste afsnit (under *Julenadvre*). I gruppe 3 fremhæver Skautrup, at den i vestjysk almindelige brug af verbalsubstantiver »er slået ind hos Jacobsen og benyttes ... næsten til maner« (s. 197f.); fra *Marie Grubbe* nævnes *vederstygkelig Banden og Sværgen* (s. 86), og man kan tilføje: »*Gjæstereren og Beværten* i alle Byens Adelsgaarde« (s. 143); desuden ses i forbindelse med kjolesyning hele fire led med tilknyttede adverbier: *al denne Sprætten op og tagen Maal og Skjæren til og Rien sammen* (s. 113). Videre findes den i jysk velkendte forstærkende afledning på *-e*, fx: *en skjøne-ne, skjøne Jomfru* (s. 124), *en grimme Handtiering* (= en virkelig slem beskæftigelse, om bøddelhåndværket; Søren Ladefoged s. 316).

Skautrup henfører flere ord til thymbomål eller i hvert fald vestjysk og underbygger dermed Borups antagelse om, at J. P. Jacobsen snarere benytter »sin Fødeegns Maal end Tjele-egnens« (jf. indledningen).

Det kan nævnes, at Rubow og Skautrup har kendt hinanden, trods den tidsmæssige afstand mellem deres førsteudgivelser vedr. *Marie Grubbe* (1923 hhv. 1968): begge var redaktører på *Ordbog over det Danske Sprog* i 1920'erne, Rubow af adskillige afsnit i bd. 3-11 (1921-1929), Skautrup tilsvarende af afsnit i bd. 6-11 (1924-1929), jf. redaktionsoversigterne i bd. 28 (s. 109ff.).

Hovedparten af de dialektale ord hos J. P. Jacobsen findes i *Fru Marie Grubbe*, og da de næste værker ikke tilstræber tilbageføring til 1600-tallet, men mere viser sprogbrug i J. P. Jacobsens samtid, vil de næste afsnit kun diskutere enkelte ord fra dialekten eller på anden måde specielle ord. De anføres i den orden, hvori de optræder i det enkelte værk.

2. Niels Lyhne

(ud fra *Samlede Værker*. II. 1926)¹⁷

Som ovenfor anføres de udvalgte ord med så megen kontekst som skønnet nødvendig eller relevant for forståelsen af ordene så vel som de situationer, de bruges i.

Haarkrige (s. 7). Mændene i Lyhne-slægten havde »høje, hvælvede Pander, langt tilbagevigende Haarkrige, stort lokket Haar (etc.)«. Borup oversætter ikke ordet i noterne; men i 2013-udgaven oversætter Klaus Nielsen »tilbagevigende Haarkrige« ved »høje tindinger« (s. 249). ODS anfører dele af citatet ovenfor under sammensætningen *Haar krig*. Jysk Ordbog har ikke denne sammensætning, men substantivet *krig* foreligger med samme betydning i nørrejysk (jf. *krig*² 4).

Forletning (s. 18). Niels læser som dreng om »den haarde Skæbne, der var Heroernes ... det var ham en mageløs Forletning, at der var så længe til« (nemlig til, at han selv skulle i gang med »de tærende Kampe, den stride Modgang (etc.)«). Forletning er en orddannelse (præfiks *for-* + stammen *let-* af verbet *lette* + suffiks *-ning*) med betydningen »lettelse, lindring«: ordet findes kun i Thy, øst og nord for Thisted endog kun sporadisk, jf. pågældende artikel (med udbredelseskort) i Jysk Ordbog.

Springstene (s. 21). Barndommens verden var nu borte, bl.a. »Sandgravens vilde Bjergskrænter med deres sorte Springstene og deres sølvglinsende Granitbrokker«. *Springstene* synes at være en sammensætning, J. P. Jacobsen har dannet: den anføres ikke i ODS, Feilbergs ordbog m.fl., og i Jysk Ordbogs materiale ses kun dette eksempel på ordet. Borup anfører i note: »vel: Flintestene, der springer i mange Stykker, naar de kastes« (s. 318), en rimelig forklaring, som andre udgivere m.fl. tilslutter sig.

Knakkerne (s. 22), marknavn. »... oppe i Møllerens Mark var der et Par Jordfaldshuller, som kaldtes Knakkerne«. Ordet oversættes ikke i noterne; men fra en årbog anføres den tilsvarende dialektale form »æ Knakker« (med foransat bestemt kendeord) som navn på en mark øst

for Thisted, og dette gentages i noterne i 2013-udgaven. I Feilbergs ordbog oversættes *knak* dels ved »knold, tue på heder«, dels ved »navn på marker, som er fulde af tuer«, begge betydninger fra Vestjylland, især Thy (jf. 2. *knak* hos Feilberg). Disse betydninger og deres udbredelse bekræftes og udbygges med adskillige eksempler i Jysk Ordbog (jf. artiklen *knak*²); en af kilderne, Torsten Balle fra Torsted sogn, tilføjer, at ordet også indgår i gårdnavnet *Knakkegård* i to sogne i Thy.

Rag (s. 125), i en af de ofte citerede replikker i *Niels Lyhne*: »kan jeg høre, det (dvs. det skrevne) har Rag eller Revne, i Diglen med det igjen, altid det yderste jeg evner hver Gang«. Ifølge noten (s. 322) skal *Rag* læses i den overførte betydning »Mangel, Skrab, Levning, som ikke duer noget«, betydning 5 i Feilbergs ordbog. Men det kan næppe være rigtigt, idet *rag* især betyder »revne«, fx i is, betydning 3 hos Feilberg og den almindeligste i Jysk Ordbogs materiale; det er (igen) et ord især fra Thy, men også sporadisk dokumenteret på Mors, i Salling og Hardsyssel syd for Limfjorden (jf. spørgeliste BF 17 mv.). Snarere er *Rag* eller *Revne* en enhed, som inden for fraseologien benævnes *twillingformel* eller *parformel*: to ord af samme ordklasse, med omtrent samme betydning og forbundet med konjunktionen »og« (fx »godt og vel«, ofte med bogstavrim, fx »fiks og færdig«), i andre tilfælde med »eller«, fx (hverken) »rist eller ro« (jf. Arboe (2011) s. 267).

Julenadvre (s. 156): Niels »maatte se at faa den Julenadvre over-staaet«. Ordet ikke nævnt i Borups noter, men omtales i 2013-udgaven som: »egl. julenadver, juleaftens festmåltid« (s. 258). Jysk Ordbog har denne sammensætning dokumenteret fra østjysk og sydjysk, mens nordvestjysk foretrækker sammensætningen *juleaftens·nadver*; måske har J. P. Jacobsen bevidst forkortet denne betegnelse. Stavemåden *nadvre* er særegen for J. P. Jacobsen; ordet *nadver* har i dialekterne været det normale for »aftensmåltid«, uden religiøse overtoner. Udtalen var mange steder *na'ter* (med vestjysk stød på *a*), i Thy og det meste af Vestjylland dog *næ'ter*, parallelt med, at substantivet *nat* her udtales *næt*. Formen *nadvre* bruger J. P. Jacobsen også i *Marie Grubbe*:

»Hovbønderne stode i Flok uden Porten og ventede på at blive ringet til *Nadvre*« (s. 10; *uden* = uden for).

Ræsedede (s. 189) = røgede (note s. 324). Niels og Erik med flere på besøg på konsul Claudis skonnert på reden ved Fjordby (dvs. Thisted), en fin aften: man »drak Porter, bed i engelske Beskøjter og spiste ræsedede Makrel, fangede paa Farten over Nordsøen«. Verbet *ræse* bruges om at røge eller (halv)tørre fisk, fx sild, flyndere, makrel og laks, ved ophængning i vinden. Det kendes i Nord- og Midtjylland fra Vendsyssel til Randerseggen og vestpå til Ringkøbing fjord (dog kun få eksempler på spørgelistekort CF 8); en kilde taler om »de berømte Randers ræsedede laks«.

Kule (s. 207) = gammel hest, øg. En af Eriks venner havde bl.a. »en graa Kule, som han skjæmtvis sagdes at have stjaalet hos en Hestslagter«. Ordet var almindeligt brugt i hele Nørrejylland, stedvis ofte nedsættende om dårlig eller genstridig hest.

Billingvis (s. 210): I en samtale med Erik om livets mening siger Niels bl.a.: »Naar man kunde faa sig Livet udleveret i en hel, stor, appetitlig Kage, som man kunde hugge løs paa ... men saadan billingvis! – det er ikke morsomt«. Borup nævner ikke ordet i noterne; men i 2013-udgaven oversætter Klaus Nielsen det ved »i småstykker« (s. 261). Ordet genfindes i ODS med ovennævnte passage som kilde, men ses ikke i Feilbergs ordbog eller Jysk Ordbog; disse ordbøger har kun basisordet *billing* med betydningen »lille stykke, stump« dokumenteret fra størstedelen af Nørrejylland. Formentlig er J. P. Jacobsen dermed ophavsmand til afledningen *billingvis*; i hvert fald anføres ordet i ODS med det såkaldte »komet-tegn«, der anvendes »om yderst sjælden (ene-staaende) forekomst« (bd. 28 s. 93).

Svøftet (s. 257): Niels »kom ud paa en Vindvaage, dannet af Svøftet fra Bakkerne«, jysk: *Svøftet* = Vindpustet ifølge note s. 325. Her kan være tvivl om ordets etymologi og dermed opslagsformen, idet ODS anfører ordet som *II. Svøft*, mens det i Feilbergs ordbog placeres som *svift* med udtalen *swøwt*. Fra et dialektalt synspunkt vil man snarest se

udtalen som analog med ord som *drøwt* = drift, *skrøwt* = skrift (m.fl.) og dermed placere ordet som et substantiv *svift*, hvor Jysk Ordbog da også foreløbig har anbragt kildematerialet. I ODS anføres en udvidet betydning: »stærk luftstrøm, træk, stærkt vindstrøg omkring hjørne, gennem passage og lignende«, og den stemmer overens med Jysk Ordbogs kilder, som mere taler om »træk, sug« end om »(vind)pust«. Igen er der tale om et specifikt nordvestjysk ord: Thy, Mors, Hanherred og Salling, jf. spørgeliste kort T 32 mv. Man kan nemt få den tanke, at ODS benytter opslagsformen *Svøft* især på grund af J. P. Jacobsens brug af den: sætningen ovenfor citeres i ODS-artiklen, og i artiklen *Svift* anføres en lignende betydning, jf. »om vindens ustadige bevægelse; (vind)pust, vindstød«. I citatet fornemmer man den »resonans fra det jyske substrat«, som Skautrup taler om, idet »Svøftet fra Bakkerne i thybomål har haft en udtale som: *æ swøwt fræ æ ba'ker* (med vestjysk stød på vokalen i sidste ord).

Gisten (s. 287). Som nævnt i indledningen er ordet brugt i sætningen: »Tilværelsen var blevet gisten, og dens Indhold sived meningsløst bort til alle Sider«; det oversættes i noterne ved: »jysk: utæt, aaben i Fugerne« ud fra brev fra J. P. Jacobsen til Edvard Brandes (jf. note 1 ovenfor)¹⁸. Det stemmer med en betydningsangivelse i Feilbergs ordbog: »utæt, om bødkervarer, kar, tønder«, med eksempler fra Vendsyssel, Thy, Mors og Herning-egnen. Jysk Ordbog har den tilsvarende betydning dokumenteret fra størstedelen af Nørrejylland undtagen østlige Midtjylland, jf. artiklen *gisten 1* (med udtale- og udbredelseskort).

Også fra *Niels Lyhne* kan nævnes eksempler på J. P. Jacobsens forærlighed for dannelse af verbalsubstantiver: *den kjække Stigen, den stolte Bæven* (s. 154); også med tilknyttet adverbium: *denne Leven-afsted* (s. 94), »nu havde Livet ved *dets Given og Tagen, dets Stemmen op og Dæmpen af, gjort deres Hjærter rede*« (s. 120).

3. Mogens

(ud fra *Samlede Værker*. III. 1927 s. 121-180, med fravalgte varianter s. 320-331)

Her er kun få dialektale ord i den publicerede novelle; men desuden findes enkelte i manuskriptvarianterne i noteafsnittet.

Vexelbjælken (s. 150). Mogens under ildebranden hos justitsråden: »Noget Tungt strøg over hans Skulder og blev liggende over Ryggen og trykkede ham ned mod Jorden, det var Vexelbjælken, der langsomt var gledet ned fra sin Plads«. I en note forklares vekselbjælker som tværgående bjælker ved skorstene, trapperum mv., hvor husets længdebjælke må brydes af (s. 332). Feilbergs ordbog anfører en lignende forklaring for ordet *veksel* vedr. bjælker: »almindeligst om to kortere tværbjælker (etc.)«, men nævner desuden betydningen: »en bjælke, som lægges langs igennem huset over det egentlige bjælkelag for at afstive dette«. I novellen må der være tale om betydningen »kort tværbjælke«, idet Mogens overlever (men ser sin elskede Kamilla styrte »ned i Flammerne«, s. 151). ODS refererer til tekststedet ovenfor under sammensætningen *Veksel·bjælke*.

Nebbrede (s. 153). Mogens ser udefra nogle tjenestepiger under arbejdet i et bryggers: »en anden Pige sad og nebbrede Fjerkræ«. I en note citeres forklaringen fra artiklen *næbbre* i Feilbergs ordbog: »jysk: pillede Dun og Blodpinde ud af slagtet Fjerkræ«, en betydning, Feilberg angiver fra Vendsyssel, Thy, Mors og Vestjylland. Ordet *nebbre* ses også hos Molbech (1841). Stavemåden med -bb- signalerer, at der udtales et spirantisk b (et »spansk b«), en almindelig udtale i visse ord i Vendsyssel og Nordvestjylland, jf. Jysk Ordbogs atlaskort K 4.3. I Jysk Ordbog vælges (som i ODS) *næbre* som opslagsform for verbet, der er kendt i hele Nørrejylland.

Knaranden (s. 178). Mogens og Thora spadserede i haven en aften efter solnedgang, »ind i en Duft af Jasminer; enkelte Natsværmere fløi dem svirrende forbi, Knaranden skreg derude i Kornet«. Ordet omtales ikke i noterne; det nævnes i ODS med J. P. Jacobsen som en

af tre kilder, og Skautrup (1968) nævner det i ordlisten (s. 197). I Jysk Ordbog har vi kun ganske få eksempler på ordet, som også kan betegne fuglen engsnarre (jf. artiklen *knar·and*); første led svarer til verbet *knarre*, som betyder ›knurre, give knurrende lyd‹ (jf. *knarre*² 2). Et problem ved identifikation af fuglen er, at engsnarren sjældent ses, da den skjuler sig i bevoksningen, og at den »rigtige« knarand har været meget sjælden på J. P. Jacobsens tid.

Fra *manuskriptvarianterne* må nævnes følgende interessante ord og udtryk.

Stjern, Stjærn = pande(skal). »Giv ham Glasset i Stjernen saa vaagner han nok, foreslog Per Styrløs«, da Mogens i et markedstelt prøver et vække en sovende mand (s. 323); samme replik i en anden manuskriptvariant, men med stavemåden ›Stjærnen‹ s. 327. Ordet også anvendt i *Fru Marie Grubbe*, jf. afsnit 1.4 ovenfor.

Klemme Neffes Vals. »Skaal Jens, syng op, naa! har du glemte Klemme Neffes Vals? Neffe, neffe, nef, nef, nef, naa! kan du blive oprinket« (s. 324 og næsten det samme i varianten s. 328). Også denne replik kommer fra Per Styrløs i markedsteltet. Feilbergs ordbog forklarer *neffes vals* som »en vals, der er let at spille for begyndere«, vel på violin; melodien er »Ach, du lieber Augustin«, men det nævnes, at der i stedet kan siges/synges: *ne:fe ne:fe nef nef nef* (de to første ordformer med langt e). *Klemme* er her egentlig mandsnavnet Klemens, idet dette navn findes med mange varianter, jf. Jysk Ordbogs artikel *Klemens*; her anføres ›Klemme Neffes vals‹ som navn på en dans med henvisning til tekststedet ovenfor.

Oprinket. I den nævnte manuskriptvariant vedr. ›Klemme Neffes vals‹ lyder sidste sætning: »Ko! kan du blive oprinket!« (s. 328). ›Rinke op‹ bruges normalt om tøjr, i betydningen: skyde det op i bugter, så det kan bæres samlet i hånden. Feilbergs ordbog anfører ›blive oprinket‹ som en fast ordforbindelse med den overførte betydning: ›blive færdig til noget‹, ›beslutte sig for noget‹, fra Mors, Thy og Holstebro. Tilsvarende viser Jysk Ordbogs materiale, bl.a. spørgeliste kort CC 16,

at denne idiomatiske betydning er udbredt i det nordlige Vestjylland, men desuden i det øvrige Nordjylland.

Vild Vej. Mogens kørte i fuld fart med en slingrende hestevogn: »Jeg vil afl!«, raabte Jens, »det er vildVej og gal Mands Kjøren!« (s. 325, 329). »Vild vej« betyder »forkert vej, gal retning« parallelt med udtryk som »fare vild«, men er ikke nævnt i Feilbergs ordbog og ses heller ikke i det øvrige materiale i Jysk Ordbog; det er nævnt i ODS (under *V. vild* 1.2) med bemærkning om, at det oftest forekommer i flertal, »vilde veje«. Derimod er substantivet *køren* (= »kørsel«) almindeligt kendt i Nørrejylland (med udtale *kjøren*, *kyren* mv. afhængig vokalen i stedets udtale af verbet *køre*); det indgår også i sammensætningen *Kongkyren* (= kongekørsel), omtalt i afsnit 1.1. Hele udtrykket »vild vej og gal mands køren« er ikke registreret andetsteds, så enten har J. P. Jacobsen selv dannet det, eller han har hørt noget tilsvarende hos de gamle thyboer, hvis sprog han lyttede sig ind på. Det har idiomatisk karakter og kan sagtens have været en talemåde i dialekten.

Men afsnittene med de sidstnævnte fire ord og udtryk havde J. P. Jacobsen altså valgt at udelade fra den trykte udgave af novellen og lade det være tilstrækkeligt med andres beskrivelse og videre omtale af Mogens« tidligere vilde liv (ud fra et brev, s. 157ff.).

4. Digte

(ud fra *Samlede Værker*. IV. 1928)

Blandt digtene her er der kun fundet dialektale ord i *Faaredrenge*. De optræder i rigsmålskontekst i en drengs overvejelser om bl.a. vejret: »baade Sol og Æl / Han skinner og hun regner / Saa marre af sig sæl« (s. 83). I note betegnes *æl* som jysk og oversættes ved »Bygevejr, stadigt Regnvejr« (s. 157); men ordet betegner egentlig kun en enkelt, stærk byge, jf. Feilbergs ordbog, der anfører ordet fra Vestjylland og Himmerland. I Jysk Ordbogs materiale er ordet desuden tæt registreret i Ommersyssel og mere spredt i Østjylland syd herfor (jf. spørgeliste-kort G 8 mv.).

I digtet er udtaleformen *sæl* af pronomenet *selv* sat til at rime på *Æl*; men *sæl* er langt fra Thy-dialektens udtale, *siel*, af dette ord. Andre vestjyske dialekter har udtaleformen *sjæl'* (med stød på den udlydende konsonant), hvilket heller ikke ville rime ikke på *Æl*, der udtales med stød på vokalen (*æ'l*). En tilsvarende udtale *sæ'l* af »selv« nævnes i ODS (jf. *II. selv*); J. P. Jacobsen har måske hørt den i københavnsk. Udtrykket »saa marre« er derimod velkendt i jysk som en gammeldags ed, jf. artiklen »så marri« i Feilbergs ordbog. Lydformen her peger direkte hen mod navnet *Marie* (dvs. jomfru Maria); Jysk Ordbog vil behandle udtrykket under dette ord.

5. Dialektdigte

(ud fra *Samlede Værker*. IV. 1973, Tillæg)

Som nævnt i indledningen medtager Morten Borups udgave af *Samlede Værker*. I-V. i 1920'erne ikke to ungdomsdigte af J. P. Jacobsen, skrevet på thybomål; men de findes i 1973-udgaven ved Frederik Nielsen: *Visby* henholdsvis *Bitte Povl*, s. 169-170 i bd. IV; digtene skrevet »i slutningen af 1860'erne«, bemærker udgiveren. Da digtet *Bitte Povl* er omtalt i flere bøger om J. P. Jacobsen, vil jeg kommentere det først.

5.1. *Bitte Povl* (s. 170)

Digtet omtales første gang i Anna Lincks J. P. Jacobsen-biografi (Linck 1911/1947 s. 29f.). Det anføres her, at Jacobsen skrev det til en lille konkurrence, vist i 1865, om bedste dialektdigt blandt de unge i kredsen hos fru Michelsen i København, hvor J. P. Jacobsen kom regelmæssigt i begyndelsen af sin studietid, idet han kendte familien fra Thisted og fra barndommen havde haft den jævnaldrende datter Anna som god veninde (s. 26). Digtet er ikke længere, end at det kan anføres her i sin helhed, dog uden linjebrud:

1. *Dæ vaar en Gaang en bitte Dreng / saa fied æpaa sin Krop. / Han sou, saa snaar han kom i Seng / aa wowne sille op. – 2. Han kund drik*

*Mjælk i Balliewis / som nowne Tyerkall. / Aa aalting aad han som en
Gris, / aa hvad der no ku fall. – 3. Men hwærjæn, der er gjæw aa raar, /
den goer jo Guj i Wold. / Aa derfor blöw mi fied Baarn / da i en Kowring
kwold (s. 30).*

Den jyske tone er ganske udmærket ramt med fx *å*-udtale i ord som gang (Gaang), snart (snaar), alting (aalting), *i*-udtale af fed (fied), *j*-udtale i mælk (Mjælk), *-en* (*-jæn*), *gæv* (*gjæw*) og *w* i stedet for *v* i vågnede (wowne), hver- (*hwær-*), *kvalt* (*kwold*) og flere andre ord. En »kowring« var i det nordlige Thy en (stor) tvebak, jf. Jysk Ordbog *kavring* 1. 4; andre steder kunne ordet betegne et lille brød af forskellig art, jf. nævnte ordbogsartikel samt *kavring* i Feilbergs ordbog. »Kwold« gengiver også rigtigt udtalen af participiet »kvalt« i thybomål. Formen »nowne« (= nogen) er temmelig afvigende og nok valgt af hensyn til ordets genkendelighed; i Thy er udtalen *nue*. Samme hensyn gælder nok formen »Baarn« (= barn), idet thydialekten ikke har udlydende *-n* i dette ord: udtalen er *bå'r* (med stød på vokalen) i et større nordvestjysk område, jf. kort 1 i artiklen *barn* i Jysk Ordbog. Faktisk lægges der i strofen også op til denne udtale, da ordet skal rime på *raar* (= rar) to linjer tidligere. Med hensyn til digtets uventede, sørgelige slutning kan måske henvises til, at J. P. Jacobsen via moderens vemodige sange tidligt kan have fået »indtryk af, at livet kan skuffe menneskers forventninger« (Windfeld (2000) s. 5).

Denne version af digtet findes også i antologien *Di skjønnest Lannd'* (Pedersen og Sørensen 1997 s. 22f.) og i *Digterne omkring Limfjorden* (Sørensen 2002 s. 73f.), hvor det tilføjes, at det udgør halvdelen af J. P. Jacobsens produktion på dialekt. (Den anden halvdel er da digtet *Visby* i næste afsnit). Men Kristian Himmelstrup giver en lidt anden version i sin J. P. Jacobsen-biografi (Himmelstrup 2014): her anføres kun de to første vers (med små afvigelser fra ovenstående), og det oplyses, at J. P. Jacobsen med digtet »vandt en spontan digtekonkurrence, hvor deltagere skulle skrive et vers til »Det var en lørdag aften«

på dialekt« (s. 129). Hvilken version der kom først, kan ikke afgøres her. Dialektalt set er det interessante, at der i første linje i sidstnævnte version skrives *Baar* (= barn), altså den rigtige Thy-udtale af ordet, og ikke *Baar(n)* som ovenfor diskuteres.

5.2. *Visby*

(s. 169, med oversættelse af adskillige ord i noter samme side)

I dette digt bruges det vestjyske foransatte kendeord *e* gennemgående (jf. kort 2, linjen A–A), hvad der ikke var behov for i *Bitte Povl*. Som eksempler kan nævnes: *e Kjergors* = kirkegårdens, *e Høl* = hylden, hylde-træet, *e Vind* = vinden, *e Grav* = graven. Digtet handler om ulykkelig kærlighed: ved nævnte hyld ved kirkegårdsdiget »sejjer baade Aften aa Maar(n) / En sølle tobele Pig« (= sidder både aften og morgen / en sølle tåbelig pige, strofe 1). Her angiver »Maar(n)« antagelig, at J. P. Jacobsen ved, at thy-udtalen af »morgen« er *mår* uden udlydende -n, og at han tilføjer -(n) af hensyn til ordets genkendelighed (ligesom ved »Baar(n)« ovenfor). Desuden genses den i afsnit 1.2 omtalte form *tobele* af ordet »tåbelig«, her antagelig med betydningen »vanvittig«, som det også anføres i noterne.

Pigen sidder ved en grav ved hylde-træet: »en Grav uden Kos og Stien / Begraved med Arer og Nal« (= uden kors og sten / begravet med arver og nælder, strofe 2). I teksten er der en vandret streg over a i *Nal*, antagelig til markering af vokallængde, idet ordet skal rime på *fal* med samme type streg over a og betydningen »falde«. I noterne oversættes »Arer« ved »arve, blomsterfrø af forskellige græsarter« og »Nal« (med længdestreg over a) ved »nålelignende blade«. Men begge dele er fejlagtige.

Arer betegner ikke blomsterfrø, men planten »arve« i flertal, »arver«; de er lave og »tæppedannende«, som det formuleres i definitionen i artiklen *arve*¹ Jysk Ordbog. *Nal* med længdestreg over a betegner ikke »nålelignende blade«, men derimod »nælder«, idet *na·l* (med længde) er udtalen af »nælde« både i ental og flertal i Thy og på Mors, jf. Feilbergs

ordbog; konteksten tilsiger oversættelse med flertalsformen »nælder«. Dermed kan graven siges at være »begraved« (dvs. overbegroet) med »arver og nælder«. Materialet i Jysk Ordbog viser fra Nordthys også en tostavelserform *nalli*, som dog ikke ville kunne indpasses i strofens versefod.

Udgiveren har måske villet læse »a med streg« som et »aa«, altså *Naal* (= nål(e), jf. »nålelignende« i oversættelsen); men det holder ikke, da »nålk« i dialekten udtales med o-vokal, dvs. *no·l* i flertal (= nåle).

Af dialektale træk kan videre nævnes udtaleformer som *gjør* (= gør), *sjonger* (= synger) i strofe 3, og *imel* (= imellem) i strofe 4. Første linje i strofe 5 lyder: *E Vind den hvøvter saa stærk i æ Høl* hvilket må oversættes: vinden vifter (dvs. suser, blæser) så stærkt i hylden, idet »vifte« udtales med indledende *h-* i flere nord- og midtjyske dialekter (jf. Feilbergs Ordbog og spørgeliste-kort CL 37 mv.). I noterne oversættes *hvøvter* dog fejlagtigt ved »råber, tuder«. – I strofe 4 ses den vestjyske, udvidede genitivkonstruktion med pronomenet »sin«: *e Høl si Top* = hyldetræets top, egentlig *sin* top; en tilsvarende konstruktion er brugt i *Niels Lyhne* s. 42: »Menneskenes Børn *deres* Ubestændighed«.

Sidste strofes »Der er uvied Maal ve e Dig« (= der er uviet muld ved diget) kan give et ændret blik på hele situationen i digtet: i uindviet jord ved kirkegårdsdiget, uden for kirkegårdens indviede jord, gav man i ældre tid *selvmordere* en grav. Dette kan stemme overens med, at graven er »uden kors og (grav)sten« og overbegroet med nælder og andet ukrudt (jf. ovenfor). Det er pigens afdøde kæreste, der hviler i graven; men da det var ham, der afbrød deres forhold (»Han gjør ed imel dem fobi«, strofe 4), er det vanskeligt at se, hvorfor han skulle begå selvmord. Hvis han havde fortrudt sin opsigelse af forholdet, kunne han formentlig uden større problemer have genoptaget det, da pigen stadig elskede ham. Men resultatet blev i hvert fald en »sølle tobele Pig« tidligt og sent ved kærestens grav. Digtet kan dermed ses som et tidligt, men grumt eksempel på det »kærlighedstab«, som er »et så ofte anvendt tema i Jacobsens forfatterskab« (Windfeld (2000) s. 9).

Det er nærliggende her at se en parallel til den scene i Shakespeare's *Hamlet*, hvor Ophelia er gledet ind i sindssygen og forestiller sig Hamlet død og begravet: *He is dead and gone, / At his head a grass-green turf / At his heels a stone* (= Han er død og borte, / Over hans hoved en græs-grøn tørv, / Ved hans fødder en sten); 4. akt, scene 5, den såkaldte vanvidsscene.¹⁹ (»Have en græstørv over hovedet« er en almindelig metafor for at være begravet). Her er det dog den sindssyge pige (Ophelia), der begår selvmord, og ikke kæresten som hos J. P. Jacobsen. Men egentlig imponerende, at J. P. Jacobsen i et ungdomsdigt på dialekt går ind på så tunge temaer som vanvid og selvmord, som Shakespeare har behandlet i tragedien *Hamlet*.

Hvad baggrunden kan være for digtets titel, *Visby*, omtales ikke af udgiveren. Men Visby er navn på et sogn i Sydthy; måske har J. P. Jacobsen kendt en fortælling derfra med et lignende indhold.

Afslutning

Som omfanget af analysen viser, findes klart flest dialektord i *Fru Marie Grubbe*, men alligevel også adskillige, der fortjener en kommentar, i *Niels Lyhne* samt i *Mogens* (med manuskriptvarianter) foruden i enkelte digte. At J. P. Jacobsen især benytter thybomål / nordvestjysk dialekt, også for personer fra Østjylland og andre steder, blev eftervist med mange eksempler; det bekræftede Borups tese (fra *Samlede Værker*. bd. I, jf. indledningen), at J. P. Jacobsen især »benytter sin Fødeegns Maal, hvilket også Skautrup havde underbygget (jf. afsnit 1.5). Men om kritikken af J. P. Jacobsens litterære sprog »ville være blevet en anden«, hvis kritikerne havde kendt og forstået den dybe påvirkning af dette fra dialekten (Skautrup (1968) s. 196), må vist stadig kaldes et åbent spørgsmål.

Et andet vigtigt aspekt er J. P. Jacobsens stærke sans for billeddannende udtryk og evne til at danne sådanne udtryk også dialektalt som berørt flere steder ovenfor (fx. *Hyvl i Grob* (etc.) i afsnit 1.1, *Komeddi eller Obenbarel*s i afsnit 1.2, *vindt Hjul i en Skæv Vej* i afsnit 1.3). Som

nævnt kan det næppe afgøres, om han har kendt disse idiomatiske udtryk fra dialekten, eller om han selv har skabt dem. Hvis det sidste er tilfældet, må det ses som en integreret del af hans sprogkunst. Der kan også findes flere ord med »resonans fra det jyske substrat«, som Skautrup taler om (jf. afsnit 1.5), på linje med *hug* (huggede) og *sagte* (sagtens) i afsnit 1.4, hvilket dog kræver særlig grundig nærlæsning. Også med hensyn til det dialektale ordstof er der således fortsat iagttagelser og opdagelser at gøre i J. P. Jacobsens forfatterskab.

Noter

- 1 Brev september 1874, jf. Ottosen (1972) s. 137 og *Samlede Værker*. (1973) V. s. 126.
- 2 Brev 17/12 1880, jf. *Samlede Værker*. (1973) VI. s. 124.
- 3 Pagineringen 1-332 følger næsten originalen og dermed nyudgivelsen 2014 s. 1-337, derimod har Danske Klassikere udgaven (1989) opsætningen s. 1-204.
- 4 Marie Grubbe omtaler hende senere nedladende som: »Faderens Frille, der herskede som var hun Husets Frue« (s. 28).
- 5 Efter C.F. Wadskjær, digt 1737, jf. Marius Kristensen: Bidrag til den jyske litteraturs historie. I. – i: *Dania*. 2. (1892):17-34, her s. 32.
- 6 Den pågældende passage anføres i begyndelsen af afsnit 1.5.
- 7 J.P. Jacobsen har naturligvis vidst, at der måtte skrives *a* for »jeg« for at signalere jysk i almindelighed over for læserne.
- 8 Overensstemmende med oplysninger i tingbøger vedr. straffesager mod ham, jf. forordet s. XXIII.
- 9 Tilsvarende anføres i-vokal i Sørensen senere replik: »Betink et val« (= betänk det vel) s. 318.
- 10 Hun er muligvis tænkt som værende fra Hvornum sogn ligesom Søren, idet Trinderup er navn på en landsby i sognet.
- 11 Arne Espgaard: *Vendsysselsk Ordbog*. IV (1974) s. 285.
- 12 Jf. også Peter Michaelsen: Daldøs – et gådefuldt gammelt brætspil. *Historisk Årbog for Thy og Vesterhanherred*. (2001) s. 91-105.
- 13 I *Niels Lyhne* findes tilsvarende ordet *Drømmeras* (s. 67) = drømmeri, dannet af J.P. Jacobsen.
- 14 Jf. Knud Aagaard (1802): *Beskrivelse over Thy*. s. 240.
- 15 Rubows grundsynspunkt: »til syvende og sidst maa man forlade sig paa et Skøn, hvis Værdi beror paa, hvor fortrolig man er med en vis Periode og en vis Forfatters Sprog og Stil« (forordet s. XVII).
- 16 Prakrit = »uddødt indisk folkesprog« ifølge *Dansk Fremmedordbog* (red. Karl Hårbøl m.fl.) (1997), men må her ses i generel betydning.
- 17 Paginering 1-293; i Danske Klassikere udgaven s. 1-199.
- 18 Jf. også bemærkninger hos Sørensen (2014) s. 42, hvor der endvidere henvises til Skautrups behandling af Jacobsens sprog.
- 19 Citeret efter *The Arden Shakespeare: Hamlet*. (ed. by Harold Jenkins) (1982) s. 349; min oversættelse.

Litteratur

- Arboe, Torben (2006): Dialekt og regionalsprog, i: *Thy – Landet mod Nordvest*. Udg. af Knud Holch Andersen m.fl. Forlaget Knakken / Museet for Thy og Vester Hanherred. Thisted. 279–288.
- Arboe, Torben (2011): Jysk fraseologi og idiomatik. – i: *Jysk, omål, rigsdansk mv. Studier i dansk sprog med sideblik til nordisk og tysk. Festskrift til Viggo Sørensen og Ove Rasmussen*. Udg. af Torben Arboe og Inger Schoonderbeek Hansen. Nordisk Institut. Aarhus. 257–275.
- Brix, Hans (1911/1962): *Gudernes Tungemaal*. Gyldendal. København.
- Feilberg, H.F. (1886–1914): *Ordbog over jyske almuesmål*. I–IV. H.H. Thieles Bogtrykkeri. København.
- Himmelstrup, Kristian (2014): *En sejlbåd for vindstille. En biografi om J.P. Jacobsen*. Museum Tusulanums forlag. København.
- Jacobsen, J.P. (1876/2014): *Fru Marie Grubbe. Interieurer fra det syttende Aarhundrede*. Udg. af J.P. Jacobsen Selskabet og Museum Thy. Thisted.
- Jacobsen, J.P. (1989/2003): *Fru Marie Grubbe*. Udg. af Jørn Erslev Andersen. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Borgen. København.
- Jacobsen, J.P. (2013): *Niels Lyhne*. Udg. af Klaus Nielsen. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Gyldendal. København.
- Jacobsen, J.P. (1924–1929): *Samlede Værker*. I–V. Udg. af Morten Borup. Gyldendal. København.
- Jacobsen, J.P. (1973): *Samlede Værker*. I–VI. Udg. af Frederik Nielsen. Rosenkilde og Bagger. København.
- Jysk Ordbog*. Afsnit A–K redigeret: www.jyskordbog.dk; afsnit L–Å: ordbogskartoteket på Peter Skautrup Centret, Aarhus Universitet.
- Kalkar, Otto (1881–1905): *Ordbog til det ældre Danske Sprog (1300–1700)*. I–V. H.H. Thieles Bogtrykkeri. København.
- Linck, Anna (1911/1947): *J.P. Jacobsen*. Gyldendal. København.
- Mau, E. (1879): *Dansk Ordsprogs-Skat*. I–II. G.E.C. Gad. København.
- Molbech, C. (1841): *Dansk Dialect-Lexikon*. Gyldendal. København.
- ODS = *Ordbog over det Danske Sprog*. 1–28. (1918–1956). Det Danske Sprog- og Litteraturselskab / Gyldendal. København.
- Ordbog over det Danske Sprog. Supplement*. 1–5. (1994–2005). Det Danske Sprog- og Litteraturselskab / Gyldendal. København.
- Ottosen, Jørgen (udg.) (1972): *Omkring Fru Marie Grubbe*. Hans Reitzel. København.
- Pedersen, Knud Erik og Knud Sørensen (red.) (1997): *Di skjønnest Lanna! Digte på dialekt*. Limfjords-egnens Litteratur Samvirke. Morsø Bogtrykkeri.
- Rubow, Paul V. (1923/1968): *Saga og Pastiche*. Gyldendal. København.
- Skautrup, Peter (1968): *Det danske Sprogs Historie*. IV. Gyldendal. København.
- Sørensen, Knud (2002): *Digterne omkring Limfjorden*. Gyldendal. København.
- Sørensen, Svend og Niels Nielsen (1997): *At bære livet som det er. Om J.P. Jacobsens liv og digtning*. Museet for Thy og Vester Hanherred og Sparekassen Thys Forlag. Thisted.
- Sørensen, Søren (2014): *Alle mine roser. – i: Jacobseniana*. 8. Skrifter fra J.P. Jacobsen Selskabet. Thisted Museum / Aarhus Universitet.
- Windfeld, Bent (2000): *Lyrikeren J.P. Jacobsen*. J.P. Jacobsen Selskabet. Thisted.

Aage Jørgensen

Jens Peter Jacobsen bibliografi (2016)

Supplement og videreførelse til og med 2018

Nedenstående »supplement og videreførelse« knytter sig til min *Jens Peter Jacobsen bibliografi. Litteraturhenvisninger 1967-2015*, som J.P. Jacobsen Selskabet og Museum Thy udgav i 2016, og som var baseret på *Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi 1967-1986*, udgivet af Dansk lærerforeningen 1989, og *Dansk Litteraturforskning i det 21. århundrede. Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi 2000-2014*, udgivet af Det Kongelige Bibliotek 2015. De to værkers indhold kan, tillige med posterne fra mellemp perioden 1987-1999, søges i REX, Det Kongelige Biblioteks database, <http://www.kb.dk/da/nb/materialer/e-ressourcer/adgangdlb.html>. Det bemærkes, at bibliografien ikke længere opdateres.

Bibliografien fra 2016 indeholder 381 numre.

Udgave

Marie Grubbe. Seventeen Century Interiors. Overs. af Mikka Haugaard. London, 2015. 278 s. (Introduktion, s. 7-10.)

Sekundærlitteratur

Andersen, Per Thomas, *Fortelling og følelse. En studie i affektiv narratologi.* Oslo, 2016. S. 149-69 (»Affektiv narratologi i J.P. Jacobsens ›Gurresange« (1867-1870) og Arnold Schönbergs ›Gurrelieder« (1901-1911)«). (Jf. bibliografiens nr. 59.)

Bang-Møller, Henrik, »Folk, der skal dø, har ingen anskuelser«. *Dansk Kirketidende*, 169:4, 2017, s. 22-25.

Craft, Robert, »Great Dane«. I hans: *The Moment of Existence. Music, Literature, and the Arts 1990-1995*. Nashville/London, 1996. S. 58-71. (< *The New York Review of Books*, 22.10.1992; anm. af Tiina Nunnallys oversættelse af Niels Lyhne, jf. bibliografiens nr. 33.)

Cymbrykiewicz, Joanna, »Narracyjny portret Marie Grubbe w powieści Lone Hørslev Dyrets år (Rok bestii)«. *Folia Scandinavica Posnaniensia*, 19, 2016, s. 43-56.

Dam, Anders Ehlers & Gry Hedin (red.), *J.P. Jacobsen og kunsten*. 2016. 182 s. (Gry Hedin, »Der burde have været roser. Introduktion til J.P. Jacobsen og kunsten«, s. 7-24; Gry Hedin, »Mellem drøm og virkelighed. J.P. Jacobsen og tidens danske kunst«, s. 27-70; Anders Ehlers Dam, »Malernes forfatter. J.P. Jacobsen i tysk kunst omkring 1900«, s. 73-111; Jørn Erslev Andersen, »Bag om naturalismen. J.P. Jacobsen i bogkunst, billedkunst og musik«, s. 113-32; Jens Lohfert Jørgensen, »Forfatteren i og over samtiden. Portrætter af J.P. Jacobsen«, s. 135-57; Annegret Heitmann, »Fregneblond og sherrygyldent. Niels Lyhnes farver«, s. 159-70.) (Udg. i forbindelse med udstilling på Faaborg Museum og Thisted Museum – Museum Thy, efteråret 2016.) (Anm.: Gitte Mose, *Edda*, 2017, s. 96-102; Dag Heede, *Litteraturmagasinet Standart*, 30:2-3, 2016, s. 110-11.)

Dam, Anders Ehlers, »Se litteraturen!« *Danske Museer*, 29:2, 2016, s. 27-30.

Fauteck, Heinrich, »Jens Peter Jacobsen«. I: Karin Hoff og Lutz Rühling (red.), *Kindler Kompakt. Skandinavische Literatur 19. Jahrhundert*. Stuttgart, 2016. S. 44-47.

Gjesing, Knud Bjarne, »Niels Lyhne«. I: Anne-Marie Mai & Erik Skyum-Nielsen (red.), *Den store karakterbog. 151 portrætter af fiktive personer*. 2012. S. 324-26.

Grage, Joachim, »Sekundäre Musikalisierung. Vertextungen und Vertonungen von ›Valdemar og Tove«. I: Annegret Heitmann & Katarina Yngborn (udg.), ›Rider ud saa vide«. *Balladenspuren in der skandinavischen Kultur*. Freiburg i.Br., 2016. S. 127–45, spec. s. 137–39 (om teksten) og 142–45 (om Arnold Schönbergs musik). (Rombach Wissenschaften, Reihe Nordica, 22.) (Bogen anm.: Aage Jørgensen, *Nordica*, 35, 2018, s. 218–31.)

Hansen, Jan Maintz, »Lær at leve med J.P. Jacobsen«. *Information* 1.7.2017.

Hedin, Gry, *Skrig, sult og frugtbarhed. Darwins fortællinger og metoder som katalysator for værker af J.P. Jacobsen, Knut Hamsun, J.F. Willumsen, Edvard Munch og August Strindberg*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2012. 210 s. (Ikke udgivet.)

Heede, Dag, »J.P. Jacobsen i det 21. århundrede. Fra masochisme til tuberkulose«. *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift*, 19, 2016, s. 20–30.

Heitmann, Annegret, »Die Moderne im Durchbruch (1870–1910)«. I: Jürg Glauser (udg.), *Skandinavische Literaturgeschichte*. 2. udvidede udg. Stuttgart, 2016. Spec. s. 200–02; jf. reg. s. 564. – 1. udg., 2006.

Heitmann, Annegret, »Viele Wörter in Purpur und Ultramarin«. Jens Peter Jacobsens ›Niels Lyhne« (1880)«. I: Eva Eßlinger, m.fl. (red.), *Die Farben der Prosa*. Freiburg i.Br., 2016. S. 111–26. (Rombach Wissenschaften. Reihe Litterae, 221.)

Heitmann, Annegret, »Modern Denmark: Brandes – Jacobsen – Bang«. I: Dan Ringgaard og Mads Rosendahl Thomsen (red.), *Danish Literature as World Literature*. New York, 2017. S. 141–66.

Hornbek, Birgitte R., »Marie Grubbe«. I: Anne-Marie Mai & Erik Skyum-Nielsen (red.), *Den store karakterbog. 151 portrætter af fiktive personer*. 2012. S. 298-300.

Jacobseniana, 10, 2016, 72 s. (Heri bl.a.: Jørn Erslev Andersen, »Niels Lyhne og pillebillernes analyse«, s. 3-6 [om Anne-Caroline Pandolfo og Terkel Risbjergs ›Skarabæernes konge‹, 2015]; Ernst-Ullrich Pinkert, »Gurre – på Musikkens Verdenskort«, s. 7-10; Anders Ehlers Dam, »Berusede sanser«, s. 11-17; Else Bisgaard, »Horden. 13 digterportrætter 1872-1912«, s. 19-22 [om bog af Hans Otto Jørgensen]; Gunnar Syrén, »De Melankoliskes Kompagnie. Hjalmar Söderberg og J.P.Jacobsen«, s. 23-45; Per Jacobsen, »J.P.Jacobsens Niels Lyhne«, s. 47-58; Villy Dall, »J.P.Jacobsen-uge i Thisted«, s. 61-64; Ernst-Ullrich Pinkert, »J.P.Jacobsen: rejselyst og rejselede«, s. 65-66; Svend Sørensen, »Det var på Capri ...«, s. 67-72.)

Jacobseniana, 11, 2017, 78 s. (Heri: Jan Stage, »Om Fru Marie Grubbe«, s. 3; Morten Høi Jensen, »J.P.Jacobsens Lyriske Klagesang«, s. 5-7; Gry Hedin, »Mellem gammelt og nyt. J.P.Jacobsen og tidens billedkunst«, s. 9-33; Per Jacobsen, »J.P.Jacobsen på det slaviske Balkan«, s. 35-49; Jan Maintz, »10 tips fra J.P.Jacobsen«, s. 51-56; Ernst-Ullrich Pinkert, »J.P.Jacobsens fornemmelse for Heine«, s. 57-65; Svend Sørensen, »Viggo Wørmer, Jacobsens skolekammerat«, s. 67-75; Michael Riber Jørgensen, »J.P.Jacobsen – en rammefortælling«, s. 77-78.)

Jacobseniana, 12, 2018, 86 s. (Heri bl.a.: Else Bisgaard, »Hvorfor bogen ›A Difficult Death?‹«, s. 3-11; Morten Høi Jensen, »Tale til J.P.Jacobsen Selskabet«, s. 13-21; Marie Karkov, »Sproget gror«, s. 22-37 [om arabesken hos J.]; Ernst-Ullrich Pinkert, »Rilkes Jacobsen-monografi. Forsøg over en uskreven bog«, s. 39-48; Per Jacobsen, »To essays om J.P.Jacobsen og ›familien‹ i Worpswede«, s. 49-68; Poul Holm Bangsgaard, »Kunstens forunderlige vandringer«, s. 69-71; Per Jacobsen,

»Slottet med de Tusinder af Sale«, s. 72-75; Per Jacobsen, »J.P. Jacobsens ›Gurresange‹ på tysk«, s. 78-80; Svend Sørensen, »J.P. Jacobsens faglige uddannelse«, s. 81-86.)

Jacobsen, Per, »Jens Peter Jacobsen na slovenskom jugu«. *Zbornik za filogiju i lingvistiku*, 44:2, 2017, s. 199-208.

Jacobsen, Per, »To tidsskrifter. J.P. Jacobsen i det moderne gennembruds to tidsskrifter«. *Spring*, 44, 2018, s. 208-22.

Jensen, Lasse Sandal, »Det usigeliges rolle i J.P. Jacobsens ›Monomanie««. *Aktualitet online*, 11, 2017. [Netpublikation.]

Jensen, Morten Høi, *A Difficult Death. The Life and Work of Jens Peter Jacobsen*. New Haven/London, 2017. xxxii, 234 s. (Forord af James Wood, s. ix-xviii.) (Anm.: Aage Jørgensen, *Danske Studier*, 2018, s. 198-207.)

Johansen, Ib, »Fra den sorte gryde. Nogle eksempler på skandinavisk fantastisk og horror«. *BUM/Børne- og ungdomslitteratur magasinet*, 10, 2014, s. 19-36, spec. s. 21-25. (Om »Et Skud i Taagen«.)

Johansen, Ib, »Den amerikanske forbindelse: Poe og J.P. Jacobsen«. I: Torben Carlsen og Nicolas Barbano (red.), *Malstrømmen. Poe og Danmark*, 2018, s. 35-50. (Id., »Johannes Jørgensen læser Poe«, *ibid.*, s. 53-59.)

Jørgensen, John Chr., *Det danske anmelderis historie. Den litterære anmeldelses opståen og udvikling 1720-1906*. 1994. S. 103-07, 115-19 og 234-39. Jf. reg.

Jørgensen, John Chr., *Brænd mine breve. Brevkunstnere og -pyromaner*. 2016. S. 78-88 (»J.P. Jacobsen. At blinke til eftertiden«).

Knudsen, Jørgen, *Georg Brandes. I modsigelsernes tegn. Berlin 1877-83*. 1988. S. 267-73 (»J.P. Jacobsen«).

Knudsen, Susanne V., »Kærlighedens kildevæld. Om familien Michel- sen i Thisted og J.P. Jacobsen«. *Historisk årbog for Thy og Vester Hanher- red*, 2000, s. 131-35.

Knudsen, Susanne V., »En samtale over et hundrede år. Om Marie Grubbe af Juliane Preisler og Jens Peter Jacobsen«. *Edda*, 2005, s. 140-52.

Mašková, Anita, »Marie Grubbe: en litterær genganger. Gengange- rens betydning for forholdet mellem forfatteren og helten«. *Spring*, 41, 2017, s. 77-104.

Meilvang, Emil Leth, »Kødets blomstring. En fænomenologisk læs- ning af blomsterrummene i »Fru Marie Grubbe«. *Aktuel forskning. Litteratur, kultur og medier*, 2012; 27 s. (Online tidsskrift: http://www.sdu.dk/om_sdu/institutter_centre/ikv/videnskabelige+tidsskrifter/aktuelforskning.)

Mogensen, Kaj, *Lyset og livet. H.C. Andersen og J.P. Jacobsen*. 2018. 127 s. (Udg. af J.P. Jacobsen Selskabet, Thisted.)

Reichel, Donald C., »Perfecting Failure. Musil on Hamsun, Jacobsen and D'Annunzio, and the Writing of »Der Mann ohne Eigenschaf- ten«. *Modern Austrian Literature*, 31:1, 1999, s. 22-52. [<https://www.jstor.org/stable/24648713>]

Ringgaard, Dan, »Vejret i »Mogens«. *Passage*, 77, 2017, s. 23-34.

Ringgaard, Dan, *Årsværk. En kritikers dagbog*. 2017. S. 69-75. (Om vej- ret i »Mogens«.)

Ringgaard, Dan, »J.P. Jacobsen: Niels Lyhne«. I: Jakob Ladegaard, Dan Ringgaard og Mads Rosendahl Thomsen (red.), *50 værker. Højdepunkter i verdenslitteraturen*. 2018. S. 173-77.

Rosendahl, Jonas, »Fortælleren der forsvandt i en krog i solen mellem høje havemure: En unaturlig læsning af J.P. Jacobsens ›Fra Skitsebogen««. *Aktualitet online*, 11, 2017. [Netpublikation.]

Rosiek, Jan, »A Guide to Gurre, Temporary Landscape«. I: Thomas A. Dubois og Dan Ringgaard (red.), *Nordic Literature. A Comparative History. Volume I: Spatial Notes*. Amsterdam/Philadelphia, 2017. S. 56-69, spec. s. 65-66. [General editors: Steven P. Sondrup og Mark B. Sandberg.] (Jf. også s. 329-30, om »I Seraillets Have«.)

Rossel, Sven Hakon, »Charles Darwin i dansk litteratur med særlig henblik på Johannes V. Jensens forfatterskab«. *Folia Scandinavica Posnaniensia*, 19, 2016, s. 183-99, spec. s. 183-87.

Rumac, Mirko, »Sanjarski botaničar s jilandskih sprudova«. *15 dana* (Zagreb), 34:1-2, 1991, s. 43-44. (»Den drømmende botaniker fra Jyllands klitter«.) (Smst. s. 45-50 »Gospodja Fønss«, overs. af MR.)

Sørensen, Bengt Algot, »Jens Peter Jacobsen«. I: *Den store danske encyklopædi*. (http://denstoredanske.dk/Kunst_og_kultur/Litteratur/Dansk_litteratur/1870-1900/Jens_Peter_Jacobsen)

Wischmann, Antje, »Jens Peter Jacobsen«. I: Karin Hoff og Lutz Rühling (red.), *Kindler Kompakt. Skandinavische Literatur. 19. Jahrhundert*. Stuttgart, 2016. S. 133-35.

PS. Til bibliografiens nr. 347, tilføj: Jf. nr. 49.

Jytte Nielsen

Skitse til J. P. Jacobsens Verden på Nyt Thisted Museum

J. P. Jacobsen er aldrig blevet glemt i Thisted, men de første år efter hans død blev hans darwinistiske og ateistiske litteratur anset for kontroversiel i den lille by. Først i 1925 blev der opsat en mindesøjle for ham. I 1997 blev 150-året for hans fødsel markeret med opsætningen af en mindesten ved biblioteket.

I 1920 erhvervede museet den første større samling af genstande med tilknytning til J. P. Jacobsen, og i 1936 indkøbte man en montre til hans ting. Senere blev der indrettet en mindestue, og da museet fik en tilbygning i 1954, fik den sin placering her på 1. sal.

I de forløbne årtier er mindestuen blevet besøgt af mange tusinde gæster. De fleste per automatik i forbindelse med et generelt besøg på museet, men i de senere år har det været tydeligt, at stadig flere gæster søger mindestuen af lyst. Der er således en øget interesse for personen og forfatteren J. P. Jacobsen fra både professionelle forfattere, videnskabsfolk og særligt interesserede borgere. Ligeledes er tilslutningen til J. P. Jacobsen Selskabet stigende, og deltagerantallet ved måde selskabets og museets J. P. Jacobsen-arrangementer er meget tilfredsstillende.

I de sidste par årtier har Museum Thy også udbygget sin samling af genstande og arkivalier med relation til forfatteren. Med økonomisk tilskud fra private personer såvel som offentlige fonde og institutioner er det lykkedes at erhverve værker af både billedkunstnerisk og litterær karakter, såvel som personalia. Gudmund HENZES store maleri *Pesten i Bergamo* og Erik WÖRMERS *Italiensk Vaskeriscene* er blot et par af kunstværkerne, ligesom flere førsteudgave af J. P. Jacobsens litterære produktion nu er i museets eje. Endelig er en række karikaturtegninger, optegnelser over naturvidenskabelige data, notater fra rejser samt

helt personlige papirer nu i museets eje. Nyeste erhvervelse er en notesbog vedrørende hans ekskursioner i forbindelse med udarbejdelsen af guldmedaljeafhandlingen om ferskvandsalger.

Et er samling og forskning, noget andet er formidling. Museum Thy har længe ønsket at sætte fornyet fokus på digteren her i hans fødeby, men udvidelsesmulighederne har været svære grænsende til det umulige. Men nu er der lys forude!!!

Museum Thy har modtaget en stor donation fra Aage og Johanne Louis-Hansens fond, så det er blevet muligt at erhverve ejendommene på adressen Jernbanegade 11 i Thisted – altså på den anden side af gaden i forhold til Thisted Museum. I løbet af et par år skal et Nyt Thisted Museum gerne se dagens lys i de nyerehvervede lokaler, idet planen er at flytte udstillinger, skoletjeneste, butik, events m.m. over gaden, idet der her vil være særdeles optimale tilgængeligheds- og formidlingsforhold. Det nuværende Thisted Museum forbliver museets ejendom og her vil der fortrinsvis blive administration for hele Museum Thy, som nu også omfatter Bunkermuseum Hanstholm foruden de tidligere tilknyttede besøgssteder i Heltborg, Vorupør, Agger og Øsløs tillige med en stor arkæologisk afdeling.

Men hvor befinder J. P. Jacobsen-samlingen sig i alt dette, vil den nysgerrige læser nok spørge sig selv om? Selv om de endelige planer for det nye museumskompleks langt fra er færdige, vil det være på sin plads at løfte sløret for nogle af de tanker, som er i spil omkring den fremtidige formidling af byens store søn. Museet kunne godt tænke sig at anvende dele af det nuværende Thisted Museum til udstillings- og forskningscenter for J. P. Jacobsen. Dels vil der blive plads til en mere populær formidling for det brede publikum, dels vil der være muligheder for at fordybe sig i samlingen af genstande med relation til forfatteren og videnskabsmanden. Hvis det er muligt, vil der kunne skabes en niveaufri indgang på museets bagside – altså ud mod kirkegården og gravstedet – til et »åbent« udstillingsrum, hvor den væsentligste viden kunne formidles. I forbindelse med koblingen gravsted

og udstilling vil det være oplagt af anlægge den efterhånden længe ønskede J. P. Jacobsen have. Det kan blive et uforligneligt vegetativt æstetisk sanserum midt i den pulserende by.

Med realiseringen af de skitserede tanker vil J. P. Jacobsen få den plads og den opmærksomhed, som han længe har fortjent. Nationalt og internationalt er han anerkendt og påskønnet for sit særegne bidrag til litteratur, og nu er det på tide, at Thisted og Thy også for alvor begynder at værdsætte hans betydning og med stolthed fortæller om ham og hans indsatser og bedrifter. Tænk af byens brostensbelagte gader og stræder har ført ham ud i Danmark og Europa for der at samle indtryk og viden, for så atter at vende tilbage til udgangspunktet med store videnskabelige og litterære påskønnelser i bagagen. Tænk hvis alle børn og unge i Thy fik J. P. Jacobsen ind under huden og med ham in mente drog ud på tilsvarende rejser.

Så J. P. Jacobsens Verden er en skitse – en tanke – i et Nyt Thisted Museum, men såfremt alt falder på plads, er det også begyndelsen til en helt ny formidling af byens store søn. En formidling, som vil gøre ham lettere »tilgængelig« for det store publikum, samtidig med at museets efterhånden store J. P. Jacobsen samling kan anvendes af forskere og andre interesserede. Lad os alle krydse fingre for at tankerne kan forankres og realiseres i »J. P. Jacobsens Verden«.

*Tegning af
J. P. Jacobsen.*

J. P. Jacobsen Selskabet

J. P. Jacobsen Selskabet blev stiftet i 1958 for at redde digterens fødehjem i Thisted fra nedrivning. Huset blev året efter restaureret og rummer i dag Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune. J. P. Jacobsen Selskabets formål er at medvirke til at bevare og fremme interessen for J. P. Jacobsens litteratur og liv, samt værne om Jacobsen-minder.

Gennem årene har Selskabet bidraget til at udgive publikationer om Jacobsen, arrangere foredrag, studiekredse og koncerter. Selskabet samarbejder med Institut for Æstetik og Kommunikation ved Aarhus Universitet om udgivelse af skriftserien, »Jacobseniana. Skrifter fra J. P. Jacobsen Selskabet«. Skriftserien udkom første gang i 2006 og udsendes gratis til Selskabets medlemmer.

J. P. Jacobsen Selskabet har fysisk hjemsted på Thisted Museum, Jernbanegade i Thisted. Museet og Selskabet har et tæt og godt samarbejde. Museet rummer en mindestue for Jacobsen og formidler på fornem vis viden om hans liv og baggrund.

J. P. Jacobsen Selskabet afholder hvert år generalforsamling på forfatterens fødselsdag, d. 7. april, og i tilknytning hertil holdes et offentligt foredrag. Et medlemskab koster 150 kr. om året.

Indmeldelse i Selskabet kan ske ved henvendelse til **Thisted Museum tlf. 9792 0577** (mandag-fredag kl. 8-16). Eller pr. e-mail til thistedmuseum@mail.tele.dk

J. P. Jacobsen Selskabets syv bestyrelsesmedlemmer er følgende:

Svend Sørensen (formand), tidl. museumspædagog,
tlf. 9792 0577, e-mail: svend@thistedmuseum.dk

Jytte Nielsen (kasserer), museumsleder,
tlf. 9792 0577, e-mail: jytte@thistedmuseum.dk

Knud Sørensen, forfatter,
tlf. 9772 5085, e-mail: knudsoerensen@dlgpost.dk

Ib Nord Nielsen, tidl. klitplantør,
tlf. 4057 9323, e-mail: ib.nord.nielsen@gmail.com

Poul Bangsgaard, tidl. højskoleforstander, forfatter, foredragsholder,
tlf. 2018 4834, e-mail: bangsgaard@pc.dk

Jørn Erslev Andersen, lektor, lic.phil.
tlf. 4023 8551, e-mail: joern.erslev@dac.au.dk

Else Bisgaard, lektor,
tlf. 9793 1120, e-mail: else.bisgaard@vuchty-mors.dk

Indhold:

Forord

Ernst-Ullrich Pinkert:

At gøre det ubemærkede synligt

Else Bisgaard:

But, oh, how sweet it was to love...

Bo Hakon Jørgensen:

Ateisme kontra stil

Per Jacobsen:

To tidsskrifter

Jørgen Kjærgaard:

Marie Grubbes »begravelsessalme«

Kaj Mogensen:

Det bødes der for

Bertel Budtz Müller:

Den store syge thybo

Torben Arbo:

Hvafor saa do ed et nøj far?

Aage Jørgensen:

Jens Peter Jacobsen bibliografi (supplement)

Jytte Nielsen:

Skitse til J. P. Jacobsens Verden på Nyt Thisted Museum

ISBN 978-87-88945-67-6